

DISSERTATIONES PANNONICAE
EX INSTITUTO NUMISMATICO ET ARCHAEOLOGICO UNIVERSITATIS DE
PETRO PÁZMÁNY NOMINATAE BUDAPESTINENSIS PROVENIENTES
SERIES II. No. 4.

A
CSÁSZÁRKORI FIBULÁK FŐFORMÁI
PANNONIÁBAN

ÍRTA
KOVRIG ILONA

DIE HAUPTTYPEN
DER KAISERZEITLICHEN FIBELN
IN PANNONIEN

VON
ILONA KOVRIG

1937

A KIR. M. PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM ÉREM ÉS RÉGISÉGTANI INTÉZETE
INSTITUT FÜR MÜNZKUNDE UND ARCHÄOLOGIE DER P. PÁZMÁNY-UNIVERSITÄT
Budapest VIII., Múzeum-körút 6-8.

Vertrieb für das Ausland bei O. Harrassowitz, Leipzig.

E l ő s z ó.

A pannoniai kutatásnak fontos feladata a császárkori fibulatípusok összefoglaló ismertetése. Ennek a fibula-anyagnak eddig egységes összefoglalása nem volt, mert csak egyes leletekről, új szerzeményekről, vagy művészi szempontból érdekes darabokról jelentek meg ismertetések.

Az itt összegyűjtött anyag nem hiánytalan, de még így is olyan nagy (kb. 3000 drb.), hogy alapot szolgáltat az osztályozásra és áttekintésre. E dolgozat csak első vázlatnak tekintendő; szándékom azonban az egyes főtípusok fejlődésének menetét további dolgozatok során részletesen is feldolgozni.

Mivel a darabok száma igen nagy és a pannoniai fibulákra vonatkozó irodalom igen szétszórt, valószínű, hogy egyes fibulák ismertetése elkerülte a figyelmemet, amiért elnézést kérek. Másfelől nem törekedhettem arra sem, hogy fibula-anyagunk külföldi analógiáit egy szerény doktori értekezés keretében hiány nélkül feldolgozhassam. Ezt az évekig tartó munkát intézetünk amúgyis másnak szánta, aki éppen az én gyűjtésem alapján beillesztheti fibuláinkat a környező országok műiparának és a felőlük jövő kultúráramlatoknak keretébe. A klasszikus világgal való kapcsolatok irányai (az itáliai és görög befolyások kereszteződése földünkön), az illyr és kelta sajátságok, germán beszüremlések, stb., mind akkor fognak csak tisztán meglátszani, amikor ez a második feladat elvégeztetik.

A kialakult fibula-típusok sokáig éltek, s így koruk nem határozható meg olyan pontosan, mint pl. a terra sigillatáké. Éppen ezért nem is datálnak olyan jól, hiszen a jobb, célszerűbb és anyaguknál fogva értékes darabok generációkat szolgáltak végig. Fényt vetnek azonban a fibulák a lakosság életkörülményeire, iparára, ruházódására, s arra, hogy miként reagáltak a nyugatról és keletről jövő kultúrhatásokra. Látjuk, hogy a pannonok kultúrája milyen módon formálja át a maga régi típusait ezek hatása alatt, s hogy veszi át az új célszerű formákat. Megtudjuk tehát általuk azt is, hogy mi a helyi műveltségben az önálló, sajátos elem és mi a nagy birodalom általános vagy különleges hatásának eredménye minálunk.

Mielőtt a pannoniai császárkori fibulák főtípusainak ismertetését elkezdeném, hálás köszönetet mondok tanárainknak, Alföldi Andrásnak és Nagy Lajosnak azért, hogy munkámban támogattak. Köszönettel tartozom a múzeumok vezetőinek is, akik

az anyagot rendelkezésemre bocsátották. A Magyar Nemzeti Múzeumban Paulovics István, Aquincumban Nagy Lajos, Szombathelyen Horváth Tibor Antal, Sopronban Lauringer Ernő, Győrött Lovass Elemér, Komáromban Alapy Gyula, Szönyben Kállay Ödön, Pécssett Fejes György, Esztergomban Balogh Albin, Keszthelyen a boldogult Csák Árpád, Sümegen Darnay Kálmán, Veszprémben a boldogult Rhé Gyula, Székesfehérvárott Marosi Arnold, Szekszárdon Csalogovits József, Bécsben F. Eichler, R. Noll, E Beninger, E. Polaschek, Deutschaltenburgban A. Gamber, Kismartonban A. Barb, Laibachban B. Saria és R. Ložar, Marburgban Fr. Baš, Pettauban V. Škrabar, Zágrábban V. Hoffiller és J. Klemenc, Eszéken a megboldogult V. Celestin voltak segítségemre.

Munkám anyagát a következő múzeumok és gyűjtemények szolgáltatják:

Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum	Pettau (Ptuj), múzeum
Budapest, Aquincumi Múzeum	Sopron, Városi múzeum
Budapest, Fleissig-gyűjtemény	Sümeg, Darnay-múzeum
Deutschaltenburg, Museum Carnuntinum	Székesfehérvár, Városi és vm. múzeum
Eszék (Osijek), múzeum	Szekszárd, Városi és vm. múzeum
Esztergom, Városi múzeum	Szombathely, Városi és vm. múzeum
Győr, Bencés múzeum	Szőny, Kállay-gyűjtemény
Keszthely, Balatoni Múzeum	Veszprém, múzeum
Kismarton (Eisenstadt), Landesmuseum	Wien, Kunsthistorisches Museum
Kismarton (Eisenstadt), Wolf-gyűjtemény	Wien, Museum für Kunst und Industrie
Komárom (Komarno), Jókai-Múzeum	Wien, Naturhistorisches Museum
Laibach (Ljubljana), múzeum	Wien, Römisches Museum der Stadt Wien
Marburg (Maribor), múzeum	Zágráb (Zagreb), Horvát Nemzeti Múzeum.
Pécs, Városi múzeum	

Rövidítések:

a) A tárgyak leírásánál használt rövidítések:

M	= múzeum
c	= a gyűjtemény, ahol a tárgyat őrzik
r	= lelhely
m	= a fibula anyaga
lon.	= hosszúság
lat.	= szélesség
inv.	= leltári szám
lit.	= irodalom

b) A legfontosabb irodalmi művek rövidítései:

Almgren	= O. Almgren, Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provincialrömischen und südrussischen Formen, 2. Aufl. 1923. Mannus Bibliothek Nr. 32.
Arch. Ért.	= Archaeologiai Értesítő
Arch. Közl.	= Archaeologiai Közlemények
Jahrb. f. Altert.	= Jahrbuch für Altertumskunde
ORL.	= Der Obergermanisch-Raetische Limes des Römerreiches (kötetszámmal)
ÖJh.	= Jahreshefte des Österreichische Archaeologischen Institutes in Wien
R. L. i. Ö.	= Der Römische Limes in Österreich
Tischler	= O. Tischler, Über Formen der Gewandnadeln, Beiträge zur Anthrop. und Geschichte Bayerns, 1881.

A pannoniai fibulák tipológiai áttekintése.

I. csoport. (I. tábla 1—9.)

Ennek a típusnak az eredete a La Tène korba nyúlik vissza. Jellemző sajátága a fibula törzsén levő két gomb, amelynek alakja nagyon változó. Gyakori a teljesen gömb alakú, de ugyanolyan sokszor megtaláljuk lapított, vagy peremes változatát is.

I. t. 7. Megfelel Almgren 236., Tischler 34. számú ábrájának. Pannoniában igen általános forma. Tűtartóján háromszög alakú kivágás van. Nagy számmal került elő a nyugati határszélen, de elszórtan egész Pannoniában megtalálható. Noricumban is gyakori a leletekben,¹ Dalmáciában is előfordul.² Az aquileiai múzeumban is láttam ilyen formát, de nagyon kis méretűt. A tűtartó háromszögletű kivágásának széle sokszor bekarcolt körökkel vagy egyéb beponcolt mintával díszített. Szép példák erre a pettaui múzeumban levő darabok. A reichenhalli égetett sírok fibula leleteiben is van ilyen díszített tűtartójú változat; például a 111. és 241. számú sírban.³ Néha a háromszögletű kivágás a tűtartón kicsi, inkább résznek lehetne nevezni. Ezeket a példányokat is díszítették bekarcolt dísszel (Reichenhall 101. sz. sír). Thalheimban Traianus-éremmel találták együtt e típust s a fibula kengyelére egy karika volt ráakasztva.⁴ Egy dalmáciai darabon kulcsgyűrűt találtak.⁵

I. t. 5. sz. A tűtartót kerek lyukak díszítik ennél a változatnál (Almgren 237., Tischler 35. ábra). Vékony, primitíven készített darab és finoman kidolgozott példány egyformán sok van belőle. Almgren szerint a római határoktól északra csak két esetben találták ezt a változatot. Pannoniában a Drávától délre nem ritka, északra azonban igen. Legtöbb darab a laibachi múzeumban van ezekből a fibulákból: külön, zárt csoport, különféle méretű, de egyforma kidolgozású darabok. A lyukdíszítés

¹ R. Egger, Ein heiliger Bezirk im Gebiete von Teurnia. ÖJh. XXV, 1929, Beibl. 154. Abb. 73.

² M. Abramić und A. Colnago, Untersuchungen in Norddalmatien. ÖJh. XII, 1909, Beibl. 91. Fig. 54.

³ M. v. Chlingensperg-Berg, Römische Brandgräber bei Reichenhall in Oberbayern. Braunschweig, 1896, Taf. IV. 3, 3a, 4, 4a, 4b.

⁴ R. Mell, Römerfunde aus Scheiben und Thalheim bei Judenburg. Jahrb. f. Altert. IV, 1910, 89. Fig. a.

⁵ V. ö. 2. jegyzet.

beosztása nagyon sokféle. Az **I. t. 6. sz.** darab a bécsi Kunsthistorisches Museumban van, a Szávában találták Sziszek mellett, több más fibulával és egy Agrippa-éremmel együtt, amelyet Tiberius korában vertek (**XXIV. t. 1.**).

Az **I. t. 8. sz.** darab olyan változatot mutat be, amely kivágás nélküli tűtartóval készült. Ez lehet a legkésőbbi változat ebben a csoportban. A típus használati ideje a Kr. u. I. század és a II. század első fele lehetett nálunk. Közel áll a „pannoniai-noricumi” néven ismert fibulacsoporthoz.

I. t. 1., 2., 3. Korai darabok síma kengyellel. Az **I. t. 1. sz.** forma tűtartójának lépcsőzetes mintájú áttörése nagyon jellemző a korai időkre. Az **I. t. 3.**-hoz hasonló van az aquileiai múzeumban.

I. t. 4. A kengyelt állatfej alkotja ennél a darabnál. Vékony, hosszú lába az állatfej torkából nyúlik ki. Az ábrázolt példány a deutschaltenburgi múzeumban van; hasonlókat találtak Dunapentelén,⁶ de annak beosztása az **I. t. 7.**-re emlékeztet, mert a derék felső gombját helyettesíti az állatfej, alsó gombja pedig változatlanul megmarad. A tűtartó mindkét darabnál lépcsőzetes mintájú áttöréssel díszített. Formájuk szerint a Kr. u. I. század első felében lehettek használatban, állatfejkengyelük azonban sokkal régebbi, La Tène ízlésű díszítőmotívumra vezethető vissza. Hasonló darab van a pozsonyi múzeumban is,⁷ és Reinecke is bemutat egyet.⁸ Idria leleteiben is előfordul ilyen fibula.⁹

II. csoport. (II. tábla 11—16.)

Pannonia fibuláinak legjellegzetesebb típusa az ú. n. pannoniai-noricumi forma. Az osztrák kutatók „norische”, vagy „norisch-pannonische Flügelfibel”-nek nevezték el.

A sírkövek nyújtják e fibulák viselési módjára az egyetlen felvilágosítást, mert a sírok, ahonnan előkerülnek ezek a darabok, legtöbbször égetett urnasírok, s így természetesen nem látni, hogy a fibulák a csontváz melyik részénél feküdtek. A sírkövek ábrázolásaiból látjuk, hogy a pannoniai és noricumai nők az ujjas és bokáig érő alsóruha felett hordott rövid, ujjnélküli felsőruhájukat két vállukon egy-egy ilyen nagy fibulával tűzték össze. A fibulát fejével lefelé tűzték a ruhába. Nyakánál két kis lemeznuytvány van, aminek rendeltetését illetőleg a vélemények megoszlanak. Nagyon világosan kivehető ennek a fibulának a feltűzési módja egy Dunapenteléről való sírkövön, melyet a Nemzeti Múzeum őriz.¹⁰

Érdekes e szempontból az a csákvári sírkő is, amelyet Kuzsinszky Bálint tett közzé.¹¹ A középső nőalak — a sírkövet állító Vibiusnak Atezissa nevű anyja — vállán a két pannoniai-noricumi fibulát a kőfaragó olyan élethűen iparkodott kidolgozni, hogy még a tűtartó áttört díszítését is jelezte rajta. Az a lovascsapat, amelyről e

⁶ Hampel J., Fejérmegyei régiségek. Arch. Ért. XV, 1895, 287. 8. ábra.

⁷ J. Eisner, Slovensko v prevěku, 1933. Obr. 20, 2.

⁸ Die Altertümer unserer heidnischen Vorzeit, V, Taf. 63, N° 1138, S. 364.

⁹ Mitt. d. Präh. Kommiss. d. Akad. Wien, I 1887—1903, 346.

¹⁰ Mahler E., Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1911. évi állapotáról, 1912, 152.

¹¹ Kuzsinszky B., Arch. Ért. XXIII, 1903, 232 sk. 9 ábra.

kövön említés tétetik, — az ala I. Thracum veterana — 145—160 között és 167-ben tartózkodott Pannoniában.¹²

Szórványosan is megtalálható ez a típus Pannoniában, de nagyon gyakori tartozéka a bennszülötteknél olyan divatos ékszergarnitúráknak is, amelyekkel Nagy Lajos foglalkozik a szécsényi csatról írt cikkében.¹³ Az ékszerkészletek keletkezési és gyártási középpontjának a keleti Alpok keltalakta vidékeit mondja e kutatónk; szerinte innen indultak ki és terjedtek el Pannonia nyugati részében is. Így Sopron megyében találtak több ilyen garnitúrát, de egyebütt is e vidéken. Az ékszerkészletek virágzási korát a Kr. u. I. század és a II. század elejére teszik. Ezt megerősítik az éremmel datált korai sírok (Au am Leithaberg, Reichenhall). O. Menghin is talált korai germán sírban ékszergarnitúrában pannoniai-noricumi fibulát Rheintal bei Mannersdorfbán végzett ásatásai alkalmával.¹⁴

Az ékszergarnitúrák tehát noricumi készítmények lehettek, de a pannoniai-noricumi típusú fibulákról fel kell tételeznünk, hogy Pannoniában is gyártották őket, utánozva a noricumi divatot.

Sokáig tartja fenn magát ez a fibulatípus. A kelta nők ruházódásukat illetően nagyon konzervatívok lehettek, s ősi viseletüket nem szívesen cserélték fel a római divat szerint készűttekkel. A II. sz.-ban még minden esetre használatos e forma.

Típusunk elterjedési területe keleten kb. a Dunáig tart. Délen átlépi a Drávát, de csak nyugaton követhetjük a nyomát tovább, mert az eszéki és zágrábi múzeumokból hiányzik. Annál nagyobb számban van képviselve ez a forma a laibachi múzeumban. Feltűnik itt, hogy a darabok egyszerűek és szárnyuk áttört mintája nem olyan változatos és finom, mint az északabra találtaké. A triesti Museo Civicóban is láttam egy szép nagy pannoniai-noricumi fibulát ezüstből. Tűtartó-díszítése szerint a laibachi csoporthoz sorolható, bár a tűtartó közepén rozettaszerű áttörés van rajta, ami egy később tárgyalandó sajátos, és aránylag kis területre körülhatárolható díszítés.

Északra tőlünk a csehországi urnatemetőkben e fibulatípusnak egy előző átmeneti formája található meg az ékszerkészletekben.¹⁵ — Másrészt pl. Pozsonyból szép áttört díszítésű pannoniai-noricumi fibulát közöl Eisner.¹⁶ Ezen érintkezések alapja szemmel láthatólag a tauriszkok és bójok történetileg ismert erős kapcsolata a Kr. e. I. század folyamán. — Angliában is előfordul ilyen típusú fibula, mint M. V. Taylor is kiemeli,¹⁷ de csak importként. Ezt úgy lehet magyarázni, hogy Claudius alatt a IX. Hispana legiót Britanniába helyezték át, s a katonákkal átköltözött pannoniai asszonyok vitték oda e sajátos viseletet.

A pannoniai-noricumi fibula előfutárja az a La Tène-forma, amelyet Almgren 65, 66. sz. ábráján mutat be. Későbbi fejlődésében a tűtartó díszítés az áttört tech-

¹² Kuzsinszky, id. h.

¹³ Nagy L., A szécsényi csat. Arch. Ért. XLII, 1928, 215 skk.

¹⁴ O. Menghin, Monatsbericht des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich, XIV, 199.

¹⁵ J. L. Pič, Die Urnengräber Böhmens, 1907, 144.

¹⁶ J. Eisner, id. h. Obr. 20, 1.

¹⁷ M. V. Taylor, Woodeaton. Journ. of Rom. St. VII., 1917, 111.

nikának széles skáláját mutatja. Az egyszerű, félig benyomott lyuk-díszítéstől a legfínomabb rajzú áttört mintáig minden változat megtalálható a pannoniai anyagban. Így a tűtartó áttört díszítése szerint elhatárolható helyi csoportokat különböztethetünk meg, amelyekre később visszatérek. Gyakori a gombdíszítés a rácsok között és a pléhrozetta alkalmazása is kedvelt volt. Ezek a pléh-rózsácskák kis szegekkel vannak a fibulatestre erősítve. A pléhrozettával való díszítés görög forrásra vezethető (Alföldi András szerint) vissza. A zárai múzeumban levő nonai leletek adnak erre pl. fontos ujjmutatást.

A pannoniai-noricumi típus legegyszerűbb formája a **II. t. 11. sz.** darab. Vas megyéből és Szalacs-káról ismerek ilyeneket. Az utóbbi helyről való zárt leletben mind a két darabja megvan a fibulapárnak. A tűtartón a lyukak nincsenek egészen átütve, csak beveréssel jelezve. A nyakánál levő, két egymással szembe forduló lemeznyujtványon kis dudorok vannak. Későbbi daraboknál e dudorok helyét gombok foglalják el és a legfínomabban kidolgozott példányoknál makk-alakúra formálódnak ki ezek. A fibula fejére pedig vékony fedőlemez kerül.

A **II. t. 12. sz.** egyszerű kerek lyukakkal áttört tűtartójú forma. Elég gyakori Pannoniában, különösen a nyugati határvidéken.¹⁸ Noricumban is megtalálható.¹⁹

Szorosan körülhatárolható az a terület, ahonnan a **II. t. 14. sz.** formához hasonló kapcsolótűk kerültek elő. Jellemző sajátosságuk, hogy a tűtartón a lyukak között rozetta-alakú áttörés is van. Müllendorf,²⁰ Au am Leithaberg,²¹ Smarjeta, Pettau ezek a lelőhelyek. Au am Leithabergben, az 54. sz. sírban, ékszergarnitúrát találtak, amelyben a fibulapár mindkét darabja megvolt. Müllendorfban is találtak ily garnitúrát, de azt nem lehet megállapítani, hogy a fibulák ehhez tartoztak-e.

A Magyar Nemzeti Múzeumnak Tatabányáról való (**XXI. t. 2.**) és a győri múzeum ugyancsak tatabányai darabja díszítésben, méretben teljesen megegyeznek egymással. Nem lehetetlen, hogy egy ékszergarnitúrához tartoztak. A bécsi Kunsthistorisches Museum Stollhof bei Maierdorf lelőhelyről való darabjának áttört díszítése hasonlít az előzőkhöz. Egyforma a díszítése a Magyar Nemzeti Múzeum, Rába vidéken talált (**XXI. t. 1.**) és a bécsi Naturhistorisches Museum, Wies és Oberbergen lelőhelyű darabjainak. Az utóbbiaknál mindkét darabja megvan a fibulapárnak. Wies környékén a kerschbaumi 5. számú tumulusban ékszergarnitúra tartozékként találtak a fibulapárt.²²

A pátkai fibulapár kétségtelenül a legszebb, legdíszesebb képviselője a Dunántúlon a pannoniai-noricumi típusú fibuláknak (**XXII. t. 1a—b.**).²³ Ezüst testére filigrán-dróttal szegélyezett és díszített aranylemez van erősítve. A tűtartó közepét karneol díszíti arany foglalásban. Filigránmunkája arra a római kor előtti filigrántechnikára

¹⁸ W. Kubitschek, Römerfunde von Eisenstadt. 1926, 114, Taf. 10, 1.

¹⁹ W. Schmid, Archäologische Forschungen in Steiermark. ÖJh. XXV, 1929, Beibl. 135, Fig. 68.

²⁰ V. ö. a 18. sz. jegyzetef.

²¹ A. Schober, Römischer Friedhof in Au am Leithaberg. ÖJh. XVII, 1914, Beibl. 211, Fig. 169.

²² V. Radimsky—J. Szombathy, Mitth. der Anthrop. Gesellsch. in Wien, XVIII, 1888, 95, Fig. 34.

²³ Pulszky F., A pátkai ruhakapocs, Arch. Ért. 14, 1880, 62 skk. — Fettich N., A szilágysomlyói második kincs. Archaeologia Hungarica, VIII, 1932, 63, 6. kép.

vezethető vissza, amelyet a kelták használtak. Ez is, mint a fibula tűtartójának áttört díszítése a kelta La Tène fémműves-technika egyenes továbbélése.^{23a}

Érdekes nyoma e kelta fémműveség zoomorf ábrázolásainak e típus keretében még a fibula nyakánál levő két kis lemeznyujtványon az egymással szembe forduló két madáralak. Ilyen látható a bécsi városi Römisches Museum²⁴ (XXII. t. 3.), a bécsi Kunsthistorisches Museum Hochroderd lelőhelyű és a magyaróvári múzeum példányain.²⁵ — Szembenézve maszkokkal díszített egy stájerországi fibula tűtartója.²⁶ Ez a klasszikus eredetű díszítőmotívum klasszikus mintaképekre nyúlhat vissza (XXXIX. t. 7.).

Az áttört díszítésekben előforduló apró ornamentális motívumok gyakran ismétlődnek különböző összeállításban. A pátkai fibulapár tűtartójának áttörésében pl. a külső keretet alkotó minta egy ismeretlen lelőhelyű darabon (XXI. t. 3., Magyar Nemzeti Múzeum) is előfordul. Ugyanennél a példánynál a tűtartó közepén levő áttörés motívuma a tatabányai fibula (XXI. t. 2.) áttört díszítésével rokon. Az ászári kincs ezüstfibulájának (XXII. t. 2.) díszítése két-két négyszögű mezőre tagozódik. Hasonló beosztása van az esztergomi múzeum egy fibulájának, sajnos azonban, azon a rács minta teljesen kitört, s így a mustra nem állapítható meg.

A pannoniai-noricumi típus használati idejének meghatározásánál támaszpontot nyújt a sírköveken kívül néhány olyan darab is, amelyet pénzzel együtt találtak. Az Au am Leithaberg-i 54. sz. sírban, amelyben két olyan fibula volt, mint a II. t. 14. sz. darabja, Claudius (Kr. u. 41—54) érmet is tettek a sírba a halottal. A wiesi példányokhoz a fiatalabb Faustina (†175) érme tartozik. A reichenhalli 259. számú égetett sírban a pannoniai-noricumi fibula mellett Commodus (†193 Kr. u.) bronzát találták.²⁷

Az ászári kincsben²⁸ a bronzedényeket Közép-Galliában dolgozó kelta származású gyáros (Radnóti Aladár szíves közlése), Caratus (*Caratus v[ascularius]*) készítette,²⁹ aki a II. század első felében dolgozott. Ugyanebben a leletben van még egy Atta nevű katonának Kr. u. 148-ból keltezett elbocsátó levele.³⁰

^{23a} V. ö. erre nézve Alföldi A. megjegyzéseit, Num. Közlöny, XXVIII/XXIX, 1929—30, 20 skk.

²⁴ Fr. Kenner, Forschungen in Vindobona, Gräber der Zivilstadt, Jahrb. f. Altert. III, 1909, Fig. 39 B.

²⁵ Nagy L., id. h., 222, 103. kép.

²⁶ W. Schmid, Römische Goldfunde in den steier. Alpen. Jahrb. f. Altert. III, 1909, Abb. 39.

²⁷ M. v. Chlingensperg-Berg, id. h., 42. Taf. III, 4.

²⁸ Hampel J., Az ászári kincs. Arch. Ért. V, 1885, 24 skk. — Hampel J., Adalék Pannónia történetéhez Antoninus Pius korában. 1884. — Pulszky F., Catalogue of the important Collection of bronze arms and implements and ornaments in gold, silver and bronze formed by late Dr. S. Egger, of Vienna Tab. XX. — Pulszky F., Magyarország Archaeológiája, 1897, I, 230, 80.

²⁹ Lásd erről Hekler Antal, A Nemzeti Múzeum ásatásai Dunapentelén. Arch. Ért. 1912, 416. jegyzet. — CIL III, 12031/11., v. ö. H. Willers, Die römische Bronzeindustrie von Hemmoor, 1901, 213, 219, Nr. 162. — H. Willers, Neue Untersuchungen über die Bronzeindustrie von Capua und Niedergermanien, 1907, 90, Nr. 163. — Radnóti A., A pannoniai bronzedények (Diss. Pann. II. ser. 6, 1937).

³⁰ CIL III, D. LX = XVI 96.

III. csoport. (III. tábla 17—21.)

A „szemes fibula” (Augenfibel) nálunk elég ritka. Pannonia területén 11 darabot láttam csak belőlük. A hermundurokat és markommannokat tartják készítőiknek. G. Schwantes elválasztja e típusnál a „Fibel mit äußerem Augen” és a „Fibel mit inneren Augen” alcsoportjait. Az előbbi markomann, az utóbbit hermundur eredetűnek tartja.³¹ Kiekebusch évtizedekbe osztja be a szemes fibula fejlődési fokozatait.³² Ez a pontos időrend nem indokolható exakt bizonyítékokkal s ezért nehezen fogadható el. Mindenesetre a típuson belül megfigyelhető változások rövid idő alatt mehettek végbe, mert néha egyszerre fordul elő az összes változat.³³

W. Schulz felhívja a figyelmet arra, hogy még egy fibulatípusnál, amelyet a szemesfibulával egyidejűleg hordtak, megtalálható a szem-formájú díszítés. Ezek az *Aucissa* névvel jelölt fibulák, melyeknek hatását a szemesfibulára igazolja cikkében. A szemesfibula fejrészén levő erős, gombalakú oldalnyúlványokat, mint az *Aucissa*-fibula kereszt tengelyének utánzását magyarázza; hozzáteszi ugyan, hogy a kereszt-rúd végén a gomb-bezáródás már a késő-La-Tène fibuláknál is megvan.³⁴ Pannonia anyagában sok az *Aucissa*-típusú fibula, Sziszekén például nagyon nagy számban készülhetett. Az „Augenfibel”-nek az a változata azonban, amelyik erősebben emlékeztet az előbbire visszavezetett hatásokra, eddig nem került elő. Igaz, hogy nincs nyoma annak, hogy nálunk szemes fibulát készítettek. Az a pár darab, amit itt találtak, import, illetőleg germánokkal kerülhetett ide. A szemesfibula korát a külföldi nagy leletek pontosan meghatározzák. F. Behn a groß-gerai szemesfibulákat, amelyek olyanok, mint a III. t. 17. sz., kb. Kr. u. a 40-es évekre datálja.³⁵ A zöme a szemes fibuláknak az I. század első felére tehető. A III. t. 20., 21. sz. darabjai a későbbi változatokhoz tartozhattak. Az utóbbihoz hasonlót láttam az aquileiai múzeumban is.

A mi szemesfibuláink között a III. t. 17. sz. darab lehet a legkorábbi. Ez megfelel Almgren 45. sz. változatának. Jellemző ezekre a darabokra az, hogy a félgömbölyű szemeknek kis csatornájuk van a kengyel két széle felé. Az a változat, amelyet Pič mutat be a LXXVIII. tábla 6. ábráján, nálunk hiányzik.³⁶ Áttört díszítésű tütartóval szemesfibula Pannoniában tudtommal nem került eddig elő.

A III. t. 18. sz. megfelel Almgren 46. sz. ábrájának. Két darabot láttam csak e variánsból. A szemeknek ezeken a példányokon nincs kivezető csatornájuk a kengyel pereme felé. További fejlődése e formának a győri múzeumi tėti darabja (III. t. 19. sz.), amelyet Almgren is ismert.³⁷ A III. t. 20. és 21. sz. változatoknál a szemdíszítés egészen elmarad. Az oldalgombok helyét is csak a lapos, kétoldalt kissé

³¹ G. Schwantes, Zur Typologie der Augenfibeln, Prähist. Zeitschrift, XV, 1924, 138.

³² A. Kiekebusch, Die absolute Chronologie der Augenfibel, Anhang: Der Einfluss der römischen Kultur auf die germanische im Spiegel der Hügelgräber des Niederrheins. 1908, 67.

³³ Almgren, 21 skk.

³⁴ W. Schulz, Zur Entstehung der Augenfibel. Germania, X, 1926, 110 skk.

³⁵ F. Behn, Mainzer Zeitschrift, XXVI, 1930, 37.

³⁶ J. L. Pič, Die Urnengräber Böhmens, 1907.

³⁷ Almgren, Beilage I, 7, 146.

kiszélesedő fej mutatja. A III. t. 20. sz. változat kengyelének közepét hosszában gyöngysorhoz hasonló minta díszíti. A III. t. 21. sz. darabnál a lábon azt a bekarcolt háromszögű díszítést látjuk, ami a korábbi darabokon is megvan.

IV. csoport. (III. tábla 26., 27.)

Ezekből a fibulákból kevés van Pannoniában. Az a pár darab, amely a katalógusban fel van véve, a déli tartományrészből való. Kétféle változatát különböztethetjük meg általában: vannak rúgószerkezettel készíttetek és csuklósak. A mieink rúgószerkezetűek. Ez lehet a korábbi változat. A III. t. 27. sz. fibulát abban a már említett leletben is meg lehet találni, amelyet a Szávából emeltek ki Sziszek mellett több más fibulával együtt, s amely Vipsanius Agrippa Tiberius alatt vert érmével van datálva (XXIV. t. 1.). Nem tudom, valóban is összetartozott-e ez a lelet, vagy csak a folyóban keveredett-e össze. Minden esetre a grossromstedti darabok is koraiak.³⁸ A III. t. 26. sz. változat, amely a pettauí múzeumban van, filigrán-utánzattal van díszítve. Ez is rúgószerkezetes. A csuklós szerkezetűek korát későbbre teszik. Novi Banovcíról email-berakással díszítettet közöl Sellye Ibolya dolgozatában.^{38a} Ezek is csuklós szerkezetűek. Felírtos darabok is ismertek ebből a típusból. Fr. Marx mutat be két ilyen a Römisch-Germ. Korrespondenzblattban.³⁹ Ezek a következő felírtosak: 1. IVDICIO TE AMO, 2. VENI DADO VITA. A II. századra datálja őket. A wiesbadeni múzeumban is van egy felírtos darab, AMO TE, ITA VIVA[m] felírtal. A zugmanteli darabon is van szöveg: *spes m[e]orum* (CIL XIII, 10027/164).⁴⁰

V. csoport. (XXIX. tábla 10., 11.)

A császárság első századában jelentkezik ez a típus („Distelfibel”). Széles forma. Kengyele kör, vagy rombusz alakú lapra illeszkedik rá. Rúgószerkezete henger alakú tokban van. Erősen hajlított kengyele és széles lába hosszanti árkozással díszített. Pannoniában kevés számban fordul elő. Sok van belőle franciaországi lelhelyekről a st. germaini múzeumban. A Rajna vidékére is korán eljutott Itáliából. Lindenschmit Darmstadtból, Mainzából, Kleinwinterheimből, Bechtheimből mutat be darabokat.⁴¹ Több közülük római sírban volt. A hülfigeni római kasztellumban Nero-pénzekkel és korai, Claudius előtti terra sigillatákkal találták együtt.⁴² A grossromstedti urnasírokban is előfordul.⁴³ Gyéren a csehországi urnatemetkezéseknél is,⁴⁴ mint korai császárkori import áru.

A mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseumba került ebből a típusból bélyeges példány is. A kengyel alatti kerek lap közepén van a bélyeg.⁴⁵ A darmstadti

³⁸ M. Eichorn, Der Urnenfriedhof auf der Schanze bei Grossromstedt, 1927, 203.

^{38a} Sellye I., Császárkori emailmunkák Pannoniából (Diss. Pann. II. ser. 8, 1937).

³⁹ Fr. Marx, Zwei Fibeln mit Inschrift, Röm. Germ. Korrespondenzblatt, 1908, 17.

⁴⁰ ORL Nr. 8, Kastell Zugmantel, Taf. XXI, 12.

⁴¹ L. Lindenschmit, A. u. h. V. Band II, Heft XII, Taf. III. 1—9.

⁴² P. Revellio, Germania, XI, 1928, 116, Abb. 6.

⁴³ M. Eichorn, id. h. 204.

⁴⁴ J. L. Pič, id. h., Taf. LXV. 1, 2, Taf. LXXV. 6.

⁴⁵ Mainzer Zeitschrift, XXVII, 1932, 85, Abb. 9.

múzeumban ismeretlen lelőhelyről van hasonló oroszlánfejjel díszített példány, mint a **XXIX. t. 10. sz.**, kengyele azonban nem kerek, hanem rombuszalakú lapra támaszkodik.

VI. csoport. (XIV. t. 148—151., XV. t. 152—157., 159., XXVI. t. 11.)

Ez a típus idegen a római formáktól és eredetét helyi kelta talajban kell keresnünk. Csuklós szerkezetűek az ehhez tartozó fibulák. Nagyon változatos formában ismeretesek. Jellemző sajátossága e típusnak, hogy erősen tagolt: olyanok ezek a kapcsolótűk, mintha számtalan kis ízből lennének összeállítva. R. Beltz, *Die Latène-fibeln. Zeitschrift für Ethnologie* XLIII., 1911, 685, Abb. 49. alatt bemutat egy fibulátípust, amelyen jól látni az ízekre tagozódást. Nielló, email, vagy bekarcolt díszítés szokott alkalmazva lenni rajtuk. Bővebben ezekkel Sellye Ibolya foglalkozik dolgozatában.⁴⁶ E. Krüger ennek a típusnak a korát a Kr. születése körüli időkre és a Kr. u. I. századra teszi.⁴⁷

Érdekes képet ad ezekről a fibulákról a leletkimutatás. Nagy részük Sziszeokról való. Pannoniából északon csak egyet ismerek, melyet Szönyben találtak (**XXVI. t. 11.**). Ezek szerint nálunk ez a típus nagyon rövid életű lehetett és a megszállás idejében volt használatos. Az első század közepe után Pannoniában (eddiggi ismereteink szerint) már nem található meg. A németországi limes-kasztellumokban is megtalálható ez a forma, így Pfünzben.⁴⁸ Hedderneimből is van ilyen.⁴⁹

VII. csoport. (IV. tábla 28—39.)

Egy *Aucissa* nevű kelta gyárosról (CIL XIII/3, p. 699) Aucissa-típusú fibulának nevezik ezt a formát. Erősen hajlított kengyele van, kiszélesedő fejlapján pedig gyakran a gyáros neve van rajta, akinek műhelyéből a darab kikerült. Említettük, hogy W. Schulz szerint ez a fibulátípus erős befolyással volt a szemes fibulára.⁵⁰ A **IV. t. 36., 36a., 38. sz.** darabokon jól látszik az a kivágott, illetve beponcolt szemalakú díszítés, melyet Schulz fejtegetéséhez alapul vesz.

Korai császárkori fibulátípus ez, leggyakoribb lehetett a Flaviusok idejében. Lelőhelyeit tekintve megállapíthatjuk, hogy a Drávától délre igen elterjedt volt, északabbra azonban igen ritka. Tisztán kivehető, hogy csak Pannonia déli és délnyugati részében honosodott meg az Aucissa-fibula. Szöny és Deutschaltenburg az a két hely, ahol északabbra is megtalálni tartományunkban. Pettauban, Marburgban több darab van belőlük és tisztán követhető a nyomuk nyugatra a triestei és aquileiai múzeumokban. Délre Pannoniától Dalmáciában nagy számmal találják. A kníni és spalatoí múzeumokban sok változatban van meg; több darabon van közülük gyári bélyeg.

⁴⁶ Sellye Ibolya, Császárkori emailmunkák Pannoniából. *Dissertationes Pannonicae*, Ser. II, 8, 1937.

⁴⁷ E. Krüger, *Einige frühromische Fibelformen*, *Römisch-Germanisches Korrespondenzblatt*, X, 1913, 17.

⁴⁸ ORL Nr. 73. Kastell Pfünz, Taf. XII.

⁴⁹ Mitt. Röm. Funde aus Hedderneim II, 1898, Taf. II, Fig. 5.

⁵⁰ W. Schulz, *Zur Entstehung der Augenfibel*, *Germania*, X, 1926, 111.

A legtöbb Aucissa-formájú fibula tartományunkban Sisciából való. Itt olyan nagy számmal és olyan sok változatban találják, hogy Siscia mint e fibula pannoniai gyártásának egyik középpontja feltételezhető.

Többféle gyári bélyeggel megjelölt darab is előkerült nálunk. *Aucissa* felírással a gyulai múzeumban van egy darab (Nagy Lajos szíves közlése szerint). P · VALER bélyeg látható a zágrábi múzeum sziszeki (IV. t. 28.) és a bécsi Museum für Kunst und Industrie ismeretlen lelőhelyű darabjain. A bécsi Kunsthistorisches Museum-ban a Szávából Sziszek mellett kiemelt fibulák (XXIV. t. 1.) között van két darab ilyen típusú is. Egyiken C · CARINVS bélyeg van. A zágrábi múzeumban több olvashatatlan bélyegű darabot őriznek, egyik felírása talán MARVLVS-nak olvasható (IV. t. 30., XX. t. 7.). Szőnyből való az a példánya a hódmezővásárhelyi gimnázium gyűjteményének, amelyen a bélyeget talán VOLECI-nek lehet olvasni. Maga a forma olyan, mint a IV. t. 29. sz. változat. Az északdalmáciai kutatások során talált egyik Aucissa-típusú darabon VRNAC bélyeg van. Ezen a vidéken különben gyakori típus ez, mert 32 darabot találtak belőle. Naixból van egy teljesen kiírt VRNACUS bélyegű példány (CIL XIII, 10027/131. l.).⁵¹

A IV. t. 36. sz. variáns többféle fejdíszítéssel szokott előfordulni. Pannoniában a Drávától északra csak Battáról, Fejér megyéből ismerek egy darabot. Háromféle fejdíszítés jellegzetes különösen erre a változatra. Először az olyan, amit a IV. t. 36. sz. darabon látunk, két kis álló pálmalevél és a fejlap két oldalán félkör alakú kivágás. Második a IV. t. 36a. ábrája két beponcolt szemmel a fejlap mindkét oldalán. Harmadik változat, amikor a csukló tengellyel párhuzamosan kiemelkedő kis párkányok vannak a fibula fején. Ilyen a IV. t. 37. sz. rajza.

A IV. t. 35. sz. darabja kereszttrúdjának végein nagy gömbök vannak. Azonkívül koncentrikus körök díszítik magát a fibulatestet és a tűtartót. Bélyegeset ebben a változatban nem találtam. Az aquileiai múzeumban van több ehhez hasonló darab.

Ez az Aucissa-típusnak nevezett alapforma megduplázva két tűvel is használatos volt. Ilyenek a IV. t. 38., 39. és a XX. t. 12. sz. változatai. Korban együtt mennek az előbbiekkal. Pannoniában elég ritkák, négy darabot találtam összesen belőlük. Ezek közül kettő sisciai lelőhelyű, kettő ismeretlen eredetű. Ezzel szemben Dalmáciában gyakoriak ezek a két tűs fibulák; pl. a spalato-i múzeumban sok van belőlük. Gyakori ott az olyan változat, mint a XX. t. 10. és a IV. t. 39. sz. darabok.

Azok a fibulák, amelyek az Aucissa-típus keretébe tartoznak, sohasem készültek rúgószerkezettel, hanem mindig csuklós szerkezetűek.

VIII. csoport. (V. tábla 40—VII. t. 71., XIII. t. 133—136. és XVI. t. 161., 162.)

Erről a típusról azt mondja Almgren, hogy az általa 65. és 66. számmal jelölt változatokból fejlődött, mint a pannoniai-noricumi típus.⁵² Ez az ú. n. erősprofilú fibula elterjedt típus Pannoniában.⁵³ A Magyar Nemzeti Múzeumban különböző lelőhelyekről nagy számmal és sok változatban van meg. E típusnak La Tène szülő-

⁵¹ M. Abramić und A. Colnago, Untersuchungen in Norddalmatien, ÖJh., XII, 1909, Beibl. 9f., Fig. 21.

formája is megvan Magyarországon (lásd br. Miske Kálmán, A késő La Tène kapcsolótűk és az előző kapcsolótű fejlődési története, Múzeumi és Könyvtári Értesítő, IV., 1910, 1. skk.). A fejlődési fokozat viszont, amelyet Almgren 66. sz. változatnak jelöl, szintén előfordul nálunk. Jellegzetes vonásai az oblong bázisra helyezett, félkörívben domborodó fej, és a lépcsőzetes áttöréssel díszített tütartó a megnyúlt lábbon. Elszórtan találjuk egész Pannoniában, de feltűnő számban sehol sincs (V. t. 40.).

Következő lépcső a fejlődésben, amikor a tütartó 1, 2, vagy 3 lyukkal áttört. Észak-Európában gyakori az V. t. 40. és 41. sz. változat, míg az V. t. 42. sz. forma igen ritka ott. Nálunk fordítva van. A három lyukkal áttört forma nem nagyon gyakori Pannoniában, míg a két lyukú nagyon elterjedt, Noricumban is megtalálható, úgyszintén a Felvidéken.⁵⁴ Pannoniától délre a knini és a spalato múzeumokban láttam ilyeneket, azonkívül az aquileiai múzeumban.

Azt a tényt, hogy Észak-Európában csak a korábbi formák jönnek elő, s a későbbiek nem, Almgren azzal magyarázza, hogy a fibula-import ott fokozatosan csökkent.⁵⁵

A további fejlődésben a tütartó áttörése elmarad (V. t. 45., 46., 47., 48.). Kezdetben egytagúak, később kéttagúak lesznek. Különböző változatok állanak elő. Erősebben hajlított derék (V. t. 46.), rövid felsőrész, hosszú láb (V. t. 47.), széles, hosszú tütartó (V. t. 48.) a specializálódás legfontosabb jellegzetességei. (Chlingensperg-Berg is publikál ilyeneket Reichenhallból.)⁵⁶

Érdekes, különálló csoportot mutatnak a sziszeki lelhelyű darabok (V. t. 49.). Ezek kéttagúak, soktekeredéssel rugószerkezettel, hosszú támasztólappal. Megvastagodott, zsákszerű fej, s a tütartójukon az áttörés egy, két, vagy három lyuk formájában csak jelezve van. Pár darab van ilyen a laibachi múzeumban, azonkívül Pannoniától délre követhetjük ezt a változatot. Így a knini és spalato múzeumok anyagában. A sisciai darabok a XXIII. t. 2. képen vannak bemutatva.

A laibachi anyagban is vannak sajátos formák (V. t. 50., 51.), melyek arra a vidékre jellemzők. Az V. t. 51. sz.-hoz hasonló van a knini múzeumban is. A VI t. 54. sz.-nak érdekes a széles tütartója. Ez elterjedt variáns volt; v. ö. XXVII. t. 1.

A VI. t. 57. sz. darab már átmenetet képez az erősprofilú fibuláknak egy másik csoportjához. Négy darab ilyen van összesen Pannonia területéről katalógusunkban felvéve. 12, 14 csavarulatos rugószerkezettel szokott előfordulni, tehát hosszabb a spirálisa, mint a típus többi formáinak.

A VI. t. 59. sz. nem tartozik szorosan véve a típus keretébe, de mivel erre emlékeztet legjobban és csak egy van belőle, ide soroltuk.

Ennek a típusnak virágzása nálunk a Kr. u. első két század. Pettauban három

⁵² Almgren, 34 sk.

⁵³ V. ö. M. v. Groller, Das Lager von Carnuntum, R. L. i. Ö. II, 1901, Taf. XIV, Fig. 22; M. v. Groller, Die Strasse Carnuntum—Vindobona, R. L. i. Ö. III, 1902, Taf. III, Fig. 3; M. v. Groller, Grabungen in der Zivilstadt, R. L. i. Ö. IX, 1908, 78, Fig. 37, 4.

⁵⁴ V. ö. J. Eisner, id. h., 311, Taf. LXX, Fig. 2—5.

⁵⁵ Almgren, 36.

⁵⁶ V. ö. M. v. Chlingensperg-Berg, id. h. Taf. IV, Fig. 10, 13.

lyukkal áttört tütartójú példányt e típusból Vespasianus éremmel találtak együtt (Grazi múzeum).

Pannoniai sírköveken is megtaláljuk ezt a típust, pl. egy dunapentelei sírkövön (CIL III 3594), amelyen a nőalak vállán két ilyen erősprofilú fibula van.

Dalmáciában előfordul egy olyan forma, mint az **V. t. 45.** sz., amelynek tütartójában IAN betűk voltak belekarcolva. (Abramić ezt IAN/*uaria*)-nak olvassa.)⁵⁷

A **XIII. tábla 133—136.** sz. darabjai szervesen összefüggnek az erősprofilú fibulával, mintegy átmenetet képezve a trombita-fejjel készült változatokhoz. A **XIII. t. 135.** sz. darabjának fején, ott, ahol a legjobban kiszélesedik, drót-csavarást látunk, éppen úgy, mint a **VII. t. 71.** sz. variánsnál. Ugyanennél a fibulánál a rúgószerkezet keresztrúdjának két végét kis kupakok zárják le. Ehhez és a **XIII. t. 133.** sz. példányhoz hasonlít a kopenhágai múzeum egy darabja, amely egy sírleletből került elő több bronzedénnyel együtt és ezek segítségével Kr. u. 150-re datálják.⁵⁸

A **XIII. t. 136.** sz. változatának fejrészén és lábán ezüstberakásos díszítést látnak. A kengyel és a láb találkozásánál levő kerek párkányt dróttal tekerték körül, mely eljárás az egykorú germán fibulákon is előfordul. A rúgószerkezet húrja hurkot alkot a fej hátsó lapos része mögött. Ez a változat, amely ezüstberakással díszített és lába nem gombban végződik, hanem egyenesen levágott, szűk területen kerül csak elő: Kismarton környékének lelőhelyeiről való ez az alcsoport. Bővebben körvonalazva, a Lajta s a Fertő-tó vidéke a hazájuk. A kísérő leletek szerint az I. század végére és a II. század folyamára tehető a koruk. A Magyar Nemzeti Múzeum példányának tütartója (**XIII. t. 134.**) több hasonló típusú változaton nem ismétlődik meg. Pič mutat be olyanféle fibulákat a csehországi urnasírokból, mint a **XIII. t. 133—136.** számmal jelzett darabok.⁵⁹

Nem különálló típus, hanem összetartozik az erősprofilú fibulákkal az a csoport, amelynek feje széles trombita alakúra duzzad. Külön támasztólappra ennél már nincs szükség, hiszen a fej hátul lapos, és így a rúgószerkezet jól rátámaszkodhat. Pannoniában nagyon elterjedt forma, különösen a provincia északi részében. Feltűnik evvel szemben, hogy Laibach, Pettau, Marburg környékén ritka. Tartományunk déli szomszédjában csak Spalatóban láttam olyan változatot, mint a **VII. t. 65.** sz. darab. Pannoniában nagyon sokféle változatban megtalálható, a legegyszerűbb formától a legdíszesebbig.

A **VI. t. 60.** sz. egyszerű forma, kissé nehézkes. A **VII. t. 62.** sz. különösen kedvelt, amit nagy elterjedése is mutat.

Legérdekesebb kétségkívül a **VII. t. 66.** sz. darab, amelynél a rúgószerkezet rúdja félkör alakúan emelkedik a fej fölé. Egyetlen példány van belőle, s valószínűleg csak egyéni vállalkozás lehetett a drótnak félkörívbe való hajtása, nem pedig általános szokás, vagy divat; esetleg egy más típus hatása is közrejátszott.

⁵⁷ M. Abramić und A. Colnago, *ÖJh.* XII, 1909, Beibl. 92. Fig. 56.

⁵⁸ S. Müller, *Nordiske Fortidsminder*, B. II Heft I. Taf. III. 12 (ezüst gyöngydróttal díszített forma).

⁵⁹ J. L. Pič, *Die Urnengräber Böhmens*, 1907, 145, Abb. 58.

Ezüst-niellós szitaszerű díszítést is alkalmaztak e fibulákon. Sziszek, Wienerneustadt, Veszprém, Bruckmaierhof lelőhelyről pedig két ilyen niellós darab van a katalógusba felvéve (VII. t. 70.). A zágrábi nemzeti múzeumban egy olyan példány is van, amelynél a fej lazán körül van csavarva ezüst dróttal. A derékon a gomb enél a darabnál laposabb, mint az előző variánsoknál és ezt is ezüst drót veszi körül.

Ez a csoport, a trombitafejű fibulák, tehát itt fejlődhetnek ki a mi provinciánkban és Noricumban. Ezt a feltevést alátámasztja sűrű és változatos előfordulásuk. Megjelenésük a második század elejére tehető.

Itt említjük meg a XVI. t. 161. és 162. sz. darabjait. A 161. sz.-nál a forma a derék gombjáiig olyan, mint az erősprofilú fibuláknál általában. A derék gombjától lefelé kiszélesedő háromszögletű lappá alakul a fibula-test. Hannover, Mecklenburg, Hamburg környékéről említ Almgren hasonlókat.⁶⁰ Nem ritka Pannoniában sem. Korai forma. A reichenhalli urnasírokban is előfordult.^{60a}

A XIII. t. 162. ritka vendég Pannoniában. Ezt az egy darabot találtam összesen belőle. Délkeletre Pannoniától, a Bánátban gyakoriak a hasonló konstrukciójú változatok. Ilyenek vannak a temesvári múzeumban pl. környékbeli lelőhelyekről.

A III. tábla 22., 23., 24. sz. változathoz ugyancsak kevés van Pannonia területén. Almgren 82. sz. ábrájához hasonlít. Díszítetlábú példány csak kettő van katalógusunkba felvéve. A fej jellegzetes megvastagodása azonban minden darabon megvan. Az aquincumi darabot már Almgren is ismerte.⁶¹ Dél-Oroszországban gyakori ez a forma.⁶²

IX. csoport. (VIII. tábla 72—79.)

A német irodalom „Ankerfibel”-nek nevezi ezt a típust. Tartományunkban elég gyakori forma. Alapformája stilizált delfinre emlékeztet; a klasszikus formakincsből a kelta iparművészet körébe került és sematizálódott állatalaknak nézném. E feltevés mellett szól a rokon eredetű madáralakok alkalmazása is ezeken a kapcsolótükön.

Ugyancsak régi fejlődéstörténeti reliktumok a kúpalakú díszek a fej kétoldalán a támasztólapon, lásd lentebb. Északon sokkal kevesebb van tartományunkban, mint a déli részen az ilyen horgonyfibulából. A zágrábi, laibachi múzeumokban különösen sok van ezekből, a triestei múzeumban is megtalálható. Analógiákat keresve délre kell mennünk ezúttal, nem nyugat felé, mint a legtöbb fibulatípusnál. U. i. Dalmáciában gyakori forma ez. Észak-Dalmáciai sírleletből publikál pl. ilyet Abramić.⁶³ A knini és spalatói múzeumokban is sokat láttam ilyent. Erdélyben, a Havasalföldön, Dobruzsában csak szórványosan található. A craiovai darabok, amelyek a dolji zárt leletből származnak, az olténiai múzeum vezetőjében is ismertette és ábrázolva vannak.⁶⁴ A bukaresti Severeanu-gyűjteményben van dobruzsai lelőhelyű

⁶⁰ Almgren, Beilage. I. 2.

^{60a} M. v. Chlingensperg-Berg, id. h. 35, Taf. IV. 18, Grab 208.

⁶¹ Almgren, Beilage I. 7.

⁶² Khanenko-gyűjtemény, IV. t. 137.

⁶³ M. Abramić und Colnago, ÖJh. XII, Beibl. 59, Fig. 21.

⁶⁴ Muzeul Regional al Olteniei Călăuză, Craiova, 1933, Fig. 23.

horgonyfibula is. Grbić ismertet a belgrádi múzeumból két ilyen horgonyfibulát.⁶⁵ Formailag ehhez a típushoz tartoznak, de lábuk bevégződése nem gomb, mint ennél a formánál általában szokásos, hanem a fibula testére visszánéző emberfej ábrázolás, — úgy, mint a La Tène fibulákon is megjelölhetjük (R. Beltz, Die Latèenefibel, Zeitschrift f. Ethnologie, V, 1911, 672, Abb. 2).

A pannoniai darabok között a legegyszerűbb forma a **VIII. t. 72.** sz. Hasonló darab van a nagyszebeni Bruckenthal-múzeumban (**VIII. t. 76.**); támasztólapja díszített. Ilyen a **VIII. t. 75.** sz. is, csak a derekán levő gomb nagyobbodott kissé meg. Hosszú támasztólaplappal készültek a külföldi analógiák közül pl. a Craiovából való darabok (**XXX. t. 5.**). Ezekhez hasonlók vannak a bukaresti Severeanu-gyűjteményben, azzal a különbséggel, hogy fonott lánc van rajtuk, mely a rúgószerkezet utolsó fordulatába kétoldalt befűzött karikán lóg. A láncok végén az egyik darabnál lapos, kerek csüngők, a másik darabnál pedig karikára fűzött szívalakúak függnek (ismertette Severeanu, „București”, 2, 1925, 208.). E romániai darabokat azért emeljük ki, mert az Arch. Ért. 1911, 317. I. III. t. 4. sz. szalacscai darabnak legközelebbi rokonai.

A **VIII. t. 77.** sz. változatból két példány ismeretes előttem. Az egyik a mainzi Röm.-Germ. Centralmuseumban van és lelőhelye állítólag Dunaadony. A másik a zágrábi Horvát Nemzeti Múzeumban van, lelőhelye bizonytalan, Vukováron vették. E két példány, lábvégződésüket kivéve, teljesen megegyezik egymással, még méretre is. Kengyelükön állatfejhez hasonló díszítés van: Reinecke kutya-hoz hasonlítja.⁶⁶ Valószínűleg a régi hallstatt-kori állatmotívum továbbélésével, illetve feléléésével van dolgunk.

Érdekes, kúpalakú díszítést látunk néhány darabnak a támasztólapján (**VIII. t. 78.**), ezek közül a szalacscai fibula (**XXXIX. t. 2.**) filigrán borításos kúpjai a legdíszesebbek. Ez a kúpalakú dísz Alföldi András szerint egy hallstatt-kori fibula-forma (Arch. Ért. 1911, 346, 7—9. ábra) tekerceselt kúpjaiból származik, amelynek császárkori csökevényes továbbélését illetőleg felhívta figyelmemet egy hasslebeni fibula megfelelő díszére (**XLI. t. 2.**) is.⁶⁷

A **VIII. t. 79.** sz. lényegében összefügg a **VIII. t. 77.** sz. változattal. Kengyelén egy villásfarkú ülő madarat látunk. Hasonló állatutánzatú díszítések vannak még több darabon is, de egyik sem olyan részletesen kidolgozott, mint a sárszentlőrinci példány. E fibulák kengyelén ülő madáralak elgondolása nem annyira azokra a régi görög fibulákra vezethető vissza, amelyeknek kengyelén madáralakok voltak elhelyezve,⁶⁸ hanem a hazai korai vaskor kedvelt plasztikus madárdíszzeire.

⁶⁵ M. Grbić, Römische Fibeln aus dem Nationalmuseum in Beograd, Starinar, 1930, 185, Taf. XXXIV, Fig. 4, 5.

⁶⁶ P. Reinecke, Egy pannoniai fibuláról, Arch. Ért. 1900, 166.

⁶⁷ W. Schulz—R. Zahn, Das Fürstengrab von Hassleben (Röm.-Germ. Forsch. 7, 1933), Taf. 4, 3.

⁶⁸ Chr. Blinkenberg, Fibules grecques et orientales (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab., Hist.-filol. Meddelelser XIII, 1), 1926, fig. 89, 95, 96, 98.

X. csoport. (IX. tábla 80—XI. tábla 121.)

A térdfibulák jelentékeny részét alkotják Pannonia fibulaanyagának. Az egész tartomány területén nagy számmal és sok változatban fordulnak elő.

Az I. század második felében már használatosak lehettek, amint azt egy sírkő is mutatja, amelyet Geramb 82. ábráján mutat be.⁶⁹ Ez a stéla Kr. u. 100 körüli időkből származik. Egy vajtai (Fejér vm.) sírszobron, amelyet Alföldi András hamarosan publikálni fog, az ábrázolt pannoniai asszony vállán lévő szárnyas fibulák mellett a mellén térdfibula is látható. A II. századtól a IV. századig gyakoriak a leletekben. Szőnyben Gordianus Pius érmével találtak együtt olyan formát, mint a **XXVI. t. 2.** (Csak véletlen játéka, vagy a császárkori leletanyagból keveredett ez a típus egy egy cikói avar sírba.⁷⁰)

A félkör alakú fejlapú forma a leggyakoribb. Fején többféle bekarcolt vagy beponcolt díszítés fordul elő (**IX. t. 80., 82a., b., 83., 87., 88.**). Megtaláljuk háromszög alakú fejlapúval is (**X. t. 95.**). A rúgószerkezet húrja rendszerint a csavarás felett vezet át. Maga a térdforma is nagyon sokféle, pl. domború (**IX. t. 80.**), vagy szögletben török meg (**IX. t. 86., 87.**), erősen hajlított (**IX. t. 85.**), vagy gyengén (**XI. t. 84., 88.**) hajló. A láb rendszerint kiszélesedő talpban végződik, ritkán gombban (**IX. t. 84. és 92.**).

Külön csoportot alkot az a változat, melynél a rúgószerkezet henger alakú tokban van elhelyezve. Itt ismét két alcsoportot különböztetünk meg, az egyiknél a henger előtt félkörös fejlapot alkalmaznak, a másiknál nincs fejlap, de a henger nem teljesen zárt. Az előbbi formához tartoznak a **X. t. 96., 97., 98.** sz., utóbbihoz a **X. t. 99., 100.** variánsok.

Érdekesekek az ikerfibulák (**IX. t. 89.**), amelyekből hat darabot találtam. A **IX. t. 90.** sz. rajz két félig kész példányt ábrázol, melyek még nincsenek egymástól elválasztva. A **IX. t. 88. és 92.** sz. darabok sok-tekeredékes rúgószerkezetűek, ami a térdfibulák között nem gyakori. Van egy változat, amelynek a tütartója nem hosszában, hanem széltében helyezkedik el (**X. t. 103., XI. t. 118.**). A tütartó különben kétféle alakú szokott lenni ennél a formánál: a két változatot **X. t. 103a., b.** rajzaink mutatják be. A **X. t. 104.** sz. Szőnyben gyakori változat; valószínűleg gyára is volt ott. — Különálló csoportot alkot a térdfibulák keretén belül az a nagyfejű, széleslábú, üreges testű forma, amelyet Almgren 128., 129. sz. alatt közöl. Nálunk Szőnyből, Aquincumból, Deutschaltenburgból van egy-egy ilyen darab (**X. t. 106., 107., 108.**) ábrázolva. A temesvári múzeumból ismerünk még egy példányt. Ez a forma Kelet- és Nyugat-Poroszországban gyakori és valószínűleg ez volt eredeti hazája is. Ott az erősprofilú fibulák későbbi darabjaival találják együtt, tehát nem lehet a mieinket sem korábbra datálni. A Duna-Tisza közéről, jazyg területről, ismertet ilyeneket E. Beninger, aminthogy a quad befolyás még a III. és IV. században is megállapítható az Alföldön.⁷¹

Szőnyben nagy számmal találtak térdfibulákat, és egy öntőminta is előkerült,

⁶⁹ V. Geramb, Die norisch-pannonische Tracht, 1933, 165, Abb. 82.

⁷⁰ Wosinszky M., A cikói sírmező, Arch. Közl. XVII, 1885, 190.

⁷¹ E. Beninger, Die Südausbreitung der Einsprossenfibel, Sudeta, X, 1934, 92.

amelyből a **IX. t. 81.** sz. formának megfelelő fibulákat önthettek. Valószínűleg a típusnak más változatai is készültek itt.

A fejlapot később már nemcsak beponcolt motívumokkal, hanem áttöréssel is díszítik (**XI. t. 109.** sz. és **XXVI. t. 5.**). Ezek a díszes fejlapral ellátott fibulák, mint a **XI. t. 109.** és **113.** sz. darabok, Pannoniától délkeletre és délre voltak elterjedtebbek. A triestei és aquileiai múzeumokban megtalálható, ugyanígy a dalmáciai ásatások során is előkerült. A **XI. t. 110.** sz. és **111.** sz. darabjai egészen különálló formák, amelyeknek a trombitamustrához hasonló duzzadt feje a VIII. csoportba tartozó trombita-alakú fejfel készített fibulákkal is rokonságot mutat. Nagyon részletes rúgószerkezettel fordul elő ez a típus, de megtaláljuk körében a csuklós szerkezetű darabokat is (**XI. t. 112., 114., 115.**). Pannoniában a térdfibulák nagyobb része rúgószerkezetű, míg Pannoniától délre és délkeletre csuklós szerkezettel gyakoribb e típus. A spalatói múzeumban kettős tűjű térdfibula is van. Érdekes, hogy a két tűvel megkonstruált fibulaformák a déli részekre szorítóknak provinciánkban. Térdfibulát páros tűvel egyáltalában nem találtak eddig nálunk. A **XI. t. 115.** sz. változat arany filigrán díszítéssel van borítva a fejrészen és a lábán. Hasonlót mutat be a **XXXIX. t. 4.** sz. Zárából való darab, amelynek díszítése erősen emlékeztet a mi darabunkra, azzal a különbséggel, hogy fejdíszítésén betűk is vannak. Több filigránnal díszített változatról ebből a típusból nem tudok. Maga a forma nagyon gyakori a knini, spalatói és aquileiai múzeumok lelettárgyai közt. A **XI. t. 121.** sz. darabja egyedülálló variáns e típus keretén belül. A veszprémi múzeumban van. Pelta alakú áttört fejfel egyetlen egy darabot találtunk (**XXVI. t. 12.**), ezt a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi és fővenyi lelhelyű.

XI. csoport. (XII. tábla 122—128., XVI. tábla 164., 167. és XXVIII. tábla 7.)

A kelta stílus úgynevezett renaissance-ához tartoznak az aláhajtott lábú fibulák (Fibel mit umgeschlagenem Fuß). Azt a kultúrhullámot, amely Dél-Oroszországból ezt a fibula típust nyugatra hozta, a Kr. u. III. századra teszik. Almgren azt az álláspontot képviseli, hogy az aláhajtott lábú fibulákat magával hozó kultúrfolyamnak az első betörése a II. század végére, legkésőbb 200 körülre tehető⁷² és megerősíti ennek a fibulának La Tène karakterét. Müller György véleménye szerint az aláhajtott lábú fibula nemcsak hogy megszülethetett a kelta területeken, hanem szükségszerűen létre is kellett jönnie mindenütt, mert egy jelenség azonos feltételek mellett különböző helyeken sohasem marad egyedülálló.⁷³ Ez az „Elementargedanke” egészen egyszerű és mechanikus úton előállítható szerkezeteknél tényleg érvényesülhet; mégis sokkal valószínűbbnek kell látnunk, hogy az aláhajtott lábú fibula is egy eredeti centrumból sugárzott szét és hogy inkább a nagy elterjedése volt egyszerű formájának köszönhető, mint megszületése.

A Duna-Tisza közén ez a fibula majdnem minden más formát kiszorított. Itt valószínűleg a szarmaták által leigázott illyrek vagy kelták lehettek készítői, míg a római birodalom területén szintén a bennszülött, de már romanizált népréteg. Pan-

⁷² Almgren, 72.

⁷³ G. Müller, Die Fibel mit umgeschlagenem Fuss in Ungarn und Siebenbürgen, 1931, Berlin (K.-ny. az Ung. Jahrbücher-ből).

nonia anyagában aránylag kevés számmal vannak meg ezek az aláhajtott lábú fibulák. Tartományunktól délkeletre az aquileiai múzeumban és a triestei múzeumban láttam aláhajtott lábú fibulákat, amelyek hosszú kereszttrúddal voltak ellátva. A spalato-i múzeumban egy olyan változata van ennek a fibulának, amely már csak utánozza az aláhajtott lábat, amelyet a kengyelre visszacsavartak. A forma már merev, öntött. Ilyenek vannak a temesvári múzeumban is; sajnos ezekről nem tudtam fényképet szerezni. Ez a kétségtelenül későbbi, nagyon érdekes változat Pannoniában eddig nem fordult elő.

Ebben a fibulacsoportban egytagú és kéttagú változatok egyaránt találhatók. **XII. t. 122—126.** darabok egytagúak, a **XII. t. 127—128.** sz.-úak kéttagúak. A **XII. t. 122.** sz. változaton erős még a La Tène karakter, amit a sok harántgyűrű illusztrál. Ezeknél a példányoknál a gyűrűk nincsenek a formával együtt öntve, hanem mind utólag vannak rá illesztve. A **XXV. t. 3., 4., 5., 6.** sz. darabjai is ilyenek. A **XII. t. 126.** sz. változat a zágrábi múzeumban van. Ilyen elgondolású forma azonban előkerült Törökszentmiklósról is római kori sírből. (I. sír.) A **XII. t. 124.** sz. darabhoz (**XXV. t. 7.**) hasonló forma volt az alattyáni 13. sz. sírban. Fettich Nándor megállapítása szerint Kr. u. VII. századi avar sír ez; mivel sokszor előfordul, hogy avar kori sírokban avult római bronzholmit találunk, valószínűnek látszik, hogy találták és újra használták e tárgyakat.

A hosszú kereszttrúddal felszerelt formákhoz, amilyenek a **XII. t. 127.** és **128.** sz. darabok, a maroszentannai nyugati gót temetőben találunk analógiát. Ennek a temetőnek korát főleg a IV. század első felére kell tennünk.⁷⁴ Pannonia déli részén nagyon ritkák az aláhajtott lábú fibulák. Novi Banovcin fordult elő belőle több darab. Sajnos ezeket nem tudtam feldolgozásra megkapni. Ide tartozik még a **XVI. t. 164.** és **167.** sz. forma is. A **III. tábla 164.** sz.-hoz, amely kéttagú, aláhajtott lábú fibula, hasonlít a murgai lelet ezüst fibulája, amelyet még Hampel erős La Tène karaktere miatt korainak vélt.⁷⁵ Alföldi András, *Leleték a hún-korszakból* című könyvében bebizonyította, hogy a 400 körüli időből valók.⁷⁶ A Gyuró-majorban találtak a **XII. t. 122.** sz. darabhoz hasonlót, Philippus bronzával.⁷⁷ A köbeni temetőben⁷⁸ (Szilézia) olyan formák vannak, mint a **XII. t. 123.** sz. Ez a fibulatípus fordul elő a sacraui leletben is, amely az érmei tanúsága szerint II. Claudius (268—270) után került a föld alá.⁷⁹

A hún kultúrkörhöz tartozó wolfsheimi leletben,⁸⁰ melyre Fettich Nándor volt szíves figyelmeztetni, szintén aláhajtottlábú fibula van. Ezt a leletet a Kr. u. 400 körüli időre datálják.

⁷⁴ Kovács I., A maroszentannai népvándorláskori temető, *Dolgozatok*, III. 1912, 250 skk adja az anyagot.

⁷⁵ Hampel J., A murgai lelet, *Arch. Ért.* 1896, 96, 5a—5b ábra.

⁷⁶ Alföldi A., *Leleték a hún-korszakból*, *Arch. Hungarica*, IX, 1932, 79, XXVI. t. 6—6a.

⁷⁷ Marosi A., *Őskori és római adatok Fejér vármegyéből. Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, VII, 1913, 194, 7. ábra.

⁷⁸ Seger I., A köbeni temető (Szilézia), *Arch. Ért.* 1895, 211.

⁷⁹ W. Grempler, *Der II. und III. Fund von Sacrau*, 1888, Taf. III. 4, Taf. VII. 4, 5.

⁸⁰ G. Bernhard, *Mainzer Zeitschrift* XXVII, 1932, 79, Abb. 4.

Az aláhajtott lábú fibula konstrukciója nagy hatással volt más típusok kialakulására is. A kengyelre feltekeredő lábnak utánzását több fibulaváltozaton látjuk. Így a **X. t. 105.** sz. darabnál, ahol a kiszélesedő láb fölé háromszoros drót van a kengyelre csavarva. A **XVII. t. 173.** sz.-nál jól látszik a körültekert drót a kengyel és a lábtag találkozásánál. A számszerű alakú fibulánál nemcsak a korábbi, hanem még a későbbi daraboknál is megvan a drót, vagy annak nyoma elkorcisosulva, díszítéssé alakulva át. Ebből a tényből indulnak ki azok a kutatók, akik az aláhajtott-lábú fibulából származtatják a számszerű alakú fibulákat.

A számszerű formájú és az aláhajtottlábú fibulaforma összekapcsolása az a Jeruzsálemből való példány, amelyet Belaev, *Seminarium Kondakovianum* III, 1927, XVI. t. 2. sz. és 24. ábra alatt mutat be.

XII. csoport. (XIV. tábla 144—147.)

A **XIV. t. 145.** sz. forma pelta alakú áttört fejlappal díszített. Csuklós szerkezetű; a német limes-erődökben találunk főleg hozzá analógiákat (ORL Nr. 8. Zugmantel, Taf. IX. 35—41., 43—46.; Nr. 12. Kapersburg, Taf. VII. 10.; Nr. 33. Stockstadt, Taf. VII. 7.; Nr. 40. Osterburken, Taf. VI. 21.; Nr. 59. Cannstadt, Taf. VIII. 6.; Nr. 73. Pfünz, Taf. XII. 71., 72.). Ezek szerint a pelta-alakú fejlapos fibulaváltozat a Kr. u. II. század második felébe helyezhető. Ennek a formának továbbfejlődése lehet a **XVII. t. 181.** sz. változat. A fejlap nagyjában olyan, mint az előző formánál, de a lapos, szalagformájú kengyel két oldala áttört díszítésű résszel van megtoldva. A mi példányunknak, — melyet a komáromi Jókai-múzeum őriz, s melynek lelőhelye Szőny — hosszú kereszttrúdja van. Pfünzben találtak hozzá hasonlót (ORL Nr. 73. Taf. XII. 70.), de ennél a hosszú kereszttrúd hiányzik és a csuklószerkezet kereszt-tengelye csak olyan hosszú, mint a kengyel szélessége.

A **XIV. t. 147.** sz. fibula kengyelén ezüst lemezdíszítés van, amelyet kis szegekkel erősítettek hozzá. A mi példányunk Deutschaltenburgból való. Hozzá hasonlót találtak Zugmantelben (IX. t. 67.). Ezek a formák — amennyire ismereteim terjednek — Pannoniától délre hiányoznak. A spalatói, knini múzeumokban nem láttam t. i. ezekhez hasonlót.

A csuklósszerkezetű fibulák kétágú kengyellel is gyakoriak. Példa rá a **XIV. t. 144., 146.** sz. formák. Merev törzsű, egyenes lábú darabok ezek. Zugmantelben⁸¹ és Faimingenben⁸² is találtak ilyeneket.

Derékszögben hajlított kengyele van a **XIV. t. 165.** sz. formának. Pannoniában csak három darabot ismerek belőle. Az Aquincumban talált példány pontos leletkörülményei a harmadik század közepére utalnak. Konstrukcióban ehhez a fibulához hasonlít az osztropataikai első lelet rácsos fibulája. Aquileiában is láttam az aquincumi példányhoz hasonlót. Zugmantelből,⁸³ Osterburkenből⁸⁴ is van ilyen publikálva, stb.

⁸¹ ORL NR 8. Zugmantel, 76.

⁸² ORL Nr. 66c. Faimingen, Taf. VIII. 11.

⁸³ ORL Nr. 8. Zugmantel, Taf. IX. 59.

⁸⁴ ORL Nr. 40. Osterburken, Taf. VI. 19.

A **XVII. t. 174., 178.** sz. kétágas kengyelű darabok. A kengyelek alsó vége kis párkányokra támaszkodik, rúgószerkezettel vannak ellátva. Hasonló formák háromágú kengyellel a **XVII. t. 179., 180.** sz. példányok. Ezek a változatok csuklós szerkezettel készültek. Kétágúakat találtak Zugmantelben,⁸⁵ Pfünzben,⁸⁶ Osterburkenben,⁸⁷ stb., de ezeknek nagy része olyan, mint Almgren 189. ábrája, t. i. a két kengyel alsó vége egymásba fut rájuk. A mieinknél párhuzamosan haladnak és háromszögletű fejlapjuk van. A három osztatú kengyelűekhez hasonlót találtak Zugmantelben⁸⁸ és Stockstadtban.⁸⁹

Idesorozhatók a **XII. t. 137., 138., 139.** sz. darabok. A 137. sz.-nál két egymás feletti rúgószerkezetet látunk. Ez megtalálható a La Tène fibuláknál és későbbi anyagukban egyformán. A 138. és 139. sz. hasonló elgondolású, mint a **XVII. t. 174., 178.** sz. darabok. Egyágú kengyellel készítették.

XVI. t. 166. Előfutárja az ú. n. hagymafejű fibulának. Mindíg csuklós szerkezettel gyártották. Rövid kereszttrúdja van, kengyelének tetejés felálló gömb. Érdekes képet nyerünk, ha a lelőhely-kimutatást megnézzük. A parti legio-táborok, tehát Aquincum, Brigetio, Carnuntum azok a helyek, ahol előfordul. A németországi limeserődökben a III. sz. derekáról való érmekkel találták együtt.

A **XVI. t. 169., 170.** sz. is ide tartozik nagyjában. Pannoniában ezek nagyon ritkák. Sok került elő belőlük a németországi limes erődjeiben, így Faimingenben,⁹⁰ Zugmantelben⁹¹ találtak olyant, mint a **XVI. t. 170.** sz. Hasonló kengyelű zsarniros változatban is megvan Osterburkenből.⁹²

A **XVII. t. 172., 173., 177.** sz. változatok hosszú kereszttrúddal készültek. A kengyel alsó végénél kis párkányokat látunk rajtuk. A 173. sz.-nál látszik, hogy a két párkány közé drótot tekertek. Ezek a háromágú kis párkányok megjelennek rúgószerkezettel ellátott fibulákon is, mint ezt a **XIII. t. 137., 138., 139.** sz. változatok mutatják. A **XIII. t. 137.** sz. változatnál két egymás feletti rúgószerkezetet látunk. A 138., 139. sz. változatokon háromszögletű lapnak támaszkodik a kengyel. A lábak egyformán elhegyesednek. A háromszögletű fejlap megvan a **XVII. t. 171., 172., 175.** sz. daraboknál is. Ez utóbbinál lóhere alakú díszítés van a gomb helyett.

A **XVII. t. 171., 175., 176.** sz. darabok azok, amelyek közvetlen összeköttetést mutatnak a **XVIII. t. 182., 183.** sz. változatokkal, s mintegy mellékajtásai a számszeríjas fibulák e korábbi változatainak. Analógiákat ezekhez is a németországi limesen találunk legkönnyebben; Zugmantelből⁹³ éppen olyan jött elő pl., mint a **XVII. t. 171.** sz. forma. Pfünzben⁹⁴ is találtak hasonlót, stb. Itt a fibulák nagyobbára

⁸⁵ ORL Nr. 8. Zugmantel, Taf. IX. 47, 48.

⁸⁶ ORL Nr. 73. Pfünz, Taf. XII. 78.

⁸⁷ ORL Nr. 40. Osterburken, Taf. VI. 12.

⁸⁸ ORL Nr. 8. Zugmantel, Taf. IX. 54. Taf. XXI. 26.

⁸⁹ ORL Nr. 33. Stockstadt, Taf. VII. 9.

⁹⁰ ORL Nr. 66c. Faimingen, Taf. VI. 5.

⁹¹ ORL Nr. 8. Zugmantel, Taf. IX. 57.

⁹² ORL Nr. 40. Osterburken, Taf. VI. 22.

⁹³ ORL Nr. 8. Zugmantel, Taf. XXI. 42.

⁹⁴ ORL Nr. 73. Pfünz, Taf. XII. 84.

a II. század második részéből és a II. század első feléből valók. Az egyszerű számszerijas, csuklósrendszerű fibulák is megtalálhatók végig a limesen.

XIII. csoport. (XVIII. tábla 182—XIX. tábla 198.)

Almgren is az aláhajtott lábú típusból származtatja a számszerijalakú fibulákat.⁹⁵ A feltevést alátámasztja, hogy sok példánynál a kengyel alsó részén megvan a drót-csavarodás, mint a régi rácsavart lábnak emléke. A típus a dunai tartományokban igen gyakori, gyáraik is lehettek itt; elsősorban a katonai fegyvergyárakra kell gondolnunk.

Négy fokozatot különböztethetünk meg a számszerij alakú fibulák fejlődésében. Az elsőnél a kereszttrúd síma, dísztelen, a gombok a két végén és a kengyel tetején kicsik (XVIII. t. 182., 184—186., 189. és XXXII. t. 1—3. sz.). Ennek a típusnak felépési ideje a Kr. u. III. század végére tehető.

Második fokozat, mikor a kereszttrúd hosszabb lesz, párkánya díszített és végén a gombok megnagyobbodnak, hagymafejre kezdenek hasonlítani. Szép, változatos a kengyel és láb díszítése. Ilyenek a XVIII. t. 187., 188., 190., a XIX. t. 191—194., 196., 197., azonkívül a XXXII. t. 5—8., a XXXIII. t. 2., 4—8., XL. t. 2., XXXV. t. 2., XXXVII. t. 1., XXXII. t. 5. és a XXXVIII. t. 1., 2. példányok. Magán a csoporton belül is látunk fejlődést. A kengyel mind vastagabb lesz, a gombok nagyobbak.

A harmadik csoportba sorozhatjuk azokat a fibulákat, melyeknél a hagymafej már nagy, kereszttrúdjuk megrövidül, kengyelük és lábuk széles. Sohasem tömör és gyakran aranyozással díszített darabok ezek. Ide tartozik a XIX. t. 198. és a XXXIV. t. 1., 2., 3., 7., 9. sz. Olyan változatot, mint a XIX. t. 198. sz., a British Museumban is őriznek pl.; a láb díszítése hasonló, de végződésén Krisztus-ábrázolás van, előtte pedig a Krisztus-monogram.⁹⁶

Végző fejlődési foka a hagymafejes fibuláknak az a csoport, amelynél a láb a kengyelhez képest aránytalanul megnyúlik. Ezek már olyan késői formák, amelyek nem kerülnek ennek a dolgozatnak a keretén belül ismertetésre. Ilyen például az apahidai lelet arany fibulája, amely már a Childerik frank király sírjában talált fibulára emlékeztet.

A későrómai számszerijas forma kengyelére kerül rá a kengyel és a láb találkozásánál a keleti germánok ezüstlemezes fibulájának palmettája.⁹⁷ Szerkezetük csuklós, vagy a kereszttagba elhelyezett rúgószerkezetből válik ki a tű. A számszerijas fibulát kereszttrúdjával lefelé hordták, ezért biztosító szerkezetre is volt szükség. Elég gyakran fordul elő ilyen, különösen a drágább daraboknál, de az egyszerű bronz formáknál is megtalálható. A korábbi változatokat még nem látják el ezzel a berendezéssel, amely a IV. századtól kezdve gyakori. Többféle biztosító szerkezetet használtak, melyeket B. Saria ismertet „Fibel mit Sperrvorrichtungen” című cikkében (Vjesnik hrv. arh. dr. N. S. 15, 1928, 73). A késői formáknál (Kr. u. IV.

⁹⁵ Almgren, 110.

⁹⁶ British Museum, A guide to the early Christian and Byzantine antiquities. London, 1921, 85. Fig. 54. — N. Belaev, Seminarium Kondakovianum III, 1929, XVI. tábla 8.

⁹⁷ N. Belaev, id. h. XV. tábla 11.

század) más eljárást alkalmaztak a fibula becsukására és egyben biztosítására. Az oldalgomb kicsavarható, csavarja végén egy csapszeg van, amely a különálló tű felső végén levő lyukba illik. A tűtartónak oldalt nincs nyílása. Felülről tették bele a különálló tűt, s azután rögzítették a gombos csavar beillesztésével. Ilyen a **XL. t. 4. sz.** darabja, a degoji fibula,⁹⁸ melyet a bécsi Kunsthistorisches Museum őriz.

Szokás volt a kengyel két oldalát díszíteni, amire a **XVIII. t. 187.** és a **XIX. t. 195., 196., 197.** sz. darabok szolgálnak példával. Beponcolt díszet, vagy ezüst, esetleg arany berakást alkalmaztak.

Külön kell említenünk azokat a számszeríjas kapcsolótűket, melyeknek kengyelén vagy lábán felírás van. Ilyenek a **XXXIV. t. 6.** sz. példány (Magyar Nemzeti Múzeum), VTERE felírással. A **XXXIV. t. 7.** sz. darabjának (szintén a Magyar Nemzeti Múzeumban) egyik oldalán VIVAS SER, másik oldalán VTERE FELIX felirat van. Egy báttaszéki lelhelyű darabon a kengyel egyik felén VTERE FELIX felirat olvasható, másik felét S alakú bekarcolt minta díszíti. A bécsi Kunsthistorisches Museum arany számszeríjas fibulájának felirata COSTANTI VIVAS.⁹⁹ Ez császári ajándék lehet és II. Constantius nevét tartalmazhatja (**XL. t. 3. sz.**). Ugyanott egy gyűrűt is őriznek Desiderius névvel. Kubitschek nem hiszi, hogy a Constantius és Desiderius név abban az időben a constantinusi császári házon kívül, valahol használatos lett volna.¹⁰⁰ Ugyancsak a bécsi Kunsthistorisches Museumban van egy aranyfibula, amelynek a lábán IVLIANE VIVAS felirat van (**XL. t. 2.**), ez is a császár neve lehet.¹⁰¹ Az utóbbiakról ír Behrens.¹⁰² Ezek a feliratos fibulák, ha éppen gyakorinak nem is mondhatók, máshol is előfordulnak. Datálás szempontjából fontos az Ericksanebrae-ben (Dumfries-shire) 1787-ben talált töredékes arany számszeríj fibula IOVI AVG VOT XX felírással, amelyet Diocletianus vicennaliai alkalmával, 303-ban osztogattak. Azután Kerschlbachból ismeretes egy DVLCITIVS feliratú darab.¹⁰³ A spalatói múzeumban egy darab DEMATI VTERE FELI¹⁰⁴ felírással aranyból és EMMANVEL¹⁰⁵ felírással vasból egy másik, de aranyozva és aranylemezzel díszítve; nagyon rossz fenntartású. Ugyanebben a múzeumban van egy MESSOR FECIT, VTERE FELIX¹⁰⁶ feliratú példány is. A Städt. Altert.-Mus.-ban Mainzban őriznek egy ezüstfibulát, amelyet a Rajnában találtak Mainz mellett, rajta DEOMAR VT FELIX¹⁰⁷ felirat. A belgrádi múzeum is rendelkezik VTERE FELIX¹⁰⁸

⁹⁸ Ismertette: A. Riegel, Spätromische Kunstindustrie, 1927, 285, Abb. 72. — H. Mötelfindt, Zur Geschichte der Löttechnik in vor- und frühgeschichtlicher Zeit, Bonner Jahrbücher, 123, 1916, 154, Abb. 16.

⁹⁹ CIL III. 6016/5.

¹⁰⁰ W. Kubitschek, Grabfunde in Untersiebenbrunn, Jahrbuch für Altertumskunde, V, 1911, 67, Taf. VI. 4.

¹⁰¹ A. Riegel, Spätromische Kunstindustrie, 1927, 114, Fig. 55. és Almgren, Fig. 191.

¹⁰² G. Behrens, Germanische Kriegergräber, Mainzer Zeitschrift, XIV, 1919, 12 skk.

¹⁰³ CIL III. 12030/3. Ábrázolva van Vollmer, Inscriptiones Baiuvariae Romanae, 33, Nr. 9413, Taf. 72.

¹⁰⁴ CIL III. 10195/1.

¹⁰⁵ CIL III. 10195/4.

¹⁰⁶ CIL III. 10195/2.

¹⁰⁷ K. Körber, Korrespondenz-Blatt XVIII, 1899, 19; CIL XIII. 6734.

szövegű darabbal. A berlini Museum für Völkerkunde-ban Albániából Diocletianus-éremmel előkerült kiscsombos, vékony ezüsthüvely van SEPTIMI felírással.¹⁰⁹

Egyedülálló a **XL. t. 6. sz.** darabja. Geomatrizált madár alkotja a fejlapot. A madár két szélső farktollából a kelta ízlés szerint áttört volutákat csináltak.¹¹⁰ Alakja szerint a korábbi számszerűs fibulákhoz tartozik. A **XL. t. 7. sz.** példánynak lelőhelye a Duna medre Újpestnél. Hasonló a vindobonai ásatások folyamán előkerült darabhoz.¹¹¹

Hagymás fibulát találtak tartományunkban is pénzekkel datált leletekben. Duna-pentelén a **XXXIX. téglasírban** talált darab (**XXXVI. t. 3. sz.**) mellett Iovianus (363—375), I. Valentinianus (364—375), Valens (364—378), Gratianus (367—375) kisbronzait és *Gloria Romanorum* hátlapú kopott kisbronzokat (364—375) találtak. A **XXVI. téglasírban** II. Constantius mint Augustus kisbronz volt együtt a fibulával (**XXXV. t. 1.**). A **XXII. sz. földsírhalmán** (**XXXV. t. 3. sz.**) Constantius Chlorus mint Caesar kisbronz (Kr. u. 305) és I. Licinius középbronz (211—312) volt a fibula mellett. A **XXIV. téglasírban** (**XXXVII. t.**) Diocletianus középbronz (295—305) volt a halottal eltemetve.¹¹² Egy budakeszi sírleletben I. Valentinianus és Valens érmekkel találtak együtt hagymás számszerűs fibulát¹¹³ (**XVIII. t. 188.**). A kisárpási római telepen is került elő számszerűs fibula. A telepen és a sírokban talált érmek mind a Kr. u. IV. századból valók.¹¹⁴ A székesfehérvári múzeum csákvári darabját (**XVIII. t. 188. sz.**) Valens-éremmel találták együtt.

A petrijaneci kincs korát, helyesebben a földberekítés idejét a IV. századra teszik.¹¹⁵ A leletben levő fibulák inkább a III. század végén és a IV. sz. elején divatos formák (**XXXVIII. t.**).

A starcsovai lelet (Pancsova mellett) fibulája fejlett nagy hagymafejeivel, díszített párkánnyal ellátott kereszttrúdjaival, széles kengyelével a harmadik fejlődési fokozatba illeszthető be (**XXIV. t. 2.**). A lelet a pénzek szerint a II. Constantius (317—340) utáni időből való. A győri múzeumban a Serfőző-dűlő-dombról előkerült hagymás fibula a második fejlődési csoportba tartozik (**XXXV. t. 2.**). Vele találtak egy *Urbs Roma* feliratú (330—333) és egy Constans-féle (337—350) pénzt.

Tisztán kivehető, hogy tartományunkban a számszerűs fibula fejlettebb formája (II., III., IV. fejlődési fokozat) a IV. század előtt nem használatos. O. Menghin Vösendorfban Valens-éremmel talált ilyeneket.¹¹⁶

¹⁰⁹ CIL III. 6333; — Römer F., *Archaeologiai Közlemények*, 1866, 167.

¹¹⁰ *Verhandlungen der Berl. Gesellsch. f. Anthropol., Ethnol. u. Urgeschichte*, 1901, 52, Fig. 35.

¹¹¹ Alföldi A., *Leletek a hún-korszakból*, *Archaeologia Hungarica* IX, 41, 9. kép.

¹¹² Fr. Kenner, *Forschungen in Vindobona, Gräber auf den Prata des Standlagers*, *Jahrbuch für Altertumskunde*, III, 1909, Beibl. 71, Fig. 34.

¹¹³ Paulovics I., *A dunapentelei római telep (Intercisa)*, *Archaeologia Hungarica* II, 1926, 51, 54, 60, 61.

¹¹⁴ Mahler E., *Budakeszi sírleletek*, *Arch. Ért.* 1905, 191.

¹¹⁵ Paulovics I., *A kisárpási római telep*, *Arch. Ért.* 1927, 202.

¹¹⁶ Hampel J., *Népvándorláskori művészet hazánkban*, *Arch. Ért.* 1884, 148. — Publikálva: J. Arneht, *Gold- und Silbermonumente*, 35.

¹¹⁷ O. Menghin, *Spätromische Grabfunde aus Vösendorf (N. Ö.)*, *Jahrbuch für Altertumskunde*, VII, 1913, 246.

Előző fejlődési foka egy századdal korábbi. Egy állítólagos bolgárországi leletben, amelyben a fibula olyan, mint a **XVIII. t. 185.** sz. (aranyozott ezüst), és amelyet a Magyar Nemzeti Múzeumban őriznek, Caracalla érem volt.¹¹⁷ Feldberg kasztellumában is hasonló forma fordul elő, itt a pénzek Elagabalig mennek.

Az osztropataikai leletben is van ehhez a típushoz hasonló fibula (**XL. t. 7. sz.**). Vele volt a **XXXIX. t. 1.** sz. darab, amely kétsoros rúgószerkezettel lehetett ellátva. A Magyar Nemzeti Múzeumban van egy ismeretlen lelőhelyű darab, amelynek a szerkezete hasonló lehetett (**XL. t. 1. sz.**). Beninger vandálnak tartja az osztropataikai fibulát.¹¹⁸

A hagymafejes fibulák kengyel- és lábdíszítése nagyon változatos. Leggyakoribb a koncentrikusk örökkel díszített láb. Ez sokféle elosztásban fordul elő. Talán ez kerül elő a legnagyobb számmal Pannoniában. Ez a dunai provinciák díszítésmódja. A **XIX. t. 194.** sz. darab díszítése Mainzban, Lotharingiában, Poitou-ban gyakori;¹¹⁹ Dalmáciában is megvan.

A számszeríjas fibula a késő császárkori legkedveltebb fibulaformája. Az egész birodalomban el volt terjedve. Ez a számszeríjas hagymafejes konstrukció képezi több nem-római fibulaforma alapját is, így pl. a szilágysomlyói II. kincs onyx-fibulájának.¹²⁰ A **XLI. t. 3., 3a.** sz. darabja mutatja be a továbbélését a számszeríj szerkezetnek. Ideje a IV. század közepe. Filigrán díszítésén a kelta művészet visszatükröződését látjuk.¹²¹

XIV. csoport: szórványos típusok. (XII. tábla 129—132.)

A **XII. t. 131.** sz. változat Pannonia déli részén sűrűbben fordul elő, mint az északon. Saalburgban Traianus-, ill. Hadrianus-pénzzel került elő ez a forma.¹²² Mainzban is találtak a castrum ásatásánál ilyen fibulákat.¹²³ A **XII. t. 129.** sz. darab is elterjedtebb Dél-Pannoniában. Ez a variáns formailag közel áll a kelta előfokhoz, amely később sem szenvedett nagyobb változást.

XIII. tábla 140.

Nyugati típus. Így Angliában sok ilyen formájú fibula került elő.¹²⁴ A Rajna mentén is megtalálható. La Tène alapformájából megtartotta fején a karikát és a nyak formáját, de e tagoknak szerves rendeltetése már nincs meg nála. A rúgószerkezet emlékeképpen a keresztrúdon függőleges vésett rovátkák vannak. Kelta előfokát a bécsi Naturhistorisches Museum egy fibulája mutatja meg. (Lelőhelye ismeretlen, Inv. 18200.)

¹¹⁷ Pulszky F., Bolgárországi római sírlelet, Arch. Ért. V. 1885, 197.

¹¹⁸ E. Beninger, Der Wandalenfund von Czeke-Cejkov, Annalen des Naturhistorisches Museums in Wien, XLI, 1931, 219, Taf. XX. 34, 35.

¹¹⁹ H. Mötefindt, Bonner Jahrbücher, 123, 1916, 155 skk.

¹²⁰ Fettich N., A szilágysomlyói második kincs, Archaeologia Hungarica VIII. 1932, VII. tábla

¹²¹ Fettich N., Zu den Fibeln von Petrossa und Békésszentandrás, Germania, 1932, 304.

¹²² Saalburg-Jahrbuch, III, 1912, 18, Taf. III. 4.

¹²³ E. Brenner, Legionskastell in Mainz, Mainzer Zeitschrift VI, 1911, 105, Abb. 24, 25.

¹²⁴ J. Curle, A Roman Frontier Post and its People, The fort of Newstead, 1912, 323, pl. LXXXVI, 21, 22.

XXVII. tábla 2.

Tarajos kengyelű fibula. Három darab van a katalógusba felvéve e típusból, ezek közül egyiknek van csak biztos lelőhelye (Deutschaltenburg), a másik kettőé ismeretlen. A gyulafehérvári múzeumban is láttam egy ugyanilyent. A kengyel különálló, áttört technikájú (*opus interrasile*); díszítése elválaszthatatlan az arany ékszerek (éremkeretek, gyűrűk, fülbevalók) díszes foglalataitól. Ugyanezek datálják korát a II. század második felére, ill. a III. századra, amelyben gyakori ez a díszítési mód.

III. tábla 25.

Harapófogó alakú fibulák. Teljesen magában álló forma, nem mutat rokonságot semmiféle más típusal. Ez természetes, mivel alkalmazásának alapgondolata nem a célszerűség volt, hanem egy idegen tárgy utánzása kicsiben, vagy vallásos-babonás, vagy csak dekoratív célból. Hat darab van ezekből felvéve a katalógusba tartományunkból. (Ezek közül három darabnak lelőhelye ismeretlen, de valószínűleg Pannonia.) Tischler a berlini múzeumban jegyzett fel egyet, amely Dunapenteléről származik.¹²⁵ Megtalálható Itáliában pl. a milanói, ravennai, parmai múzeumok anyagában, a lateráni múzeumban, stb., stb. Lényegesebb ennél a mi számunkra, hogy a triestei és aquileiai múzeumokban sem ritka. Itt egy más változata is megvan, amelynél a felső rész nyújtott, inkább csípőfogóhoz hasonlítható. Az egyik aquileiai példányon erősprofilú fibulával van összeházasítva. Deréktól felfelé harapófogó-forma, lefelé pedig karcsú gombban végződő láb, amely oly jellemző az erősprofilúnak nevezett fibulákra. Pannoniától délre is elterjedt fibulaforma volt ez. Dalmáciában a knini és spalatói múzeumokban láttam ilyeneket. Másfelől azonban a Rajnánál és Galliában is otthonos,¹²⁶ úgyhogy nem tudni, honnan jött hozzánk.

Tischler ezt a típust a Kr. u. III. századra datálja. Keletkezése minden esetre arra a korra eshet, mikor az eszközöket ábrázoló és utánzó ékszereket kezdték viselni.

¹²⁵ O. Tischler, Ostpreussische Gräberfelder 1890, 209, Taf. III. 16.

¹²⁶ S. Reinach a Daremberg—Saglio-féle Dictionnaire des Antiquités hasábjain (II, 1101) felsorol néhány irodalmi adatot, de a rajnai múzeumokban stb. sokkal több példány van, mint azt a publikációkból vélné az ember.

A feldolgozott anyag jegyzéke.

(A rövidítések jegyzékét l. az 5. lapon.)

Katalog des verarbeiteten Materials.

(Verzeichnis der Abkürzungen s. S. 105.)

I. Tábla.

1.

Egytagú fibula. Drótformájú kengyele erősen hajlított. Felsőháros. Tűtartóját lépcsőzetes áttörés díszíti. Kerek gombban végződik a lába.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., **lon:** 12 cm.

2.

Vastag kengyelű hajlított forma, kengyelének hosszában két éle van. Fején 8 csavarulatos rúgószerkezet. A tűtartó áttört mintájú. Lába végén kettős gomb van.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 12 cm, **lat:** 2.9 cm.

3.

A fibula széles, vaskos kengyele domború. Fején 8 tekeréses rúgószerkezet van, tűtartójának díszítése három áttört lyuk. Lábán gomb van.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 2.8 cm, 2 darab, **inv:** 18198, 18199.

4.

Állatfej tartja szájában a fibula gerinctagját. Az állatfej nyakánál van a rúgószerkezet. A tűtartó négyszögletes áttöréssel díszített, s minden négyszöget kis út köt össze a másikkal. A láb gombban végződik.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.4 cm.

5.

Egytagú fibula; a fej duzzadt és négycsavarulatos rúgószerkezete van. A fibula testét 2 kerek gomb osztja három részre. A tűtartó a második gomb alatt kezdődik, széles és áttört lyukakkal díszített. Ellapított gomb zárja le a lábat.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., **lon:** 10.1 cm, **lat:** 2.7 cm.

c: Naturhistorisches M., **r:** Sziszek mellett a Kulpa folyóból, **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 3 cm; a tűtartóján lépcsőzetes áttörés van, **inv:** 19007.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Novo-Mesto, **m:** br., 2 darab (törött).

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Gradiše na Cepni, pri Knezaku, **m:** br., 2 darab.

6.

Olyan forma, mint az előző, csak a gerince erősebben megnyúlt, s így a két gomb távolabb esik egymástól. A gombok itt is kerek. Tűtartóján a lyukak elhelyezése terv szerinti szabályosságot mutat.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Sziszek mellett a Szávából, **m:** br., **lon:** 11.3 cm, **lat:** 2.1 cm, M. Agrippa-éremmel és több fibulával találták együtt (XXIV. tábla).

- c:** Esztergomi M., **r:** Szenttamási temető, **m:** br., **lon:** 7.8 cm, **lat:** 2 cm.
c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Surduk, **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 2.4 cm; lába törött.

7.

Erősen hajlított profilú fibula. Hosszú fejtagja van, törzsét 2 gomb osztja fel, úgy, mint az előző formánál. A törzsnek négy éle van, amelyeknek széle és az egész tűtartó gyakran díszített (bekarcolt dísz). A láb végén kettős gomb helyezkedik el.

- c:** Naturhistorisches M. Wien, **r:** Otok, **m:** br., **lon:** 13.6 cm, **inv:** 33272.
c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Krajna, **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 2.8 cm, 2 darab, **inv:** 33496; rossz állapotban vannak.
c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2.1 cm.
c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 1.7 cm.
c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.2 cm.
c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **m:** br., **lon:** 7 cm, törött.
c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **m:** br., **lon:** 6.9 cm, **lat:** 2.1 cm.
c: Seracsin-gyűjt. Wien, **r:** Hof am Leithaberg (a 2720. parcellán római égetett sírban találták, terra sigillatákkal és egy germán edénnyel együtt), **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 2.1 cm.
c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Drassburg (Darufalva), **m:** br., rúgószerkezete hiányzik.
c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Pinkafeld (Pinkafő), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 1.3 cm.
c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 2.5 cm.
c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6.4 cm, **lat:** 0.8 cm, 3 darab ugyanilyen; 2 darab: **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 1.6 cm, a láb lépcsőzetes áttöréssel díszített; 3 darab: **m:** cu., **lon:** 6.4 cm, **lat:** 1.8 cm, tűtartója lépcsőzetesen áttört; 2 darab u. i. forma, **m:** cu., valamivel kisebbek az előzőnél.
c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., **lon:** 4.3 cm, törött.
c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 3 cm.
c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., 5 darab, egyik törött.
c: Magyar Nemzeti M., **r:** Koronczó, **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 2.1 cm.
c: Soproni M., **r:** Sopron, Deák-tér, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2 cm.
c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 2.8 cm; 1 darab: **m:** br., **lon:** 9.5 cm, **lat:** 3.1 cm; 1 darab: **m:** br., **lon:** 8.2 cm, **lat:** 2.5 cm; 1 darab: **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 2 cm.
c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 2 cm; 1 darab: **m:** br., **lon:** 7.4 cm, **lat:** 2.2 cm.
c: Győri M., **r:** Kisbér, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 1.9 cm; 1 darab u. a. lelhely, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2.1 cm.

- c: Pécsi M., r: Dunaszekcső, m: br., lon: 5.8 cm, lat: 2.5 cm.
 c: Komáromi M., r: Szöny, m: br., lon: 7.7 cm, lat: 3 cm.
 c: Keszthelyi M., r: Fenék, m: br., törött.
 c: Darnay-M. Sümeg, r: Szombathely, m: br., lon: 6.5 cm.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Brezje, Stara vas, m: br., 1 ép darab, 6 drb. fej-töredék különböző nagyságban.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Novo Mesto, m: br.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Laibach (Ljubljana), m: br., 5 drb.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Slepsek, m: br.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Križni vrk, m: br.

8.

A fibula fején 8 tekeredéssel rúgószerkezet van, derekát 2 gomb tagolja, 3 részre. A gombok ellapultak és éllel ellátottak, azonkívül két-két kis párkány közé vannak befogva. Láb-befejezése kettős gomb. A tűtartója tömör, áttörés nélküli.

c: Wolf-gyűjtemény Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Száravám), m: br., lon: 5.8 cm, lat: 2.3 cm.

c: Kállay-gyűjtemény Szöny, r: Szöny, m: br., lon: 6.4 cm, lat: 2.3 cm.

9.

Ennek a formának fején a rúgószerkezetet közepén háromszögletű fedőlap takarja. Derekát a két gomb, mint az előző formánál, 3 részre osztja. A gombok itt is lapítottak, mint az előző változatnál. A tűtartó felső széle megvastagított, lyukakkal áttört, mint az 5. sz. ábrán, de sokkal finomabban kidolgozott.

c: Magyar Nemzeti M., r: Regöly, Tolna vármegye, m: br., lon: 7.4 cm, lat: 2.9 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Surduk, m: br., lon: 5.2 cm, lat: 2.4 cm, törött.

c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., törött.

c: Keszthelyi M., r: ismeretlen, m: br., lon: 9 cm, lat: 3.1 cm.

c: Esztergomi M., r: Szenttamási római temető, m: br., lon: 7.8 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Novo-Mesto, m: br., 2 darab, törött.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Neviodunum (Dernovo), m: br., 12 darab, közöttük töröttek.

10.

Kis bronz fibula, fején rúgószerkezettel. Kéttagú. Törzsének hosszában éle van, lábvégződése gomb.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 2.4 cm, lat: 1.3 cm.

II. Tábla.

11.

A pannoniai-noricumi fibulatípus erősen primitív formája. Széles forma, tűtartóján a lyukak nincsenek áttörve, csak benyomva. A nyaknál levő lemeznyúlványon csak két kis dudor jelzi a későbbi fejlettebb formák gombjainak helyét. A fej rúgószerkezetét nem takarja fedőlemez.

- c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 13 cm, lat: 4.5 cm.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Vas vm., m: br., lon: 13.7 cm, lat: 4.5 cm, 2 darab;
 m: br., lon: 12 cm, lat: 3.8 cm, 2 darab; 3 darab töredék.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Sósikút, m: br., lit: *Pulszky F.*, Arch. Ért. 14, 64—65. l. VIII. T.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Martonvásár, m: br., lit: *Pulszky F.*, Arch. Ért. 14, 64—65. l. VIII. T.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Csernye, Veszprém vm., m: br., vas fejjel, lon: 12.5 cm, lat: 4.1 cm, inv: 102/1902, 1.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Szalacska, m: br., 2 drb.
 c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), r: Deutschaltenburg, m: br., lon: 8.8 cm, 3 törött darab.
 c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., 1 darab fejtöredék.
 c: Szekszárdi M., r: Paks, m: br., lon: törött.
 c: Szekszárdi M., r: Paks, m: br., lon: 12 cm.

12.

Pannoniai-noricumi típusú fibula. A tütartó, mint az előző formánál is láttuk, nincs áttörve, csak benyomott lyukakkal díszített. Az egész darab keskenyebb, finomabb, mint az előző. A nyak lemeznyúlványán 2 gomb van.

- c: Esztergomi M., r: Esztergom, m: br., lon: 11.3 cm, lat: 4 cm.
 A következő darabokon a benyomott lyukakat felváltják az áttört lyukak:
 c: Magyar Nemzeti M., r: Előszállás, Fejér vm., m: br., lon: 11 cm, lat: 4.9 cm.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Hegyesi puszta (Tolna vm.), m: br., lon: 11 cm, lat: 4.5 cm, lábán a lyukak helyét koncentrikus körök jelzik.
 c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., 2 darab fejtöredék.
 c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 12.2 cm, lat: 3.2 cm, 4 gombbal.
 c: Jókay M. Komárom, r: Szőny, m: br., 2 darab fejtöredék.
 c: Szombathelyi M., r: Szombathely, m: br., lon: 11.8 cm, törött.
 c: Székesfehérvári M., r: Fejér vm., m: br., lon: 11 cm, lat: 3.6 cm.
 c: Székesfehérvári M., r: Dunaadony, m: br.
 c: Székesfehérvári M., r: Lovasberény, m: br.
 c: Darnay-M. Sümeg, r: Ódörögdpuszt (római sír), m: br., lon: 11.7 cm, 2 darab, lit: *Kuzsinszky B.*, A Balaton környékének archaeológiája, 116.
 c: Fleissig-gyűjt., Budapest, r: Sopron, m: br., 2 darab töredéke.
 c: Naturhistorisches M. Wien, r: Krajna, m: br., 3 törött darab.
 c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Parndorf (Pándorfalva), m: br., lon: 11.5 cm, törött.
 c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Száravám), IV. csontvázás sír, m: br., lon: 10.3 cm, lat: 4 cm.
 c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Oslip (Oszlop), m: br., lon: 10.3 cm, lat: 4 cm.
 c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Wolkenprodersdorf (Vulkapor-dány), m: br., törött.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza), **m:** br., két gombos fejtöredék.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., 5 darab, **lit:** *W. Kubitschek*, Römerfunde von Eisenstadt, 114, 10. tábla.

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 15 cm, **lat:** 6 cm, 3 gombos, tütartórácsa kitörött.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 3.5 cm, 3 darab,, azonkívül 9 darab fejtöredék.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Novo-Mesto, **m:** br., 3 darab fejtöredék.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., 4 darab töredék.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Hochroderd, **m:** ag., **lon:** 16.6 cm, **lat:** 3.2 cm, tütartója kétféle nagyságú lyukakkal díszített.

13.

A tütartó mintás áttöréssel díszített ennél a változatnál. A nyaknál levő lemeznyujtványon 2 gomb van.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 12 cm, **lat:** 4 cm, a rúgó és a tű hiányzik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Tatabánya, **m:** ag., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 3.8 cm, a rúgó-szerkezet hiányzik.

c: Magyar Nemzeti M. (Ráth-gyűjt.), **lit:** *Pulszky F.*, Arch. Ért. 14, 64—65. l. VIII. T.

c: Magyar Nemzeti M. (Bakits-gyűjt.), **lit:** *Pulszky F.*, Arch. Ért. 14, 64—65. l. VIII. T.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Föllik, **m:** br., a tütartó töredéke.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., 4 gombos töredék.

14.

Pannoniai-noricumi csoportba tartozó fibula. Négycsavarulatos rúgószerkezete fedőlemezzel ellátott. A tütartón lyukak vannak, közöttük rozetta alakú áttört díszítés. Három gomb van a nyak lemeznyujtványán. A tütartó széle megvastagított.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 14.5 cm; 1 elhajlott darab: **lon:** 7.6 cm; 1 darabnak a középső rozettája kitörött, **lon:** 11 cm, és 1 darab töredék, **lit:** *W. Kubitschek*, Römerfunde von Eisenstadt, 114, 10. táb.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **m:** br., törött.

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 13 cm, **lat:** 5.5 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., 2 darab.

c: Niederösterreichisches Landesmuseum, Wien, **r:** Au am Leithaberg, 2 darab egy ékszergarnitúrában, **lit:** *A. Schober*, ÖJh. XVII, Beibl. 212, 169 k.

15.

Pannoniai-noricumi fibulaforma. Tütartója áttört. Két, szegecskével odaerősített domború rozetta és három szegnek a feje a díszítés az áttörés mellett. A fedő-

lemez nem a rúgószerkezeten, hanem a fejen van. Nyakánál levő lemeznuyjtványon 4 gombot látunk.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 4 cm.

c: Soproni M., **r:** Sopron, régi ev. temető, **m:** br., **lon:** 18 cm, törött.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., törött, **lit:** *M. v. Groller*, R. L. i. Ö. V, 87.

16.

Pannoniai-noricumi forma. A tütartó gazdag áttöréssel díszített. Négy domború szeggel odaerősített rozetta is van rajta. A nyaknál levő lemeznuyjtványon a gombok helyén, ezeknek pótlásául, kis madárfejeket látunk, amelyek egymással szembe fordulnak.

c: Römisches M. Wien, **r:** III. Kleistgasse, **m:** ag., **lon:** 11 cm, **lat:** 2.8 cm (fényk. XXII. t. 3.), **lit:** *Fr. Kenner*, Jahrb. f. Altert. III. Forschungen in Vindobona. VIII. Gräber der Zivilstadt, Abb. 39.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Hochroderd, **m:** ag., **lon:** 11 cm, **lat:** 3.2 cm, törött, **inv:** VII. 772.

c: Magyaróvári M., **r:** Magyaróvár, **m:** br., **lon:** 9.7 cm, **lat:** 3.8 cm, tütartója törött, **lit:** *Nagy L.*, Arch. Ért. 1928, 103. kép.

III. Tábla.

17.

Szemes fibula, ú. n. „Augenfibel”. Erősen hajlított, lapos testű forma. Az egész törzs kb. egyforma szélességű a fejtől a lábíg és hosszában él húzódik rajta végíg. Nyolcszavarulatós rúgószerkezetből válik ki a tü. A rúgószerkezet húrja alatt a fejet két félgömbölyű kivágású szem díszíti, melyeknek a kengyel pereme felé nyílásuk, csatornájuk van. A széles, lapos lábon két bekarcolt háromszög látszik. A rúgószerkezet alatt a szemek két oldalán erős, gombszerű nyujtvány van, mintha tengely csökevénye lenne.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravzám), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2.6 cm (fényk. XX. t. 13.), **lit:** *W. Kubitschek*, Römerfunde von Eisenstadt, 114, 10. tábla, 2 darab, **inv:** 4249, 4250.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Loretto (Loretom), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2.5 cm.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Gradiše na Cepni pri Knezaku, **m:** br., **lit:** *Almgren*, Beil. I. 7.

18.

Szemes fibula. A forma olyan, mint az előző, de a fejen a két félgömbölyűen bemélyített szemnek nincs nyílása a perem felé. A rúgószerkezetet lap fedí. A tengelyszerű két oldalgomb itt is megvan.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 2.2 cm, 2 darab.

19.

Szemes fibula. A gombnyúlványok a fej két oldalán hiányoznak, s a szem csak jelezve van kis benyomással. Derekán nincs gomb, hanem a kengyel alatt egy párkány szélesedik ki, ami rátámaszkodik a lábba. Háromszög alakú díszítés is van a lábon.

c: Győri M., r: Tét, m: br., lon: 5 cm, lat: 2 cm, lit: *Almgren*, 23. l., 52. kép.

20.

Szemes fibula. A fejről elmaradt a két lyuk és a kengyel közepén gyöngy-utánzatú díszítés húzódik végig. A lábon nincs díszítés.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, r: Sopron, m: br., lon: 6 cm, lat: 2 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Weiden am See (Védeny), m: br., lon: 5.3 cm, lat: 1.7 cm.

21.

Az úgynevezett szemesfibulák csoportjába tartozik ez a változat is. A síma fej kétoldalt kiszélesedik. Kengyele egyszerű szalagformájú, lábán háromszög alakú bekarcolt díszítés.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, r: Szőny, m: br., lon: 6.7 cm, a rúgója törött, lit: *Almgren*, Beil. I. 7.

22.

A fibula fején kilenccsavarulatós rúgószerkezet van. A kengyel drótformájú, közte és a rúgószerkezet között megvastagodott gyűrűalakú rész helyezkedik el. Ugyanígyen gyűrű választja el a kengyeltől a lábat, ami közvetlen a gyűrű alatt kiszélesedik, majd összeszűkül, s gombban végződik. A láb lapos és kis körökkel díszített. A tűtartó lemezes és aránylag kicsi.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 8 cm, lat: 2.5 cm.

c: Keszthelyi M., r: ismeretlen, m: br., lon: 6.5 cm, lat: 3.6 cm.

23.

Az előbbihez hasonló formájú darab, de lábán nincs díszítés. A rúgószerkezet húrja a tekerceselés alatt megy át.

c: Jókai-M. Komárom, r: Szőny, m: br., lon: 4.6 cm, lat: 2 cm.

24.

Ez a forma hasonlít az előző kettőhöz, csak a lába hengeralakú. Rúgószerkezetének húrja a spirál felett van.

c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 3.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., lon: 5.3 cm, lat: 2.5 cm.

25.

Harapófogó formájú fibula. Lába vége visszahajlik, tűtartója széles. Az egész darab lapos, kengyelének elől hosszában éle van.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg, m: br., lon: 5.4 cm, lat: 2 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 3.6 cm, 3 darab, **inv:** 18264, 18265, 18266.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kiskőszeg (Batina), **m:** br., **lon:** 7.8 cm, **lat:** 2.8 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, törött.

26.

Ennél a fibulacsoportnál jellemző a lapos test, amely a lábnál kiszélesedik. Az egész test egy darabból van. A tütartó egyszerű áttört mintával díszített. A fibula fejénél a rúgószervezet hengeralakú tokban helyezkedik el, teljesen bezárva. A henger két körlapja rendszerint díszített szokott lenni.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2.5 cm.

c: Museum für Kunst und Industrie, Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 8.2 cm, **lat:** 3.1 cm.

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Marburg (Maribor), **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 3.6 cm, filigrán utánzású dísszel.

27.

Ugyanannak a csoportnak tartozéka ez is, mint az előbbi. A rúgó itt is hengeralakú tokban van, a test derékszögben hajlított keskeny lap, hosszában rovátkolt díszítéssel. Tütartója törött. A hengeralakú tok két vége díszített.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Száva folyó (Sziszeknél), **m:** br., **lon:** 9.1 cm, **lat:** 2.7 cm, **inv:** 2726. (XXVI. t. 1.)

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Erdőd, **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 1.7 cm, **inv:** 39914.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** 18284.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Dalj, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.6 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 2.5 cm.

IV. Tábla.

28.

Aucissa típushoz tartozó forma. A fejen félköralakú mélyített helyen P·VALER felírás. A kereszttrúd két végén egy-egy kis gomb van. Szemszerű kis körök díszítik a fej lapos kiképzését. Kengyele domború, gyakran bekarcolt vonalakkal díszített. A fibula lába kerek gombban végződik. E típushoz tartozó kapcsolótűk mindig csuklós szerkezetűek és mindig kéttagúak.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Museum für Kunst und Industrie, Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 1 cm, **inv:** AM 270.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.2 cm., bélyeg nélküli.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, feje törött, bélyeg nélküli.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., bélyeg nélküli.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** St. Kara, **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 1 cm, bélyeg nélküli.
c: Naturhistorisches M. Wien, **m:** br, **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.5 cm, Aucissa felírással,
inv: 19015, jelenleg a Kunsthistorisches M.-ban (Wien), **inv:** 4463.

29.

Hasonló, mint az előző, de jobban megnyúlt, karcsúbb változat. A kengyel domború és vonalakkal díszített. A láb végén levő gombok felett kis gyöngykarima van. A fejlap két oldalán éles kivágások vannak, a fejen felirat.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Száva folyó (Sziszeknél), **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2.2 cm, a fejnek egyik gombja hiányzik, **inv:** 2724 (XXIV. t. 1.), a bélyeg: C · CARINVS.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** FL 4.

c: Hódmezővásárhelyi gimnázium, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 1.3 cm, a bélyeg nehezen olvasható, esetleg VOLECI?

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., 4 bélyeg nélküli darab.

30.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), a forma és a méret olyan, mint a 28. Fején MARVLLVS felirat; még két darab olvashatatlan felirattal u. itt.

31.

Aucissa típushoz tartozik ez a változat is Szögletes, erős kengyele van, tűtartója vastagabb, mint az előzőké. Lába végén kettős gomb, melyeknek élük van.

c: Szombathelyi M., **r:** Velemszentvid, **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 1.4 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 1.6 cm.

32.

Valamivel laposabb kengyelű forma, mint az előbbieik. A fejlapon nincs oldalt kivágás; kereszttrúdjának végein egy-egy kerek gomb van. A láb végén levő gomb is kerek. Ennél a változatnál a fejen bélyeg nem fordul elő.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Kulpa folyó (Sziszeknél), **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 1.1 cm, **inv:** 19012, most Kunsthistorisches M. 4468.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 5.4 cm, **lat:** 2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., két darab **m:** cu., 8 darab **m:** br.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Gospić, **m:** ag., **lon:** 4 cm, **lat:** 1.5 cm (XXXI. t.).

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 4.3 cm, törött

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj, Panoramaberg), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1 cm, 2 darab törött, **lit:** M. Abramić, ÖJh. XVII, 120.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Gradiše na Cepni pri Knezaku, **m:** br., 4 darab.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Laibach (Ljubljana) környéke, **m:** br., **lon:** 4.9 cm, **lat:** 1.4 cm.

33.

A kengyel gyengén hajlik ennél a változatnál. Lemezes a fej, és a kereszt-rúdra ráhajlik. Tűtartója kicsi, lábán gomb van.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 1.2 cm, 3 darab; még 3 darab u. erről a lelhelyről **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Deuschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **r:** Deuschaltenburg, **m:** br., **lon:** 6 cm, törött.

34.

Erős, masszív darabja ez a változat az Aucissa fibuláknak. A kengyel hosszú, rajta bekarcolt harántvonalak vannak, nincs külön fejlappja, hanem a kengyel mindjárt a kereszt-rúdnál kezdődik. A tűtartó rúd két végét egy-egy gomb zárja be, a láb is gombban végződik.

c: Pettaui M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 6.7 cm, **lat:** 1.9 cm.

35.

Ez a forma konstrukcióban legjobban a 31.-re hasonlít. Két hatalmas gomb van a kereszt-rúd két végén. Szögletes kengyel két élén díszített. A fejlapot beponcolt koncentrikus körök díszítik, ugyanilyen a tűtartó díszítése is. A láb végén előre álló nagy gomb van.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 6.4 cm, **lat:** 3 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 3.4 cm, **inv:** 18245 és 1 darab gomb nélkül, **lon:** 6.3 cm, **lat:** 2.7 cm, **inv:** 18246, 18244.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Krajna, **m:** br.

36.

Ez a változat is az Aucissa típusú fibulacsoportoz tartozik. Lapos kengyele erősen hajlított és rendszerint hosszanti árkolással díszített. A fejlapp 2 oldalán félkör alakú kivágások vannak, amelyeket *W. Schulz* említ a szemesfibulával kapcsolatban. A kereszt-rúd két végén gombok ülnek. Pálmalevél díszítés látszik a fejlapon.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 2 cm; és még 2 darab valamivel kisebb.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 2.5 cm, 4 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Gospić, **m:** cu., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 1.6 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Dalj, **m:** br., **lon:** 5.8 cm, törött.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Száva folyó (Sziszek mellett), **m:** br., **lon:** 4.3 cm, **lat:** 1.8 cm, feje, mint 36. (XXIV. t. 1.), **inv:** 2723.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Kulpa folyó (Sziszek mellett), **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 2.3 cm; 5 darab: **inv:** 15017, most Kunsthistorisches M. **inv:** 4466, 4467; 1 darab **lon:** 5.3 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** 19014, most Kunsthistorisches M. **inv:** 4465.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Batta, Fejér vm., **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2.5 cm;
1 darab: **m:** cu., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 2.8 cm.

c: Pécsi M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 5.4 cm, **lat:** 1.8 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 1.7 cm.

c: Hódmezővásárhelyi gimnázium, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2.5 cm.

37.

Csak a fej díszítése különbözik az előző formától.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2.3 cm, elgörbült példány, **inv:** VI. 2544.

38.

Aucissa típusú változat, csuklószerkezettel és két tüvel ellátva. A kengyelt erősen hajlított lemez alkotja. A lábnál kiszélesedik, két széle visszahajlított és tűtartókat alkot a két tű befogadására. A tűk így a kengyel elé kerülnek, mikor a tűtartóba bekapcsolódnak. Kengyelének közepe kissé kiemelkedik és zeg-zug vonalakkal díszített. Fejlapjának 2 szélén szem alakú kivágások vannak, kereszttrúdja végén nincs gomb.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 2 cm.

39.

A formája olyan, mint az előzőnek, csak a fej díszítése egyszerűbb, mert két bekarcolt kör képezi a díszítést. A kereszttrúd 2 végén egy-egy gomb van. A kengyel két szélén bekarcolt vonalakkal díszített. A láb lemeze kiszélesedik és három oldalon hajlik fel. Két oldalába akasztható be a tű.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 2.5 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 3 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 2.1 cm.

V. Tábla.

40.

A német irodalom „kräftig profilierte”-nek nevezi ezt a fibulacsoportot, amelyhez az alábbi változatok tartoznak. Tízcsavarulatós rúgó szerkezet van ennek a formának a fején. Kengyele rövid és erősen duzzadt, egészen zsákszerű. Lába megnyúlt, hosszú gombban végződik. Tűtartója azzal a lépcsőzetes mintával áttört, ami olyan jellemző a korai darabokra. A kengyelt a lábtól lapított gomb választja el. Egytagú fibula.

c: Esztergomi M., **r:** Szenttamási római temető, **m:** br., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 2.2 cm.

c: Székesfehérvári M., **r:** Vál-Pogányvár, **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 2.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 3.1 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Drassburg (Darufalva), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2.4 cm, **lit:** *W. Kubitschek*, Römerfunde von Eisenstadt, 114. 76. k., 10/2. táb.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Klisa, **m:** br., **lon:** 7.6 cm, **lat:** 2.1 cm, tütartója törött, 2 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 7 cm, **lat:** 2.4 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., **lon:** 9.5 cm, rúgószerkezete törött.

41.

A profil ennél a változatnál laposabb, mint az előzőnél és a láb nem olyan hosszú. Tütartóján három áttört lyuk van, lábvégződése 2 egymáson levő gomb.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Kulpa folyó (Sziszek mellett), **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 2.5 cm, 2 drb, **inv:** 19009, 19003.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Krajna, **m:** br., 2 darab törött, **lon:** 8.2 cm, **lat:** 2.8 cm, **inv:** 33497.

42.

Ennél a formánál a kengyel rövid, a hosszú lábhoz arányitva. Masszívabb, mint az előző változat. A tütartón két lyuk van. A rúgószerkezetet és a kengyelt összekötő lemez keskeny. Lába végén gomb van, aminek felső részét perem díszíti.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Baden bei Wien, **m:** br., **lon:** 5.4 cm, **lat:** 2.1 cm, **inv:** VI. 1428.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószöny, **m:** br., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 1.8 cm, **lit:** *M. v. Groller*, R. L. i. Ö., III, 109, 26. k.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2.1 cm; és egy törött darab.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **m:** br., **lon:** 4.3 cm, **lat:** 1.8 cm; és még egy törött, **lon:** 7.8 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., 7 darab, **lon:** 4—5.2 cm, **lat:** 1.7—2 cm; és 6 darab, **m:** cu., **lon:** 4.5—6.2 cm, **lat:** 1.8—2.2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 2.3 cm, 3 darab; és 3 darab, **m:** cu., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., 8 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Surduk, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, törött, 2 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** ag., **lon:** 6.7 cm, **lat:** 2 cm, 2 darab; és 1 darab, **m:** br.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Drassburg (Darufalva), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.6 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 2 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza), **m:** br., **lon:** 6.2 cm, törött.

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 2.2 cm, 5 darab.

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 1.8 cm, 5 drb.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.2 cm, 3 drb.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 4.5 cm, törött.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Novo Mesto, **m:** br., 2 darab.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Gradiše na Cepni pri Knezaku, **m:** br., 2 darab.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., 2 darab.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kisbér, **m:** br., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 2.2 cm.

c: Soproni M., **r:** Sopron (Deák-tér), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2.8 cm, 3 darab.

c: Szombathelyi M., **r:** Velemszentvid, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2.4 cm, 2 darab.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2.4 cm, 2 darab.

c: Pécsi M., **r:** Dunaszekcső, **m:** br., lábtöredék.

c: Győri M., **r:** Tényő, **m:** br., **lon:** 5.3 cm, törött.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 4.2 cm.

c: Esztergomi M., **r:** Szenttamási római temető, **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 2.8 cm, 4 darab és egy töredék.

c: Keszthelyi M., **r:** Újmajori urnatemető, **m:** br., 2 darab.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 5.5 cm; és még egy **lon:** 5.7 cm, **lat:** 2.1 cm, tütartóján két négyszögletes áttörés.

43.

Széles, domború fej és 8 tekeredésszerű rúgószervezet jellemző erre a változatra. A rúgószervezet előtt levő támasztólap is széles. Tütartóján három lyuk, lábán két egymás feletti gomb a díszítés.

c: Esztergomi M., **r:** Esztergom, **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.2 cm.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., törött.

c: Hódmezővásárhelyi gimnázium, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 7 cm, törött.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, III. Klinischgasse, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 2 cm, **lit:** *Fr. Kenner, Römische Funde in Wien. 1908—1910. V, 152.*

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza), **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 1.9 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., **lon:** 12 cm, **lat:** 3.5 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Smarjeta, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 2.1 cm, 2 darab.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Tršiče, **m:** br.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 4.7 cm, **lat:** 3.2 cm, a tütartója nincsen áttörve.

c: Szekszárdi M., **r:** Felsőnyék, **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2.2 cm, két lyukkal a tütartóján, **inv:** L. 1/1935. 1. Hasonló erősen elhajlott, törött darab, **inv:** L. 45/1933. 5. **m:** br.

44.

A fibula törzsének a gombig tartó része rövid. Tütartója széles és két lyukkal áttört. Lábán nincs gomb, kengyelének gombja ellaposodott.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Száva folyó (Sziszek mellett), **m:** br., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 2.1 cm, **inv:** VI. 2729 (XXIV. t. 1.).

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Kulpa folyó (Sziszeknél), **m:** br., törött, **inv:** 19010.

45.

A forma nagyjában olyan, mint az előző erősprofilú fibulák, de a rúgót és a törzset elválasztó íz nyujtottabb. A lábon gomb van. Tütartója tömör.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 1.7 cm.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., 2 darab, rossz állapotban.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Velemszentvid, **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 1.9 cm, 2 drb.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Bánhida, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, törött.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Fövény, **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2 cm.

c: Soproni M., **r:** Loretto (Lorettom) és Lajtapordány között, **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Győri M., **r:** Esztergom vm., **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 3 cm; 3 darab hasonló, **r:** Tényő; 1 darab **r:** Csopak; 1 darab **r:** Győr (kálvária temető).

c: Pécsi M., **r:** Pécs, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.2 cm.

c: Pécsi M., **r:** Dunaszekcső, **m:** br., törött.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., 6 darab.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., 2 törött darab.

c: Keszthelyi M., **r:** Újmajori urnatemető, **m:** br., törött, vassal javított.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 5.7 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Oszöny, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 2.1 cm, **inv:** 33509.

c: Römsiches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.1 cm; és 2 törött darab.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5.6 cm, törött.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **m:** br., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 2.1 cm, 3 drb.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), IX. csontvázás sír, **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Föllik, **m:** br., **lon:** 2 cm, **lat:** 1.4 cm.

- c:** Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Donnerskirchen (Fertőféhéregyháza), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.6 cm.
- c:** Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Schützen (Sérc), **m:** br., **lon:** 4.1 cm, törött.
- c:** Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2.2 cm.
- c:** Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., 4 darab, **lon:** 3.5—4.5 cm, **lat:** 1.4—2 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Surduk, **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2.2 cm, 2 darab.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Dalj, **m:** br., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 1 cm, törött.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Petrovci, **m:** ag., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 2.3 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Popinci, **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 2 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 2.1 cm, 9 darab.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., 60 darab.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2 cm, 10 darab, pontokkal díszített kengyellel.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., 14 darab.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 2.7 cm, 14 drb.
- c:** Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., 6 darab.
- c:** Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 1.6 cm.
- c:** Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj, Panoramaberg), **m:** br., 4 darab, **lit:** M. Abramić, ÖJh. XVII, 120.
- c:** Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Novo Mesto, **m:** br., 5 darab.
- c:** Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 5 cm, törött.
- c:** Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** R. 75/1933. 21., 2 darab.

46.

A fibula egész teste erősen nyújtott. Tűtartója keskeny és nincs áttörve. A lábán előre álló gomb van.

- c:** Jókai-M. Komárom, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 2 cm.
- c:** Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 6.1 cm, rúgószerve hiányzik.
- c:** Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószöny, **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 3.8 cm.
- c:** Römisches M. der Stadt Wien **r:** Wien (Rennweg), **m:** br., elhajlott példány.
- c:** Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2 cm, 2 darab.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.5 cm, 7 darab.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** átlag 6 cm, **lat:** átlag 2 cm, 60 darab.
- c:** Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 5 cm, törött.
- c:** Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Gradiše na Cepni pri Knezaku, **m:** br., 3 darab.

47.

Ennek a változatnak fején nyolctekereses rúgószerkezet van. Kengyele rövid, lábtágja hosszú. A fej markáns profillal a rúgószerkezet alá nyúlik. Lábán gomb, aminek felső részét kis gyűrű díszíti.

c: Szombathelyi M., r: Velemszentvid, m: br., lon: 7 cm, lat: 2.2 cm, 4 darab.

c: Darnay-M. Sümeg, r: Szombathely, m: br., lon: 5.6 cm.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., lon: 6.5 cm, lat: 2.1 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Schützen (Sérc), m: br., lon: 6.4 cm, lat: 2.7 cm, tűtartója két lyukkal áttört.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 5 cm, lat: 2.2 cm, 3 drb.

c: Marburgi M. (Maribor), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 6.5 cm, lat: 2.3 cm.

c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 5.3 cm, lat: 2 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, r: Magyarország, m: br., lon: 2.8 cm, lat: 1.3 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Neviodunum (Dernovo), m: br., lon: 6.2 cm, lat: 2.2 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Novo Mesto, m: br.

48.

Egytagú erősprofilú fibula. A fejet és a rúgószerkezetet téglalap alakú támasztólap választja el egymástól. Tűtartója nagy és széles. Gombja előre ugró. Az egész forma masszív.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Száravám), m: br., lon: 6.6 cm, lat: 2.5 cm, lit: *W. Kubitschek*, *Römerfunde von Eisenstadt*, 114, 76. kép.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, r: Szőny, m: br., lon: 8.7 cm, törött.

c: Veszprémi M., r: Veszprém vm., m: br., lon: 4.8 cm, lat: 1.5 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Csákberény, m: br., 2 darab.

c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., lon: 3.7 cm, lat: 1.9 cm, 5 darab.

c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 6 cm, a spirál hiányzik.

c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 8 cm, lat: 3 cm.

c: Keszthelyi M., r: Ujmajori urnatemető, m: br., lon: 6.3 cm, lat: 2.2 cm.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.3 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Neviodunum (Dernovo), m: br., lon: 5.3 cm, lat: 2 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Laibach (Ljubljana), m: br.

c: Szekszárdi M., r: Tolna megye, m: br., lon: 9.9 cm, lat: 1.8 cm, inv: R. 75/1933. 13.

49.

Egytagú fibula; duzzadt fejrésze, vékony törzse van. Rúgószerkezete 10, 12 csavarulatós, támasztólapja hosszú. Tűtartóján az átlukasztás nem szabályos.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.8 cm, 20 darab; valamivel kisebb 40 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Vinkovce, **m:** br., **lit:** *Brunšmid*, *Vjesnik*, 1902, 152, 80. kép.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Strekjevec, **inv:** 2663.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Laibach (Ljubljana), **m:** br.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., 2 darab.

50.

Erősprofilú fibula. Kevésbé hajlított törzsű, hosszú forma.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 1.9 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 6.7 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 5.3 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Novo Mesto, **m:** br., tütartója két lyukkal áttört.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Gradiše na Cepni pri Knezaku, **m:** br.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Babna Gorica, **m:** br.

51.

Keskeny kengyelű változat, erősen hajlítva.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 5.2 cm.

52.

Merev, kevésbé hajlított változata az erősprofilú fibulának. Lapos, vékony kengyel, ami kevésbé domborodik. A tütartó nagyon alacsony és kevés áttörésű. A kengyel közepén hosszanti élt látunk. A láb gombja lefelé álló.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kisláng, Fejér vm., **m:** cu., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 1.9 cm.

c: Győri M., **r:** Győr, Kálvária temető, **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 3.2 cm.

c: Jókai-M., Komárom, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 2.5 cm.

c: Esztergomi M., **r:** Szenttamási római temető, **m:** br., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 2.7 cm.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 1.7 cm, 2 darab.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Bozsi, Zala vm., **m:** br., **lon:** 4.7 cm, **lat:** 2 cm.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, Rennweg 12—14, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2 cm, 2 darab, **lit:** *Fr. Kenner*, *Jahrb. f. Altert.* V, 141, 37. k.

c: Deuschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **r:** Deuschaltenburg, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 1.7 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 2.2 cm, 12 darab.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2 cm.

c: Pettauí M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 2.9 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Loretto (Lorettom), **m:** br., **lon:** 4.9 cm, **lat:** 2 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Stinkenbrunn (Büdöskút), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2.4 cm.

VI. Tábla.

53.

Domború, kiszélesedő kengyelű fibula. A rúgószerkezet és törzs között T alakú rész van. A tűtartó nagy, lába végén a szögletes gombon kerek gombot látnak. Egytagú.

c: Székesfehérvári M., r: Siófok, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.1 cm.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, Singerstrasse, m: br., lon: 5.5 cm, törött.

c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.1 cm.

54.

Majdnem derékszögben hajlított a kengyele ennek a változatnak. A derékon a gomb ellaposodik és kissé előre ugrik. Tűtartója a megszokottnál szélesebb és alacsonyabban kezdődik, nincs rajta áttörés. Lába végén a gomb előre álló.

c: Székesfehérvári M., r: Fejér vm., m: br., lon: 5.8 cm, lat: 2.8 cm.

c: Székesfehérvári M., r: Dunaadony, m: br., lon: 5.8 cm, törött.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, r: Szöny, m: br., lon: 5.3 cm, törött. Öntőmintája a XXVII. t. 1. sz.

c: Jókai-M. Komárom, r: Környe, m: br., lon: 5 cm, törött.

c: Szombathelyi M., r: Fenék, m: br., lon: 6 cm, lat: 3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Tömörd, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Györszentmárton, m: br.

c: Magyar Nemzeti M., r: Csécsény, m: br., lon: 3.1 cm.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 4.5 cm, lat: 1.7 cm, 3 darab.

c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: br., lon: 4.2 cm, lat: 1.8 cm.

c: Deuschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), r: Deuschaltenburg, m: br., lon: 4.3 cm, lat: 1.7 cm, 2 darab.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Száravám), VIII. csontvázas sír, m: br., lon: 5 cm, lat: 2.2 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Száravám), m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.5 cm.

c: Marburgi M. (Maribor), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 5 cm, lat: 2 cm.

55.

Kéttagú erősprofilú fibula. A rúgószerkezetet tartó horog megnyúlt. Tűtartója tömör.

c: Magyar Nemzeti M., r: Zemplén vm., m: br., lon: 6 cm, lat: 2.1 cm.

c: Győri M., r: Kisbér, m: br., lon: 5.2 cm, lat: 2.8 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Neviodunum (Dernovo), m: br., lon: 5.2 cm, 2 darab.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Brezje, Staravas, m: br.

c: Szekszárdi M., r: Tolna vm., m: br. lon: 4.8 cm, lat: 2.7 cm, inv: R. 75/1933. 20.

56.

A rúgószerkezet alatt a fibula teste kiszélesedik. Kevéssé domború, aránylag lapos kengyel. A láb a vége felé elkeskenyedik és kerek gombbal végződik. Tűtartója áttörés nélküli.

c: Magyar Nemzeti M., r: Baranya vm., m: br., lon: 6.5 cm, lat: 3.5 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Kisköszeg, Baranya vm., m: br., lon: 5.6 cm, lat: 3.2 cm.

c: Keszthelyi M., r: Fenék puszta, m: br.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, r: Fenék puszta, m: br., lon: 4.8 cm, lat: 3.2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 3.5 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 4.5 cm, lat: 2.3 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 5.6 cm, lat: 2.2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 4.7 cm, lat: 1.2 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Neviodunum (Dernovo), m: br., lon: 4.5 cm, lat: 5.9 cm.

57.

12—14 csavarodásos rúgószerkezete van ennek a fibula változatnak. A támasztólap olyan hosszú, mint a rúgószerkezet húrja. A fej domború és széles, de jóval a derékon levő gomb felett összeszűkül. Lábának éle van. Tűtartója áttörés nélküli.

c: Szombathelyi M., r: Velemszentvid, m: br.

c: Székesfehérvári M., r: Cece, m: ag., lon: 3.7 cm, lat: 2 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., lon: 5.8 cm, lat: 2.2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br., lon: 4.2 cm, lat: 2.3 cm, 6 drb.

58.

Hasonló, mint az előző forma, csak a feje nem olyan duzzadt. Rúgószerkezetének rúdján kis csüngő van. Tűtartója nincs áttörve.

c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: ag., lon: 4.2 cm, lat: 4 cm.

59.

Ez a változat is az erősprofilú fibulákhoz tartozik. Átmenetet képez a trombitafejű fibula változathoz. Domború, vastag fej, a rúgó hengeralakú tokba van behelyezve. Ez nagyon ritka ennél a fibulacsoportnál. A derékon a gomb ellapul és megnagyobbodik. A láb széles és végén nagy, előreugró gomb van.

c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.8 cm.

60.

Ennél a csoportnál a fej trombita alakúra szélesedik ki. A rúgószerkezetet nagy horog tartja. Hajlított törzsén előreugró gomb van, ami két, kb. egyforma hosszú részre osztja a fibulát. A gombot alul és felül kis párkányok fogják közre. A lábon kettős gomb. Kétagú.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Potzneusiedl (Lajtaújfalu), **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 4 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Loretto (Lorettom), **m:** br., **lon:** 6 cm, törött.

c: Deuschaltenburgi M., **r:** Deuschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 5 cm, törött, **lit:** *M. v. Groller*, R. L. i. Ö., IX, 42.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 5 cm, törött.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 5.2 cm.

c: Pettai M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 3.4 cm.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** R. 75/1933. 16.

Rúgószerkezete hiányzik.

61.

A fibula trombita formájú feje kissé nyújtott. Kengyelén a gombot két lap helyettesíti. Lába lefelé elkeskenyedik és előreálló gombbal végződik. Tütartója keskeny és hosszú. Kéttágú.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely?, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, spirálja törött.

c: Győri M., **r:** Győrszentiván, **m:** br., **lon:** 4.3 cm, **lat:** törött.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 3 cm, 2 darab.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 3.8 cm.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 5 cm, rúgója hiányzik.

VII. Tábla.

62.

16—18 csavarulatos rúgószerkezetet alkalmaztak ennél a formánál. A fej trombitafej alakú, s elkeskenyedő nyakban érkezik a derékon levő gombhoz. A láb lapos, levélalakú, majdnem mindig díszített. A spirálszerkezet húrja a rúgó alatt van.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kiskajdacs, Tolna vm., **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 4 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kisbér, **m:** br., törött.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Székesfehérvár, **m:** br., törött.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szőny, **m:** br., törött, **lit:** *Hampel J.*, Arch. Ért. 1894, 261. l.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 3.3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Tengelic, Tolna vm., **m:** br., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 3.3 cm.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 4.2 cm, 2 darab.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Szombathely, **m:** br., törött.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 2.5 cm, **lat:** 1.9 cm.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2.6 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Föllik, **m:** br., **lon:** 2.6 cm, törött.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Oslip (Oszlop), **m:** br., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 5 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 5.1 cm, **lat:** 3.2 cm, 2 darab, **inv:** 18209, 18210.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., **lit:** *J. Brunšmid*, Vjesnik, 1901, 157, 109. k.

63.

A fibula feje olyan, mint az előbbinél. A derékon levő gomb ellaposodik. Lába nyújtottabb és hat bekarcolt kör képezi a dísz rajta, s végén a gomb süveg-alakú.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 4.6 cm.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., **lon:** 3.5 cm.

Mind a három darabnak le van törve a rúgója.

64.

Olyan forma, mint a 62., de lába jobban kiszélesedik és kis beponcolt körrökkel díszített.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 4.1 cm, spirálja hiányzik.

65.

Széles trombita alakú fej, rövid nyakkal. A kengyel díszítése három domború gyűrű. A láb lefelé elkeskenyedik, közepén hosszanti éle van. Gombja a láb végén előreugró, karimás. Húrja a rúgószerkezet felett van.

c: Pécsi M., **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 4.9 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Gyűrűs, Zala vm., **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 3.8 cm.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, törött.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószöny, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószöny, **m:** br., **lon:** 3.1 cm, **lat:** 2.2 cm, lába törött.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 3.1 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Stenjevac, **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 4.4 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., 6 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** ag., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 3.5 cm.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 2.5 cm, **inv:** R. 75/1933, 14. Rúgószerkezete hiányzik.

66.

Sajátos változata a trombita alakú fejjel díszített fibuláknak. A rúgószerkezet tartódrótja félkörívben a fej fölé emelkedik. A derékon csonkakúpszerű díszet látunk. A láb gombban végződik.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 4.2 cm.

67.

A fej olyan, mint az előzőknél. A derekat 6 lépcsőzetes elhelyezésű domború gyűrű díszíti. A láb lefelé elkeskenyedik, s előreugró gombban végződik, bekarcolt vonalakkal díszített, mint a fej széles trombitája.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 4.7 cm, **lat:** 4.3 cm, **inv:** R. VI. 2721.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 5.4 cm, **lat:** 4 cm, díszítés nélkül.

c: Győri M., **r:** Győr, Kálvária temető, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 3.8 cm, díszítés nélkül.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 2.8 cm, díszítés nélkül.

68.

Zeg-zug vonallal díszített a trombitaalakú fej. A lépcsőzetesen fekvő gyűrűk között gyöngysorhoz hasonló a díszítés. A láb rombuszformájú és díszítése olyan, mint a fejé. A lábon lévő gombnak két gyöngysordíszes gallérja van. Felül húros, kéttagú.

c: Szombathelyi M., **r:** Velemszentvid, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 4.1 cm.

c: Győri M., **r:** Győr, Kálvária temető, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 3.6 cm, a fej díszítetlen.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Poga sánc, Veszprém vm., **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 3.7 cm.

69.

18 csavarulat, alul húros rúgószerkezet van a fejre erősítve ennél a változatnál. A láb lapos, levélalakú, gombban végződik és a nyakkal lépcsőzetesen kiugró párkány köti össze, mely hosszába és keresztbe futó bevéselt vonalakkal díszített. Kéttagú.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Regöly, Tolna vm., **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 5.7 cm.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Kiskőszeg, Baranya vm., **m:** br., **lon:** 4.8 cm, spirálja letörött.

70.

Az alul húros rúgószerkezetet csak félig takarja el az ezüst szitával beborított trombitafej, amelyen gyöngysordísz van. Harangalakra csavart huzal választja el a keskeny nyaktól a lapos, makkban végződő lábat.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., ezüst szita borítással a fejen.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Wienerneustadt, **m:** fe., ezüst szitával, a láb is ezüst gyöngydróttal van díszítve, **lon:** 4.2 cm, spirál, tű, tűtartó letörve, **inv:** VII. 778. (XXIX. t. 7.).

c: Kunsthistorisches M. Wien, vétel.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Bruckmaierhofnál, Oberschützen és Pinkafeld között, tumulusból, **m:** fe., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 3.2 cm, lába hiányzik, **lit:** Márton, Arch. Ért. 31, 1911, 346.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., ezüst szitával és ezüst dróttal. Törött.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br., ezüst szita huzattal, a spirálja hiányzik, erősen megrongált állapotban.

71.

A domború, trombita alakú fejet 3 csavart ezüst drót veszi körül. Derekán a gombja is ilyen ezüst dróttal van többszörösen körülcsavarva. Lába lapos és szögletes, makkalakú gombja kis nyakon ül.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br.

VIII. Tábla.

72.

A felül húros rúgószerkezet támasztólappal illeszkedik a horgonyalakú fejhez. Derekán gomb van, mely alatt a láb keresztalakban kiszélesedik. Lába kis gyűvel díszített gombban végződik. Tűtartója nincs áttörve.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: cu., lon: 5 cm, lat: 3 cm, 3 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., törött.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Surduk, m: ag., törött.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Száva vidék, m: br., lon: 4 cm, lat: 1.8 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: Ószöny, m: br., lon: 4.9 cm, lat: 3.5 cm, spirálja törött.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: br., lon: 6.1 cm, lat: 3 cm, és még egy darab, r: ismeretlen, m: br., lon: 4.4 cm, lat: 2.5 cm, inv: 18212, 18213.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Drnovo pri Krskem, m: br., lon: 5.6 cm, lat: 3.2 cm, láb mint 57., 2 darab.

c: Szombathelyi M., r: ismeretlen, m: br., lon: 5.2 cm, törött.

c: Veszprémi M., r: Veszprém, m: br.

73.

Ez a változat is a horgonyformájú fibulacsoportoz tartozik. A rúgószerkezetet teljesen eltakarja a támasztólap, melyhez a széles horgonyfej simul. Kengyelét a lábtól gomb választja el. A láb két lapos, lekerekített szárnyban szélesedik ki és gombban végződik. A horgony két csúcsán is gombdíszítés van.

c: Craiovai M., r: Dolj (XXX. t. 5), lit: Nicolăescu—Ploșor, Muzeul Regional al Olteniei, Călăuză, 23. k.

74.

Az előbbi profilja.

75.

A fibula támasztólapja bevéselt vonalakkal díszített. Lába, mint a 72.-nek, keresztalakban szélesedik ki, azonban kengyelét a lábától elválasztó része sokkal nagyobb. A láb végén levő gomb ellapított.

c: Magyar Nemzeti M., r: Tengelic, Tolna vm., m: br., lon: 5 cm, lat: 4 cm (XXX. t. 1.).

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: ag., törött.

c: Székesfehérvári M., r: Dunapentele, m: br., lon: 4.9 cm, lat: 2.1 cm.

c: Darnay-M. Sümeg, r: Szalacska, m: ag., lon: 6 cm, lat: 2.8 cm.

76.

A forma olyan, mint az előző, csak a támasztólap díszítése más. Lábombja kerek.

c: Bruckenthal-M. Nagyszeben (Sibiu), r: Prépostfalva (Probstdorf-Proștea), m: br., lon: 5 cm, lat: 2.8 cm.

77.

Ennél a változatnál a horgonyforma szarvalakúra van kiképezve. A fej és a rúgószerkezet között kiszélesedő rész látszik. A kengyel gombja alatt elkorcsosult madár alak van. Lába bunkós, tűtartója kicsi.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Vukovár (vétél), **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.3 cm (XXX. t. 7.).

c: Röm.-Germ. Centralmuseum Mainz, **r:** Dunaadony?, **m:** br., **lon:** 6.2 cm, láb-végződése gomb, **lit:** P. Reinecke, Arch. Ert. 20, 1900, 166.

78.

A rúgószerkezetet a fejtől elválasztó lapon előrenyúló kúp van a horgonyfej mindkét oldalán. Ezeket néha filigrándróttal becsavarták. A láb kétoldalt kiszélesedő részén egy-egy gombocska van, végén pedig kerek gomb.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Regöly, Tolna vm., **m:** br., **lon:** 4.7 cm, **lat:** 3.1 cm (XXX. t. 8.).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szalacska, **m:** ag.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 5 cm, **inv:** 18215.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 5.1 cm, a két kúpot két gomb helyettesíti; 2 darab.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 5.4 cm, **lat:** 4.7 cm, **inv:** R. 75/1933, 12. Támasztólapján nincsenek kúpok.

79.

Horgonyfejű fibula. A láb kétoldalt kiszélesedő részén, mint az előzőnél, egy-egy gomb van, melyek között villásfarkú ülő madár látszik. A láb vége előre-ugró, nagyméretű gomb, felső részén gyűrűszerű dísszel. Tűtartója kicsi és tömör.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Sárszentlőrinc, Fejér vm., **m:** br., **lon:** 5.4 cm, **lat:** 2.2 cm (XXX. t. 3.).

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 3.3 cm (XXX. t. 2.).

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** ag., **lon:** 5.5 cm, törött (XXX. t. 9.).

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 3.9 cm, hasonlít a sárszentlőrinci darabra, **inv:** 18214.

c: Székesfehérvári M., **r:** Sárosd, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 3.4 cm, a sárszentlőrinci példányra emlékeztet.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 8.2 cm, **lat:** 7 cm, **inv:** R. 75/1933, 11. Hasonló darab, mint a sárszentlőrinci, de díszesebb.

IX. Tábla.

80.

Ü. n. térdfibula (Kniefibel). Félkör alakú fején beponcolt díszítés van. Rúgószerkezetét nem takarja el a fej. Tűtartója keskeny, megnyúlt. Talpa elől kissé felfelé áll. Törzse domború. Kéttágú.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 3 cm.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 2 cm.

81.

A forma olyan, mint az előző, csak a felül húros rúgószerkezet rövidebb és nagy horogra támaszkodik. Tűtartójának felső széle megvastagított.

- c: Magyar Nemzeti M., r: Zalaegerszeg, m: br., összegörbült.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Törtel, m: br., lon: 2 cm, lat: 1.5 cm.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Koronczó, m: br., lon: 3.6 cm, lat: 2.1 cm.
 c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lába letörve, 3 darab.
 c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.2 cm, 3 darab.
 c: Aquincumi M., r: az óbudai vasútállomás közelében, VII. sír, m: br., lon: 3.2 cm, lat: 1.7 cm, 3 darab.
 c: Esztergomi M., r: Szenttamási római temető, m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.5 cm.
 c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, r: Szőny, m: br., lon: 2.8 cm, lat: 1.6 cm, 2 darab.
 c: Jókai-M. Komárom, r: Szőny, m: br., 5 darab.
 c: Jókai-M. Komárom, r: Környe, m: br., lon: 3.5 cm.
 c: Veszprémi M., r: Veszprém, m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.4 cm, 2 darab.
 c: Keszthelyi M., r: Fenék, m: br., 2 darab.
 c: Győri M., r: Ószőny, m: br., lon: 3 cm, lat: 1.7 cm.
 c: Szombathelyi M., r: Velemszentvid, m: br., lon: 3 cm.
 c: Szekszárdi M., r: Tolna vm., m: br., lon: 4.5 cm, lat: 2.8 cm, inv: R. 75/1933. 25.
 c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Nyugat-Magyarország, m: br., lon: 3 cm, lat: 2 cm, inv: VI. 3073.
 c: Naturhistorisches M. Wien, r: Kulpa folyó (Sziszeknél), m: br., lon: 3.7 cm, lat: 1.7 cm, 3 darab, inv: most Kunsthistorisches M., 4469, másik kettő 16192, 19020.
 c: Naturhistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: br., lon: 3.7 cm, lat: 2.7 cm, 3 darab, inv: 18225, 26, 27; 3 darab valamivel kisebb, inv: 6647, 18235, 6846.
 c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 2.7 cm, lat: 1.5 cm.
 c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., 12 darab.
 c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), r: Deutschaltenburg, m: br., 6 darab.
 c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 4 cm, lat: 2 cm.
 c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.2 cm, 3 darab.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Novo Mesto, m: br., 2 darab.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Neviodunum (Dernovo), m: br., lon: 3.8 cm, lat: 2.1 cm, 5 darab.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br., 11 darab.
 c: Naturhistorisches M. Wien, r: Ószőny, m: br., lon: 3.8 cm, feje törött, inv: 19547, most Kunsthistorisches M., 4170.

82.

Ez a változat abban különbözik az előzőtől, hogy a rúgószerkezet és az azt tartó kampó kisebbek. A fej díszített, amint azt az **a.** és **b.** ábrák mutatják.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Lovasberény?, m: br., lon: 3.7 cm, lat: 2 cm, inv: VI. 2959.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: br., lon: átlag 3.6 cm, 5 darab, inv: 5162, 4163, 4164, 4165, 4166; azelőtt a Naturhistorisches Museumban voltak ezek a darabok.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: Ószőny, m: br., lon: 3.7 cm, lat: 2.2 cm, fej mint **b).**

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, 5 darab, **m:** br., 1, 2: **lon:** 4.3 cm, **lat:** 2.5 cm, **inv:** 4169, 4160; 3, 4: **lon:** 3.1 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** 41768, 4171; 5: **lon:** 4 cm, törött, **inv:** 4167.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., **lon:** 3.3 cm, **lat:** 2.5 cm, fej mint **b**), **lit:** *Fr. Kenner*, Jahrb. f. Altert. III, 42.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien (legiotábor temető), **m:** br., **lon:** 3.4 cm, **lat:** 2.1 cm, **lit:** Jahrb. f. Altert. V, 1911, 131, 26. k.

c: Deuschaltenburgi M., **r:** Deuschaltenburg (tábor), **m:** br., 9 drb.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Drummling (Drumoly), **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.4 cm, díszítetlen fejjel.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Stinkenbrunn (Büdöskút), **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 2.2 cm, fej mint **82b**).

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 2.5 cm, **lat:** 2 cm, **lit:** *W. Kubitschek*, Römerfunde von Eisenstadt, 114, 76. kép, 10/2. tábla.

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 2.4 cm; 4 drb.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Popinci, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.7 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.5 cm; 56 darab (**XXVIII. t. 6.**).

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 3.6 cm; 6 drb.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kiskőszeg (Batina), Baranya vm., **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 2.2 cm, fej mint **82b**).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Törtel, **m:** br.,

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Pázmánd, **m:** br., díszítetlen fejjel, a másik darab díszítése mint **82b**).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Koronczó, **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 2 cm, fej mint **b**).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Székesfehérvár, **m:** br.; 4 darab.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szomód-Ágostyán, **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 2.2 cm, fej mint **82b**).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Pázmánd, **m:** br.; 2 drb.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 2.3 cm; 6 darab, díszített fejjel és darab kisebb.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br.; 6 darab.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2.2 cm; 5 darab.

c: Esztergomi M., **r:** Szenttamási temető, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, törött.

c: Győri M., **r:** Győr, belvárosi temető, **m:** br.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br. **lon:** 2.8 cm, **lat:** 1.8 cm, **inv:** R. 75/1933. 23.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br.; 5 darab.

c: Szombathelyi M., **r:** Benkeháza, **m:** br.

c: Szombathelyi M., **r:** Fenék, **m:** br.

c: Szombathelyi M., **r:** Velemzentvid, **m:** br.

c: Szombathelyi M., **r:** Óvár, **m:** br.

c: Soproni M., **r:** Loretto és Lajtapordány között, **m:** br., **lon:** 3 cm, **lat:** 2.5 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br.; 10 darab.

82b.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 2.2 cm, **inv:** R. 75/1933. 19.

83.

A félkör alakú fej egyik oldalán hosszúkás lyuk van. Díszítése beponcolt. A fibula teste domború, talpa közepén kis szögformájú nyujtvány van.

c: Győri M., **r:** Acs, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szada, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.3 cm, áttörés nélkül.

84.

Nyujtottabb változata a térdfibulának ez a példány. Vékonyabb test, kisebb, díszítetlen, félkör alakú fejjel. Lábvégződése két egymás mellett ülő gomb. Tűtartója hosszú és keskeny.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 2 cm.

85.

Az erősen hajlított domború fibulatest rövid nyakkal kapcsolódik a pelta alakú fejlaphoz. Lába lapos, széles, tűtartója hosszú.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 2.7 cm.

c: Soproni M., **r:** Sopron, **m:** br., **lon:** 2.5 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 3.5 cm, a fej síma félkör.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna megye, **m:** br., **lon:** 4 cm, peltaszerű stilizált fejlappal.

86.

Ennél a változatnál a fej díszítetlen. A kengyelnek három hosszanti éle van, talpa háromszögalakú.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 3.3 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Gyulaj, Tolna vm., **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 3 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 2.3 cm; 3 drb.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br. ezüstözve, **lon:** 5 cm, **lat:** 2.7 cm, **inv:** 18234.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2.4 cm; 2 darab.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2.1 cm; 5 drb.

87.

A félkör alakú fejlapon legyező formájú bekarcolt minta a díszítés. A derékszögben hajlított fibulatest háromoldalú.

c: Győri M., **r:** Győr, Kálvária temető, **m:** br.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2.4 cm; 6 drb.

88.

12 csavarulatos, felül húros rúgószerkezet, sokkal hosszabb, mint a félkör alakú fejlap. A test domború, síma, kiszélesedő lábban végződik.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 3.7 cm (XXVI. tábla 2.).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kisbér, **m:** br.

c: Pettai M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 3 cm.

c: Pettai M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 3.2 cm, téglalap alakú fejlapalakkal.

89.

Ikerfibula. A két domború, egyforma test egymás mellett támaszkodik az elip-sziszalakú közös fejlapra. A lábknak közös bázisuk van.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2.8 cm.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 2.8 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** 18235.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, legiotábor temető, Teinfaltstraße, **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2.4 cm, **inv:** JN 2346.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 3.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 3 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 4 cm, a fejlap négyszögletes, a fibulák vékonyabbak.

90.

A 81. ábrára emlékeztet ez a befejezetlen darab, amelyet készítője még nem választott szét.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 4 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 4.1 cm, **inv:** 18230.

91.

Ennél a változatnál kicsi a fejlap. Az erősen hajlított derék három domború gyűrűvel díszített lábban végződik.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 2 cm; 2 darab (XXVI. t. 1.).

92.

Felül húros, hosszú rúgószerkezet. Félkör alakú fejlap; lábán kerek gomb.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 3 cm.

93.

Félkör alakú lapos fejlapja van ennek a formának. A derék és a láb találkozásánál lapos párkány van. A láb lemezes és az is félkör alakú talpban végződik.

c: Győri M., r: Győr, m: br.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 2.7 cm, lat: 2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Surduk, m: br., lon: 2.7 cm, lat: 2 cm; 7 darab.

93/a.

Ugyanennek a darabnak a rúgószerkezete.

94.

Kicsi, félkör alakú fejjel ellátott változat. A domború, hajlított test, szögletes, kiszélesedő lábban végződik. Tütartója hosszú, keskeny.

c: Győri M., r: Kisárpás, m: br., lon: 4 cm.

c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 3.5 cm, lat: 1.8 cm, fejlap téglalakú.

X. Tábla.

95.

A fejlap háromszög alakú. A fibula teste gyengén hajlított közepén hosszában erős él fut végig. A kiszélesedő talp alatt egy kis gomb van. Tütartója hosszú, keskeny.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 5 cm, lat: 2.8 cm,
lit: *Fr. Kenner*, Jahrb. f. Altert. III, 1909, 42, 8. k.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 4 cm, lat: 2.3 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 3 cm, lat: 2.2 cm.

c: Hódmezővásárhelyi gimnázium, r: Szőny, m: br., lon: 3.7 cm, lat: 2.3 cm.

c: Keszthelyi M., r: Újmajori urnatemető, m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.2 cm.

96.

A rúgószerkezet hengeralakú tokban van elhelyezve, amire rásimul a peltaalakú, csipkézett szélű fej. Az erős domborulatú fibulatest a láb felett összeszűkül. Lába széles, és mint a fej, csipkézett szélű. Talpa közepén kis gomb van.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Szarazvám), m: br., lon: 3.6 cm, lat: 2.8 cm, lit: *W. Kubitschek*, Römerfunde von Eisensadt, 114, 76. kép, 10. tábla.

c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: br., lon: 3.3 cm, lat: 2.8 cm.

c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 3.6 cm, lat: 2.7 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 3 cm, törött.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: cu., lon: 3.2 cm, lat: 2.8 cm.

c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., törött.

c: Jókai-M. Komárom, r: Szőny, m: br.

97.

Hengeralakú tokba tett rúgószerkezetre van a félkör alakú fejlap ráfektetve enél a példánynál. A test gerezdes, fent erősen duzzadt, a talp felé keskenyedik.

- c: Magyar Nemzeti M., r: Bia, m: br., lon: 4.2 cm, lat: 3.5 cm, fejlap nincs.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Pest vm., m: br., lon: 2.7 cm, lat: 2 cm.
 c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: br.; 3 darab.

98.

Ennél a változatnál is hengeralakú tokba tett rúgószerkezetet látunk. A fejlap kicsi és félköralakú. A domború, talpa felé elszűkített testen, hosszában futó él van. A fejlap és a fibulatest között még egy kisebb párkány is van.

- c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 5.2 cm, lat: 4.5 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: cu., lon: 3.8 cm, lat: 3.3 cm.
 c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., lon: 2.6 cm, lat: 2 cm.
 c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 3.6 cm, lat: 2.8 cm.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Koronczó, m: sn., a spirál szabadon van.
 c: Szombathelyi M., r: Szombathely, m: br.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br.; 5 darab.

99.

A szögletes tok nem egészen borítja be a rúgószerkezetet. A fibula teste belül üreges. Talpa kiszélesedik és ellaposodik. A rúgószerkezet tartórúdja átüti a tok két végét.

- c: Magyar Nemzeti M., r: Szentcsanak, m: br., lon: 4.2 cm, lat: 2 cm.
 c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.4 cm.
 c: Székesfehérvári M., r: Fejér vm., m: br.
 c: Győri M., r: Bakonybél, m: br., lon: 4 cm, lat: 2.4 cm.
 c: Jókai-M. Komárom, r: Szőny, m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.3 cm.
 c: Keszthelyi M., r: Dobogó, m: br., lon: 3.3 cm, lat: 2 cm.
 c: Soproni M., r: Sopron, m: br., lon: 3.2 cm, lat: 2.2 cm.
 c: Szombathelyi M., r: Szombathely, m: br.; 2 darab.
 c: Szombathelyi M., r: Velemszentvid, m: br.
 c: Szombathelyi M., r: Fenék, m: br.
 c: Naturhistorisches M. Wien, r: Ószőny, m: br., lon: 3.4 cm, lat: 3.2 cm.
 c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, III. Klinischgasse, m: br., ezüstözve, lon: 3.3 cm, lat: 2.5 cm.
 c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Neuhaus (Vasdobra), m: br., lon: 3.5 cm, lat: 2.2 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 4.9 cm, lat: 3.2 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Vinkovce, m: br., lon: 4.9 cm, lat: 3.1 cm.
 c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 3.5 cm, lit: M. Abramić, ÖJh. XVII, 120.
 c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br.; 2 darab, törött.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Gradiše na Cepni pri Knezaku, m: br.

100.

A forma olyan, mint az előző, csak a rúgószerkezete alul húros.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Holzschlag (Vágod), **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2.5 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Schandorf (Csém), **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 2.1 cm, **lit:** *W. Kubitschek*, Römerfunde von Eisenstadt, 114, 76. kép.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br.; 2 darab.

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 2.5 cm.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Sümeg, **m:** br., **lon:** 3 cm, **lat:** 2.1 cm.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Sümeg, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 3 cm.

101.

Négyzet alakú hasáb formája van a toknak, amelybe a rúgó szerkezetet helyezték ennél a variánsnál. A derékszögben hajlított szögletes test a lábnál kiszélesedik. A test és a hasáb között egy téglalap alakú fejlapocskas van. Talpa lapos.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.8 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 2.9 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Zillingtal (Völgyfalva), **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.1 cm, keskenyebb törzsű forma.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2.2 cm.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Kiskőszeg, (Batina), **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 2.7 cm, vas sodronnyal.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br.

102.

Téglalap alakú lemez alkotja a fejlapot. A hajlított, lapos fibulatest derékban megtörik; összeszűkül és a lába kiszélesedik. Talpa négyzet alakú.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 2 cm.

c: Mus. für Kunst und Industrie Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 3.4 cm, **lat:** 2 cm.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjt.), **m:** br., **lon:** 3.1 cm, **lat:** 1.6 cm.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 3.4 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 3 cm, **lat:** 2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br.; 4 darab.

103.

Csuklós szerkezetű térdfibula. A csukló tengelye kerek rúd. A kengyel elől tető formára kicsúcsosodik. Kétféle lapos nagy tűtartóval használták (a, b).

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2.2 cm, láb mint a).

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br., **lon:** 3 cm, **lat:** 2 cm; 3 darab, láb mint a).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kiskőszeg, (Batina), Baranya vm., **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 2.6 cm, láb mint **b**).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Tét, **m:** fe.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** ag., **lon:** 4 cm, **lat:** 2.8 cm, láb mint **b**).

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 2.5 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** R. 75/1933. 26.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.6 cm, tütartó mint **b**).

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 3 cm, tütartó mint **b**).

c: Zágrábi M., **r:** Novi Banovci, **m:** br.; 4 darab.

104.

Az egyenes derekat hosszú rúd köti össze a rúgószervezettel. A tütartó ugyanolyan hosszú, mint ez a rúd, úgyhogy a fibula profilja derékszögű négyszöget mutat. A fej kis süveg, ami félkör alakú álló laphoz támaszkodik.

c: Győri M., **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 1.6 cm, spirálja törött.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 1.1 cm.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Környe, **m:** br., **lon:** 4 cm, spirálja törött.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 1.6 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 1.2 cm.

104/a.

Oldalnézete ugyanennek a formának.

105.

Hosszú, lapos, hajlított test, ami a lábnál háromszögalakban kiszélesedik. Ahol a láb kezdődik, ott egy drót tekeredik háromszor a test köré. A test a rúgószervezettel téglalap alakú lemezzel támaszkodik neki.

c: Székesfehérvári M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.5 cm.

106.

A fibula nem tömör, mint az előző térdfibulák zöme, hanem lemezes. Félkör alakú feje, rövid törzse, széles, nagy lába van. Jellemző a rúgószervezet húrjának csavarodása.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 3.1 cm, **lat:** 2.8 cm.

107.

Ez a változat sem tömör. A rövid, széles kengyel kétágú. Lába vastag. Rúgószervezete hiányzik.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., aranyozás nyomaival. **lon:** 3.4 cm, **lat:** 2.7 cm.

108.

Két domború pánt alkotja a fejet ennél a variánsnál. A rövid, széles kengyelt kis felfelé álló párkány választja el a félkör alakú talp kiszélesedő lábától. A rúgószervezetének húrja megtekeredik a fejet tartó kis íz körül.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 2.8 cm, **lat:** 2.7 cm.

XL Tábla.

109.

A rúgószerkezetet bekarcolt körökkel díszített fejlap takarja. Duzzadt teste belül üreges. Lába végén gomb.

c: Pettaui M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 5.9 cm, **lat:** 3.5 cm.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 3.7 cm, **lat:** 2.2 cm, a fejlap téglalapalakú közepén háromszögű kiugrással.

109/a.

Ugyanennek hátoldala.

110.

Félkör alakú, kis gombokkal díszített fejlapja van ennek a formának. Duzzadt, trombitászerű feje közepén hosszanti éllel ellátott. Körül véséssel díszített kis lábtag. Rúgószerkezet.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Szárazvám), **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 3 cm (**XXV. t. 8.**).

110/a.

Ugyanez oldalnézetben.

111.

A vastag, üreges fej olyan, mint az előzőnél. A derekán nagy gomb választja el a lábtól. A láb lapos és gombban végződik. A fejlap csipkézett szélű.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 2.5 cm.

112.

Csuklós szerkezetű fibula. Feje vastag lemezből behajlítva. Szögletes, hosszú láb. Tűtartója nyújtott.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 3.5 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Dalj, **m:** ag., **lon:** 2.7 cm, **lat:** 1.6 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 3 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 3 cm.

c: Soproni M., **r:** Sajtoskál, **m:** br., **lon:** 3 cm, **lat:** 2 cm.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 3.2 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 3 cm.

113.

Bekarcolt koncentrikus körökkel díszített téglalapalakú fejlapja van ennek a formának. Tűtartója rövid és lemezes. Lába végén előreálló gomb van, amit felül kis karima vesz körül.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 3.4 cm.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 4 cm (XXVI. t. 5.), a fejlap áttöréssel díszített.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 6.9 cm, **lat:** 5 cm, olyan, mint a komáromi példány.

114.

A fibula rövid, négyszögletű törzse két ágú. A láb részben találkoznak össze. Zsarniros szerkezetű. Tűtartója hosszú és lapos. A csuklószerkezet kereszttrúdja is négyszögletes.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 1.8 cm.

115.

Ennek a változatnak lapos teste spirálszerűen tekert. Kiszélesedő lábán alul kis gomb látszik. Arany filigrán dísszel gazdagon díszített a kengyelen és a lábon. Csuklós tengelye kerek rúd.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Magyarország, **m:** ag., arany filigránnal, **lon:** 3 cm, **lat:** 2.5 cm, **lit:** Arch. Ért. 1890, 61, 11. k.

115/a.

Ugyanennek a formának az oldalnézete.

116.

A négyszögletes bronz test S alakúra kiképzett. A tűt rúgó szerkezet tartja. Tűtartója is nagyjában S alakú.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószöny, **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 2.1 cm.

117.

c: Soproni M., **r:** Sopron, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 2.3 cm.

118.

Csuklós szerkezetű térdfibula.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 2.6 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br.; 6 darab.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 3.8 cm.

119.

Hajlított, lapos testű fibulaváltozat. A lábra legyezőalakú bronzlemez van ráfektetve.

c: Győri M., **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** törött, **lat:** 2.7 cm.

120.

A lapos, kevésbé hajlított kengyelnek folytatása az egyenes, gombnélküli láb. Csuklós szerkezet.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 2.1 cm.

121.

Négyszögletes fejlap bekarcolt díszítéssel. A tömör, hajlított kengyelen négyszögletes, lapos dísz van, a négyzet átlójának megfelelő bekarcolással.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br., **lon:** 3.3 cm, **lat:** 1.4 cm.

XII. Tábla.

122.

Aláhajtottlábú fibula. A kététekeredéses rúgószerkezet húrja elől kicsúcsosodik. Domború törzsére visszahajlik a lába és öt csavarulattal fogódzik bele. Haránt gyűrűk díszítik nyakon, derékon, lábon a fibulát. Egytagú.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 1.3 cm, **lit:** *Almgren* 166. sz.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 0.9 cm.

c: Székesfehérvári M., **r:** Gyúró, **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 1.3 cm, **lit:** lásd 57. jegyzet.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 9.5 cm, **lat:** 1.9 cm.

123.

Egytagú fibula, mint az előbbi. Drótformájú testére visszahajlik a lába és rátekeredik. Tűtartója alacsonyabban kezdődik, mint az előzőé. Egytagú.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 6.5 cm.

124.

Olyan, mint az előző forma, csak a lába magasabbra csavarodik fel a kengyelre. Egytagú fibula.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Regöly, Tolna vm., **m:** ag., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 1.3 cm.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br.; 4 darab.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém, **m:** br.

c: Hódmezővásárhelyi gimnázium, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 2.3 cm; 2 darab.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 1.2 cm, **inv:** 18180.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 3.5 cm, **lat:** 0.6 cm.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 4.2 cm, törött.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 7.2 cm, **lat:** 1.3 cm; 3 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br., **lon:** 4.1 cm, **lat:** 0.8 cm; 2 darab.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Gradiše na Cepni pri Knezaku, **m:** br., törött.

125.

Hajlított lemezes testére három csavarodással hajlik vissza az elkeskenyedő láb. Rúgószerkezete négytekeredéses. Tűtartója kicsi.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Valkó, **m:** br., **lon:** 6.8 cm, **lat:** 1.3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Valkó, **m:** br., **lon:** 5.1 cm, **lat:** 1 cm; 2 darab, **inv:** 281/1872, 3—4.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 5 cm, törött.

- c: Naturhistorisches M. Wien, r: Ószőny, m: br., lon: 9 cm, lat: 2 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Rakovac, m: sn., lon: 9 cm, lat: 5.5 cm, törött.
 c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., lon: 5.5 cm, törött.

126.

A vékony lemezből való láb kiszélesedik, de mielőtt visszahajolna, újra összehajlik, s rátekeredik a testre. Bekarcolt dísszel van a láblemez díszítve.

- c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 6.3 cm, lat: 0.8 cm.

127.

Hosszú kereszttrúdjára van rátekeredve az alul húros spirál. Kengyelén két gyűrű, lába visszahajlik.

- c: Veszprémi M., r: Balatonalmádi, m: br., lon: 6.5 cm, lat: 3.6 cm.

127/a.

Ugyanez oldalnézetben.

128.

Olyan forma, mint az előző. A rúgószerkezet húrja a fibula teste alatt megy át. Derekán nincs gyűrű.

- c: Magyar Nemzeti M., r: Szabatony, m: br., lon: 5 cm, lat: 3.5 cm.
 c: Szombathelyi M., r: Szombathely, m: br., lon: 6.8 cm, lat: 3.2 cm.
 c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen; 3 darab.

129.

Egytagú fibula. A lapos test elkeskenyedik a láb felé. Széles lemez a tütartója. Négycsavarodásos rúgószerkezete van.

- c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 1.7 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Dalj, m: br., lon: 6.4 cm, lat: 1 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: fe., lon: 6.5 cm, lat: 2 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: cu., lon: 6.4 cm, lat: 1.7 cm;
 5 darab.
 c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza), m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.2 cm.

130.

Ennél a darabnál az erősen hajlított kengyel lapos. A láb elhegyesedik. Tütartója hozzásimul a lábhoz és kis tokot alkot.

- c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 1.7 cm.

131.

Egytagú fibula. A spirál húrja a fibula teste alatt megy át. Kengyelének elől hosszanti éle van. Lába rövid, síma. A rúgószerkezet drótja nem hengeres, hanem szögletes. Az egész forma merev.

- c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 7 cm, lat: 1.6 cm.
 c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 6 cm, lat: 1.7 cm,
 lit: *Fr. Kenner, Jahrb. f. Altert. III, 42.*

- c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Oslip (Oszlop), m: br., lon: 6.5 cm.
 c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Deutschkreutz (Sopronkeresztúr),
 m: fe., lon: 9.2 cm, lat: 1.5 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br., lon: 4.6 cm, lat: 0.9 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br., lon: 3.9 cm, lat: 0.8 cm és még
 20 darab hasonló méretű.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Stenjevac, m: br., lon: 5.5 cm, lat: 1 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Dec, m: br., lon: 5.4 cm, lat: 0.6 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Stenjevac, m: br., lon: 6 cm, lat: 1 cm.

131/a.

A rúgószerkezetnek a kengyel felőli oldala.

131/b.

A rúgószerkezet a tű felőli oldalról nézve.

132.

A rúgószerkezet húrja a csavarodások felett helyezkedik el ennél a formánál.
 A láb maga van tütartóvá kiképezve.

- c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, r: Szöny, m: br., lon: 6 cm, lat: 1 cm.
 c: Naturhistorisches M. Wien, r: Ószöny, m: br., lon: 5.3 cm, lat: 0.9 cm.
 c: Römisches M. der Stadt Wien, m: br., lon: 5.5 cm, törött.
 c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., lon: 7.5 cm, lat:
 1.5 cm; 4 darab.

XIII. Tábla.

133.

Az erősprofilú fibulacsoporthoz sorozható az alábbi 4 változat is.

15 csavarulatos rúgószerkezet van a trombita alakra kiszélesedő fejre erősítve.
 A hosszú lábat a rövid kengyeltől két körben futó párkány választja el. A láb gomb-
 ban végződik.

- c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Donnerskirchen (Fertőfehéregy-
 háza), m: br., lon: 5.9 cm, lat: 4 cm.
 c: Szekszárdi M., r: Högyész, m: br., lon: 4 cm, lat: 4 cm.

134.

A forma nagyjában olyan, mint az előző. A fej és a párkányok szélét csavart
 drót díszíti. A lábán elöl hosszában él van. Gombja előreálló.

- c: Magyar Nemzeti M., r: Ménfő, Győr vm., m: br., ezüst dróttal, lon: 5 cm, lat:
 4.2 cm, tütartója felül horogszerűen van kiképezve.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Koronczó, m: br., lon: 3.8 cm, lat: 3.9 cm, tütar-
 tója síma.
 c: Keszthelyi M., r: Újmajori urnatemető, m: br., lon: 4 cm, lat: 3.7 cm.
 c: Soproni M., r: Loretto és Lajtapordány között, m: br., lon: 4.2 cm, lat:
 2.8 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: br., lon: 4.5 cm, lat: 3.6 cm, tűtartója síma, inv: 18208.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Donnerskirchen (Fertőféhéregyháza), m: br., lon: 2.9 cm, lat: 2 cm.

135.

A felül húros rúgószerkezetet két végén kupak zárja le, ami a rúgószerkezet kereszttrúdjának két végére van erősítve. Fején párkány van, lábán kétszer körül futó drót díszítést látunk. Tűtartója síma, nagy és széles.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Merckenstein bei Baden, m: br., lon: 5.1 cm, lat: 4.6 cm (XXVIII. t. 6.).

136.

A fejet a rúgószerkezettel összekötő íz köré csavarodik a rúgószerkezet húrja ennél a változatnál. A kengyelen és az egyenes lábon, — melyen keresztben két ezüstberakásos sáv van, — elől él látható. Derekán levő előreugró párkányt ezüst drót díszíti.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Oggau (Oka), m: br., ezüst dróttal, lon: 5.3 cm, lat: 3.8 cm, inv: 4253, lit: W. Kubitschek, Römerfunde von Eisenstadt, 114, 76. kép, 10. t. (XXVIII. t. 7.).

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Száravám), m: br., lon: 5 cm, lat: 3.1 cm, inv: 4252.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Potzneusiedl (Lajtafalu; égetett sírból), m: br., lon: 5 cm, lat: 4.2 cm, ezüst dróttal.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Potzneusiedl (Lajtafalu; égetett sírból), m: br., lon: 2.3 cm, lat: 1.7 cm, ezüst drót nélkül.

137.

Ezt a formát jellemzi a lapos, szalagformájú kengyel, melynek közepén végig húzódó bordázat van. Alatta háromszögben kiszélesedő párkány. Lába hosszú, lapos és háromszögben végződik. Két egymásfeletti rúgószerkezete van. A fején gomb.

c: Székesfehérvári M., r: Dunapentele, m: br., lon: 5.6 cm, lat: 3.2 cm.

138.

A háromszögletű fej, felül gombbal ékelődik az alul húros spirálba. Az egész testnek elől hosszában éle van. A síma, háromszögben végződő lábat a kengyeltől háromszögletű párkány választja el. Tűtartója hosszú, keskeny, a láb kissé előre hajlik.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, r: Szőny, m: br., lon: 4.9 cm, lat: 1.5 cm; 5 darab.

c: Magyar Nemzeti M., r: Tét, m: br., lon: 4.7 cm, lat: 1.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., lon: 6 cm, lat: 1.5 cm.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), r: Deutschaltenburg, m: br., lon: 4.6 cm, lat: 1,2 cm; 2 darab.

139.

Hasonló forma, mint az előbbi. Rúgószerkezetének keresztrúdja kétoldalt ki-látszik.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, r: Szöny, m: br.

140.

Tömör, négyoldalú törzse van ennek a fibulaváltozatnak. A fején kis talapzaton karika áll. Lába elkeskenyedik és kis dobban ér véget. Kengyelét pléh rozetta díszíti.

c: Magyar Nemzeti M., r: Szöny, m: br., lon: 6.2 cm, törött, lit: *J. Hampel*, Arch. Ért. 1894, 261.

XIV. Tábla.

141.

Csuklós szerkezetű fibula. Hajlított törzsének hosszanti éle van, feje lapos. Derekán három egymás feletti párkány. Lábán a gomb fölött is párkányt látunk. Tütartója széles, nagy.

c: Esztergomi M., r: Esztergom, m: br., lon: 5 cm, lat: 1.2 cm.

142.

Csuklós szerkezetű fibula. T alakú lapos törzs, fején kétoldalt egy-egy kerek gombbal. Lábvégződése is gomb.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., lon: 7 cm, lat: 3.8 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: br., lon: 6.3 cm, lat: 2.7 cm; 2 darab, inv: 18244. 18246.

143.

A csuklószerkezettel ellátott fej lapos és kétoldalt kivágás van rajta. A kengyel háztető formájú, kis párkány választja el a lábtól, aminek végén gomb van.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 5.2 cm, lat: 1.4 cm.

144.

Lapos, kissé hajlított kengyelén ennek a fibulának két borda van és közepén ablak. Lába szögletes és egy bordával díszített.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: Szöny, m: br., lon: 5.1 cm, törött.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: br., lon: 5.8 cm, lat: 1.9 cm; 2 darab, inv: 18275.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Neviodunum (Dernovo), m: br., lon: 5.2 cm, lat: 1.9 cm.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., lon: 5.7 cm, lat: 1.7 cm; 4 darab.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), r: Deutschaltenburg, m: br., lon: 5.8 cm, lat: 1.3 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Novi Banovci, m: br., törött.

c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 5.2 cm, törött.

145.

A fejlap félkör alakú közepén csúcsos, peltához hasonlóan áttört. Lapos, hajlított kengyele lépcsőzetesen megy át a lábba. Tűtartójául maga a láb alakul át. Csuklós szerkezetű.

c: Deuschaltenburgi M., **r:** Deuschaltenburg, **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 1.2 cm.

146.

Hasonlít a 144.-re. Keresztrúdja közepén gomb van. Lába négyszögletes, hosszú és félgömbölyű bevágásokkal díszített. Zsarníros.

c: Székesfehérvári M., **r:** Dunapentele, Öreghegy, **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 2 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 2.3 cm.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 2.8 cm.

c: Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 2.8 cm.

147.

Ennek a csuklós szerkezetű fibulának a kengyele hajlított, rajta széles mélyedés, melyben ezüst lemez volt apró szegecskékkal odaerősítve. Ugyanúgy a lábon. A kengyel tetején gomb van. Keresztrúdja hosszú.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., ezüst lemez dísszel, **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2 cm.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 3.1 cm, lába letörve.

148.

Csuklós szerkezetű fibula. Feje lemezes, ami besodorva megtarthatta a kereszt-rudat. Derekán domború ellipszis alakú rész van. Lába elkeskenyedek, két kis párkányban és gombban végződik. Tűtartója lyukkal áttört.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 4.7 cm, **lat:** 1.4 cm.

149.

A domború testű, csuklós szerkezetű fibulának elől hosszában éle van. Lában lefelé álló gomb. A kereszt tengelyt a kengyellel 2 kis íz köti össze.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.3 cm, **lat:** 1.3 cm; 3 darab.

150.

Ennél a formánál a testet vékony lemez alkotja, fején besodorva. Lába elkeskenyedek, talpa kissé előrenyúlik. Kengyelén niello dísz.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.5 cm, 4 darab hasonló; 3 darab **m:** br., **lon:** 5.3 cm, **lat:** 1.4 cm.

151.

A fibula kengyelének közepén erősen kiálló borda fut végig. A kengyel két széle is kiemelkedő. Tűszerkezete csuklós.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 1.6 cm.

XV. Tábla.**152.**

Hajlított kengyel, csuklós szerkezet. Kis csillagok alkotják a díszet (niello). Tűtartója egy lyukkal áttört. A láb ízekre tagolt.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 3.4 cm, **törött.**

153.

Csuklós szerkezetű fibula, kengyelén két hosszanti árkolással. Keresztengelye hosszú, lába gombban végződik, kétoldalt cakkos és a kengyellel elkeskenyedő nyak köti össze. Tűtartója lyukkal díszített.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2 cm.

154.

Lemezes, hajlított tengely, közepén árkolással. A kereszttrúd igen vékony. Öszszeszűkülő párkány választja el a lábtól. A láb formája tör alakú, végén gomb van. Tűtartója széles, nagy. Csuklós szerkezetű.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 1.2 cm.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **törött.**

155.

A kengyel beponcolt rajzzal díszített és kis párkányokkal tagolt. Tűszerkezete csuklós. Lába végén gomb van.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.8 cm, **lat:** 1.8 cm.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 2.3 cm, **inv:** 19541, a zágrábi múzeumban több hasonló forma van.

156.

Három bordája van a hajlított kengyelnek. Lába hengeres, végén gomb. Tűtartója lyukkal díszített, csuklós.

c: Mus. für Kunst und Industrie, Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 1.4 cm.

157.

Csuklós szerkezetű fibula. Lemezes teste ízekre tagolt, kétoldalt gombban végződő kis tag nyúlik ki a kengyelből.

c: Zágrábi M. (Zágreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 2.5 cm.

158.

A fibula feje és lába egyforma. Kengyele közepe felé kiszélesedő lemez, email díszítéssel. Csuklós szerkezettel. Tűtartóján egy lyuk van.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Magyarország, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 2.4 cm.

c: Kunsthistorisches M. Wien.

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj).

159.

Csuklós túszerkezet, gyengén hajlított test, sok ízre tagolva jellemzi ezt a formát. Email-berakással díszített.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.2 cm, **lat:** 1.8 cm.

160.

Lapos fejlap, tetején gyűrűvel. A kengyel párkányokkal felosztott és email-berakással díszített. Domború, lekerekített lábán két mélyített szem látszik. Felfelé szélesedő tütartóján áttört lyuk. Tüje ív alakban hajlított.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kiskőszeg (Batina), **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 1.5 cm.

XVI. Tábla.

161.

A fibula felül húros szerkezete kis, erős profilú fejben folytatódik. Hosszú, lapos lába háromszög alakú, s a domború kengyeltől kis gomb választja el. Bekarcolt vonalkákkal díszes.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 1.4 cm.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 4 cm, rúgószerkezete törött.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 2.1 cm, **lat:** 1 cm.

c: Keszthelyi M., **r:** Fenék, **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 2 cm.

c: Szombathelyi M., **r:** Velemszentvid, **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 1.7 cm.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br., **lon:** 3.8 cm, **lat:** 1.3 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 3.2 cm, **lat:** 1.5 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 3.6 cm, **lat:** 2 cm.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 4 cm, **lat:** 1.6 cm, **inv:** FB 307.

162.

A darab rúgószerkezete előtt támasztólap van. Az ízekre tagolt kengyelt gomb választja el a vékony, kereszt alakban kiszélesedő lábtól, aminek a végén gomb van.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Neviodunum (Dernovo), **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 2 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 4.4 cm, **lat:** 2 cm, 7 darab; csekély különbséggel még három darab.

163.

A testet vastag bronz drót képezi, ami egyik végén rúgószerkezetbe, másik végén állatfej formába megy át.

c: Székesfehérvári M., **r:** Dunaadony, **m:** br., **lon:** 3.2 cm.

164.

A rúgószerkezet húrja a kengyel alatt vezet át. Lapos, kissé hajlított test, bekarcolt díszítéssel, melyet a felhajló, síma, keskeny lábtól két gyűrű választ el.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 1.6 cm, **lit:** *J. Hampel*, Arch. Ért. 1894, 261.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 1.7 cm.

165.

A négyszögletes kengyel derékszögben hajlított, hosszában két árkolással. Lábán két keresztirányú mély bevágás van. Tűtartóját kengyelére merőleges szögletes rúd köti össze a kengyellel. Keresztrúdja hosszú, közepén felfelé álló gomb van. Rúgós szerkezetű.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** ag., **lon:** 7 cm, **lat:** 4.2 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., ezüstözve, **inv:** 14/1907.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br.

166.

A fibula erősen hajlított kengyelének éle van. Tetején kis kettős gomb. Keresztrúdja rövid, csuklós szerkezetű. A láb maga van tűtartóvá kiképezve. A kengyel és a láb találkozását előreugró csúcs jelzi.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** ag., **lon:** 5.1 cm, **lat:** 1.7 cm, 2 darab és egy törött darab.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** ag., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 1.7 cm, 2 darab.

c: Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 5.7 cm, törött.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 4.1 cm, **inv:** 18248.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor) **m:** br., **lon:** 7.7 cm, **lit:** *M. v. Groller*, R. L. i. Ö., VII, 73.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 4.7 cm, **lat:** 1.9 cm, rúgószerkezete van, **lit:** *M. v. Groller*, R. L. i. Ö., IX, 42.

167.

A négycsavarulatos rúgószerkezet húrja ráfekszik a lapos kengyelre, amit a lábtól két keskeny gyűrű választ el. Az egész fibula bekarcolt harántvonalakkal díszített.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 1.8 cm, **lit:** *J. Hampel*, Arch. Ért. 1894, 261.

168.

A rúgószerkezet húrja a tarajos fejű kengyel alatt megy át. A láb és a kengyel találkozásánál négy kis párkány van. Tűtartója a kengyelnél kezdődik, s nem ér a láb végéig. Az egész darab emállal díszített.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Fövény, **m:** br., **lon:** 7.9 cm, **lat:** 1.7 cm, **lit:** *J. Hampel*, Arch. Ért. 1895, 286.

169.

A hajlított kengyelen fölül gomb van, elől közepén pedig hatszögű kis lemez. Lába egyenes, tűtartója nem ér a láb végéig.

169/a.

Ugyanaz oldalnézetben.

170.

A rúgószerkezetet hengeralakú tokban helyezték el. Kengyele négyszögletes, kis elkeskenyedő tag köti össze a lábbal. A láb maga tűtartóvá kiképezett.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2 cm.

170/a.

Ugyanez oldalnézetben.

XVII. Tábla.

171.

Csuklós szerkezetű darab. A kereszttrúd két végén és a háromszögű fejlapon egy-egy gomb van. A kengyelt a lábtól háromlevelű párkány választja el. Lábát bevéselt vonalak és téglalapalakú kivágás díszíti.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** ag., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 3.1 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Baranya vm., **m:** br., **lon:** 6.8 cm, **lat:** 2.9 cm.

172.

Keveset hajlított testet közepén két szögletes párkány tagolja. Keresztrúdja végén két lapos gomb van. Kengyele háromszög alappal támaszkodik a kereszttrúddhoz.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 2.6 cm, **inv:** 18269.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Šotin, **m:** br., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 2.6 cm, fején gomb.

173.

Háromszögletű fejlappal készült ez a változat. A fejlappal tetején gomb, a kétágú kengyel alatt a lábnál két egymás feletti párkány van. A láb lapos és hegyben végződik. Rúgós szerkezetű.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** ag., aranyozva, **lon:** 5.5 cm, **lat:** 3.1 cm.

174.

Háromszögletű fejlappal készült ez a változat. A fejlappal tetején gomb, a kétágú kengyel alatt a lábnál két egymás feletti párkány van. A láb lapos és hegyben végződik. Rúgós szerkezetű.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** ag., **lon:** 6.5 cm, törött.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., ezüstözve, **lon:** 6 cm, **lat:** 1.6 cm, hasonlít a szőnyi példányra.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 1.9 cm, 2 darab, **inv:** 18276.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, rúgószerkezete törött.

c: Deutschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 1.5 cm.

175.

Keresztrúdja két végén egy-egy gomb van, közepén fejlappal, lóherealakú díszítéssel. A kengyelen és a lábon elöl hosszanti élt látunk, a láb végén gombot. Csuklós szerkezetű.

c: Deuschaltenburgi M., **r:** Deuschaltenburg, **m:** ag., **lon:** 5 cm, **lat:** 2.8 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Ószőny, **m:** au., **lon:** 2.8 cm, **lat:** 2.1 cm, fején legyezőalakú fejlap, lába hegyben végződik.

176.

A síma kereszttrúdon felfelé álló gomb van. Csuklós szerkezetű. Tűtartója a kengyelnél kezdődik és nem ér a láb végéig.

c: Győri M., **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.8 cm.

177.

Csuklós szerkezetű fibula, kereszttrúdján és fején gombbal. Kengyele kétágú villa alakú. Egy díszesebb és egy simább párkány tagolja három darabra a testet. A láb lapos, egyenes.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., ezüstözve, **lon:** 5.2 cm, **lat:** 3.2 cm, tűszerkezete törött.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br., tengelyén nincs gomb.

178.

A fejlap a rúgószerkezet és a húr között van. A kengyel kétágú, a lábnak elől hosszában éle van. Két kis párkányt látunk itt is a kengyel és a láb elválasztásánál.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 2.2 cm, **inv:** 18274.

179.

A fél ellipszis alakú fejlap rövid tengelyre támaszkodik. Kengyele háromágú, kis párkányon helyezkedik el, lába lapos, széles, koncentrikus körökkel díszítve. Tűtartója magasan van és rövid.

c: Deuschaltenburgi M., **r:** Deuschaltenburg, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 3 cm (XXVIII. t. 1.).

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** ag., törött.

179/a.

Ugyanez oldalnézetben.

180.

Csuklós szerkezetű fibula, háromágú kengyellel, előreálló hegyes lábbal. Kereszttrúdján állított horgonyalakú díszes fejlap van.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., ezüstözve, **lon:** 7 cm, **lat:** 2.7 cm, és még egy hasonló darab.

181.

Peltaalakú áttört fejlap díszíti ezt a fibulaváltozatot. Kengyele közepén lapos, két oldalán áttört díszítéssel. Lábán elől éle van. A kengyel és a láb találkozásánál háromszögű kis párkányok vannak.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 3.4 cm (XL. t. 9.).

XVIII. Tábla.

182.

Síma keresztalakú fibula. Keresztrúdja vékony, középen gombdísszel. Kengyele erősen hajlott, lába síma. Csuklós szerkezetű.

c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg, m: br., ezüstözve, lon: 7.3 cm, lat: 3.5 cm.

c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: br., lon: 7 cm, lat: 3.7 cm.

c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: br., lon: 6.1 cm, lat: 3.2 cm.

c: Deuschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), r: Deuschaltenburg, m: br., lon: 4.8 cm, lat: 3 cm, 4 darab.

c: Magyar Nemzeti M., r: Föveny, Fejér vm., m: br., lon: 4.6 cm, lat: 2 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Pincehely, m: br., lon: 5 cm, lat: 3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: ag., lon: 5.4 cm, lat: 3.5 cm.

c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: ag., lon: 5.9 cm, törött.

c: Székesfehérvári M., r: Dunapentele, m: fe., lon: 6.5 cm, lat: 5 cm.

c: Székesfehérvári M., r: Fejér vm., m: br., lon: 7.5 cm, lat: 3.8 cm.

183.

A fibula vékony keresztrúdjára félkör alakú fejlap támaszkodik. Kengyelének élén sodrott díszítés van. Ott, ahol a kengyel a hosszú, hegyben végződő lábbal találkozik, ötszörös dróttekerés látszik. Csuklós szerkezetű.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., ezüstözve, lon: 7.5 cm, lat: 2.5 cm, inv: JN 252.

184.

Vékony keresztrúd, két végén egy-egy gombbal. Hajlított kengyelének tetején is gomb van, magas nyakon. Lábdíszítése egyszerű, bekarcolt vízszintes vonalakkal és téglalap alakú kivágással. Zsarníros.

c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 7 cm, lat: 3.4 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Föveny, m: br., lon: 7.5 cm, lat: 4 cm, tűtartója magas és nem ér a láb végéig.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 6.7 cm, lat: 5 cm, lába díszítetlen.

c: Deuschaltenburgi M. (Holitzer-gyűjtemény), r: Deuschaltenburg, m: ag., lon: 5.3 cm, lat: 3.7 cm, 2 darab.

c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: ag., lon: 6.5 cm, lat: 4.6 cm, lábán 2 bekarcolt kereszt van.

c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: br., lon: 7.3 cm, lat: 5 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, r: Szöny, m: br., lon: 6.5 cm, lat: 3.5 cm.

185.

Hosszú keresztrúd, két végén gombbal. A kengyel tetején is van egy kerek gomb.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 5.3 cm, 3 darab és egy darab aranyozva, u. i. méret.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** ag., **lon:** 6.7 cm, **lat:** 3.5 cm.

c: Darnay-M. Sümeg, **r:** Csabrendek, **m:** br., **lon:** 6.9 cm, **lat:** 4.5 cm, 2 darab.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 5 cm, **lat:** 5.4 cm, felső gomb hiányzik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., aranyozva, **lon:** 5.7 cm, **lat:** 4.9 cm, **inv** 100/1984 (XXXII. t. 1.).

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.3 cm.

c: Seracsin-gyűjtemény, Wien, **r:** Au am Leithaberg, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 6.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 5.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6.1 cm, **lat:** 5 cm, 2 darab.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 5.1 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Rust, **m:** br., **lon:** 8.2 cm, törött.

186.

Gömbölyű keresztrúd, a két gombja elől két-két gyűrűvel ellátott. A kengyel tetején kettős gomb. Csuklós szerkezetű. A keresztrúdon kivágott félgömbölyű díszítés van. A lábak díszítése is kivágott.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 5.2 cm.

c: Hódmezővásárhelyi gimnázium, **r:** Szőny, **m:** br., törött.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 5.6 cm, **lat:** 4.4 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo pri Krškem. **m:** br.

187.

Csuklós szerkezetű fibula. A keresztrúd végén és a fej közepén hagymafejalakú gomb van. Az ívben hajlított kengyel lapos elején hullámvonal, két oldalán és a lábán koncentrikus körök alkotják a díszet.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Buda, **m:** br., **lon:** 7.9 cm, **lat:** 6.3 cm.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Vindobona, **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 5 cm, **inv** VI. 1413, kengyele oldalán nincs díszítve s a lábról is elmaradnak a koncentrikus körök.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, Klinischgasse, **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 6 cm, kengyele oldalán dísztelen.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, keresztrúdja letört, fején pelta, tetején gombbal.

c: Pécsi M., **r:** Kölked, **m:** br., **lon:** 6.7 cm, **lat:** 4.7 cm, kengyele koncentrikus körökkel díszített.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 5.2 cm, kengyelének mindkét oldalán 3 koncentrikus kör.

Hagymafejekkel díszített lapos kereszttrúd. Hajlított kengyelének eleje lapos és bekarcolt vonalakkal díszített. Lábán, — amely kb. olyan hosszú, mint a kengyel, — négy-négy koncentrikus kör van. Keresztpárkánya nem hengeres, mint az előzőknél, hanem ellaposodik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Komárom, **m:** br., **lon:** 9.3 cm, **lat:** 5.8 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Komárom, **m:** br., **lon:** átlag 9 cm, **lat:** 6 cm, 7 darab.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szécsény, Sopron vm., **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 4.5 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szántód, Somogy vm., **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 5 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Budakeszi, **m:** br., **lon:** 8.4 cm, **lat:** 4.7 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Csákberény, **m:** br.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Barcsi pusztá, **m:** br., kereszttrúdja egy lyukkal átlyukasztva, 2 darab.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 7.4 cm, felső gomb letörve, **inv:** 29/1906.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Kisköszeg, Baranya vm., **m:** br., törött, túbiztosítóval.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szántód, Somogy vm., **m:** br., **lon:** 8.6 cm, **lat:** 4.9 cm, kereszttrúdon egy-egy lyuk.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Szécsény, **m:** br., **lon:** 8.7 cm, **lat:** 4.3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Pincehely, **m:** br., törött, túbiztosító nyomával.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Pest vm., **m:** br., **lon:** 8.3 cm, **lat:** 4.3 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Csákberény, **m:** br., **lon:** 8.8 cm, **lat:** 5.3 cm, túbiztosítóval.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 7.9 cm, vele találták II. Constantius kisbronzát, **lit:** *Paulovics I.*, A dunapentelei római telep. Intercisa. Arch. Hung. II. XXVI. sz. sír (**XXXV. t. 1.**).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 9.3 cm, vele találták Iovianus kisbronzát, Valentinianus kisbronzát, Valens kisbronzait, GLORIA ROMANORVM hátlapú kisbronzot; **lit:** *Paulovics I.*, A dunapentelei római telep. Intercisa. Arch. Hung. II. XXIX. sz. téglasír (**XXXVI. t. 3.**).

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, Gázgyár, XIV. sír, **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 5.7 cm, tengelyén egy lyukkal.

c: Aquincumi M., **r:** Budapest, Fillér-utca, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.4 cm.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, Jégverem melletti XXI. sír, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5 cm.

c: Székesfehérvári M., **r:** Csákvár, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 4.5 cm; ehhez Valens-érem és II. Constantius kori bronzpénz tartozik.

c: Székesfehérvári M., **r:** Dunaadony, **m:** br.

c: Székesfehérvári M., **r:** Lovasberény, **m:** br.

c: Székesfehérvári M., **r:** Fejér vm., **m:** br., **lon:** 8.2 cm, **lat:** 5 cm.

c: Székesfehérvári M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5 cm, kereszttrúdon egy-egy lyukkal.

- c:** Esztergomi M., **r:** Esztergom, Szenttamási római temető, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5.8 cm.
- c:** Esztergomi M., **r:** Esztergom, Szenttamási római temető, **m:** cu., **lon:** 7.9 cm, **lat:** 5 cm, niello-dísszel.
- c:** Győri M., **r:** Győr, belvárosi temető, **m:** br.
- c:** Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., 5 darab.
- c:** Kállay-gyűjtemény, Szőny, **r:** Szőny, **m:** br., **lon:** 7.3 cm, **lat:** 5.3 cm; 14 darab **lon:** átlag 8.5 cm, **lat:** 5.2 cm.
- c:** Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., 12 darab.
- c:** Darnay-M. Sümeg, **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 4.2 cm, 1 darab niello dísszel és 1 darab, amelynek rúdja lyukkal áttört.
- c:** Keszthelyi M., **r:** Fenék, **m:** br., 11 darab.
- c:** Veszprémi M., **r:** Veszprém cm., **m:** br., 3 darab.
- c:** Veszprémi M., **r:** Tótvázsony, **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 5.6 cm.
- c:** Pécsi M., **r:** Kölked, **m:** br., **lon:** 9.4 cm, **lat:** 5 cm.
- c:** Pécsi M., **r:** Kölked, **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 5.7 cm, tütartó oldala bekarcolt díszű.
- c:** Soproni M., **r:** Rábapordány, **m:** br., **lon:** 9.9 cm, **lat:** 5.5 cm, kereszttrúdján egy-egy lyukkal, 3 darab, egyiken biztosító drót.
- c:** Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5 cm, nyergén niello dísszel, **inv:** 32784.
- c:** Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., **lon:** 6.3 cm, **lat:** 4 cm; és 1 darab, melynek felső gombja hiányzik.
- c:** Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, legio tábor temető az Arzenál mögött, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5 cm, **lit:** *Fr. Kenner*, *Mitt. d. Centralkomm.* 1891, 118.
- c:** Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, III. Klinischgasse, **m:** br., **lon:** 8.6 cm, **lat:** 5.5 cm.
- c:** Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5.2 cm, **lit:** *Vjesnik*, U. f. XV, 73.
- c:** Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5.5 cm.
- c:** Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 6.5 cm, **lat:** 4.5 cm.
- c:** Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 8.4 cm, **lat:** 5.5 cm, niello dísszel, 2 darab.
- c:** Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 7.9 cm, törött.
- c:** Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 7.9 cm, **lat:** 5.5 cm.
- c:** Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Donnerskirchen (Fertőfehéregyháza), **m:** br., **lon:** 8.1 cm, **lat:** 5.5 cm, kereszttrúdján egy-egy lyukkal, felső gombja hiányzik.

- c:** Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), **r:** Müllendorf (Száravám), **m:** br., **lon:** 7.8 cm, **lat:** 4.8 cm.
- c:** Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Sagersdorf, **m:** br., **lon:** 8.2 cm, **lat:** 5 cm, keresztrúdján egy-egy lyukkal, felső gomb hiányzik.
- c:** Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), **r:** Mattersburg (Nagymarton), **m:** br., sodrott drót díszítés a kengyelen és a lábon, a tűtartó rövidebb, mint a láb.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Novi Banovci, **m:** br., **lon:** 7.5—8 cm, **lat:** 4.5—4.8 cm, 17 darab.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** cu., **lon:** 7 cm, törött.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Šotin, **m:** br., **lon:** 9.4 cm, **lat:** 5.3 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Rakovac, **m:** br., **lon:** 8.3 cm, **lat:** 5.2 cm; másik ugyanilyen **m:** br., **lon:** 7.8 cm, **lat:** 4.7 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Djakovo, **m:** br., **lon:** 8.3 cm, **lat:** 5 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Dalj, **m:** br., **lon:** 8.7 cm, **lat:** 5.4 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Dalj, **m:** br., **lon:** 8.8 cm, **lat:** 5.3 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Dalj, **m:** br., **lon:** 8.7 cm, **lat:** 5.6 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Surduk, **m:** br., **lon:** 8.2 cm, **lat:** 5.3 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Vinkovci, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 5 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.1 cm; és még egy **m:** br., **lon:** 8.7 cm, **lat:** 4.9 cm.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br., **lon:** 7.6 cm, **lat:** 5 cm.
- c:** Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 7—8.5 cm, **lat:** 5—6 cm, 8 darab.
- c:** Marburgi M. (Maribor), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., törött.
- c:** Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo pri Krškem, **m:** br., 6 darab.
- c:** Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Laibach (Ljubljana), **m:** br.
- c:** Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Krainburg, **m:** br., felsőgomb letörve.
- c:** Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 10 cm, **lat:** 5 cm, 1 darab tűbiztosítóval és 1 darab tűbiztosító nélkül.
- c:** Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br., **lon:** 6.9 cm, törött.
- c:** Naturhistorisches M. Wien, **r:** Ószöny, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.2 cm, rossz állapotban.
- c:** Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., **lon:** 8.6 cm, **lat:** 5.7 cm, lábán a koncentrikus körök között hullámvonal, kengyele hasonlít 191-re.
- c:** Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 4.8 cm.
- c:** Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., kengyelének és lábának közepén drótdíszítés húzódott végig. Tűbiztosítója van.
- c:** Kállay-gyűjtemény, Szöny, **r:** Szöny, **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 6 cm, a láb hosszában két sor hullámvonal fut végig; tűbiztosítóval.
- c:** Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, a kengyelen és a lábon hosszában futó drótdíszítés.
- c:** Győri M., **r:** Ószöny, **m:** br.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Pusztasomodor, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.7 cm, **inv:** 2/1906.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Magyarország, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5.2 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.5 cm.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Ószőny, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 5 cm.

c: Szekszárdi M., **r:** Tamási, **m:** br., **lon:** 8.3 cm, **lat:** 5.5 cm, **inv:** R. 38/1933. 4. Tűbiztosító.

c: Szekszárdi M., **r:** Tamási, **m:** br., **lon:** 9.8 cm, **lat:** 5.8 cm, **inv:** R. 38/1933. 3.

189.

Hatszögű kereszttrúd. A kengyel eleje széles és niellóval díszített. Kerek gombok vannak a kereszttrúd két végén. Lába rövid, s felül gyöngydrót veszi körül.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** au., **inv:** 23/1906, 1., **lit:** *N. Belaev*, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 6.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Ószőny, **m:** au., **lon:** 3 cm, **lat:** 2.6 cm.

190.

A hatszögletű kereszttrúd végén síma gomb van. Magasívelésű kengyel, élén niello-díszsel, tetején két karimába foglalt gombbal. Lába bevágásokkal díszített.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag.

XIX. Tábla.

191.

Lapos keresztpárkány. A kengyel eleje széles. Nagy, kissé lapított hagymafejek vannak a keresztpárkányon. A hagymafejek és a párkány között csavart drótkarima van. A lábon bekarcolt vonalak, peltát utánzó díszítés látszik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Veszprémvarsány, **m:** br., felsőgomb hiányzik, törött, díszítése elmosódott.

c: Győri M., **r:** Győr, Honvédliget, **m:** br., II. Constantius éremmel téglasírból került elő.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, az Arsenal mögött, **m:** br., **lon:** 8.3 cm, **lat:** 5.8 cm, kengyel nincs díszítve.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 4.4 cm, a kengyelen és a lábon ezüst kocka berakás, fejen felső gomb helyén félkör alakú hajlított drót.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 8.1 cm, **lat:** 5.8 cm, a láb díszítése ú. n. futó kutya minta, a kereszttrúd párkányán 4—4 lyuk van.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 7.4 cm, **lat:** 4.7 cm, kereszttrúdjának párkánya két-két lyukkal díszített; rúgószervezettel ellátott.

192.

A kereszttrúdja párkányán egy-egy lyuk, kengyelén és lábán niello-dísz és kivágás van. A párkány és a hagyma fejek között csavart drót látszik.

c: Magyar Nemzeti M., r: Bölcske, Tolna vm., m: br., lon: 9 cm, lat: 5.2 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Pest vm., m: br., lon: 9 cm, lat: 7 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: Pusztasomodor, m: br., törött, kengyele széle kétoldalt csipkézett.

c: Magyar Nemzeti M., r: Budakeszi, m: br., lon: 8.5 cm, lat: 6.7 cm, kereszttrúdja párkányán két lyukkal és kengyelén nielloval díszített.

c: Székesfehérvári M., r: Fejér vm., m: br., a lábon ú. n. futó kutya díszítés, kereszttrúdján 2—2 lyuk van. Elhajlított.

c: Győri M., r: Győr, Kálvária-temető, m: br., lábán két sorban lyukak vannak.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Szarazvám), m: br., lon: 8.7 cm, lat: 5 cm, lit: W. Kubitschek, Römerfunde von Eisenstadt, 114, 76. kép, 10/2. tábla.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, az Arsenal mögött, m: br., lon: 8.4 cm, lat: 5.3 cm, a nyergén niello-dísz van.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, m: br., lon: 9.1 cm, lat: 6.3 cm, nyerge niello-dísszel, kereszttrúdján 2 lyukkal díszített.

193.

A kereszttrúd párkánya lyukkal díszített. A hagymafejek alatt és a kengyel két végén gyöngy-drót van. A lába egyszerű.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: ag., inv: 31/1913, 367., lit: N. Belaeu, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 9.

c: Aquincumi M., r: Aquincum, m: br., lon: 6.7 cm, lat: 5.3 cm.

c: Aquincumi M., r: Óbuda, Bécsi-út 102., m: br., aranyozva, lon: 8.2 cm, lat: 5.8 cm.

c: Székesfehérvári M., r: Dunaadony, m: br., lon: 7 cm, lat: 4.7 cm, niello-dísszel.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, r: Szőny, m: br., lon: 7.5 cm, lat: 5.1 cm.

c: Győri M., r: Győr, Allamvasúti-temető, m: br.

c: Szombathelyi M., r: Szombathely, m: br., 5 darab.

c: Pécsi M., r: Kölked, m: cu., lon: 7.3 cm, lat: 5 cm.

c: Pécsi M., r: Dunaszekcső, m: br., lon: 8.3 cm, egyik gombja letörött.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Stinkenbrunn (Büdöskút), m: ag., lon: 4.4 cm.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Grillenberg, Hörnstein mellett, m: br., lon: 9.8 cm, lat: 6.4 cm, kereszttrúdja két-két lyukkal áttört. A lapos láb elől hosszabb, mint a tütartó.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Vindobona, m: br., lon: 7.4 cm, lat: 5.7 cm, inv: VI. 2895.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Vindobona, m: br., lon: 8.7 cm, lat: 6.4 cm, felső gombja hiányzik, lába, mint XXXIII. tábla 6.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Wienerberg, **m:** br., **lon:** 8.9 cm, *egyik oldal-gombja hiányzik, keresztrúdjának díszítése két-két lyukkal áttört.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., törött, **inv:** I. N. 255.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wienerberg, **m:** br., **lon:** 9 cm, **lat:** 5.5 cm; még 1 darab, **m:** br., **lon:** 6.2 cm, **lat:** 3.3 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 5.2 cm, **lat:** 5.1 cm, nielló-dísszel, felső gomb hiányzik.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 7 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Vinkovci, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 6.5 cm; még 1 darab, **m:** br., **lon:** 6.4 cm, **lat:** 4.4 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Surduk, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 5.6 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Brezovic, **m:** br.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 5 cm, felső gomb hiányzik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen **m:** br., **lon:** 8.5 cm, törött.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br. **lon:** 9 cm, **lat:** 6.3 cm, **inv:** R. 75/1933. 7.

c: Szekszárdi M., **r:** Tamási, **m:** br. **lon:** 7.8 cm, **lat:** 5.5 cm, tüje hiányzik; **inv:** R. 38/1933. 5.

194.

A lapos keresztrúd félköríves bevágásokkal díszített. A kengyel rövid. Lábán peltát utánzó díszítés.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br., aranyozás nyomaival, **lon:** 7.5 cm, **lat:** 4.6 cm (**XXXIII. t. 1.**).

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Keszthely, Gyenesdiási szöllő, **m:** br., aranyozva, törött.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.5 cm.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Szőny, **m:** br. aranyozva, **lon:** 5 cm, **lat:** 3.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, tábor, **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 4 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, tábor, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, keresztrúdja letörve, **lit:** *M. v. Groller*, R. L. i. Ö., VIII, 139.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 4.7 cm, tübiztosítóval, **lit:** *B. Saria*, Vjesnik, XV, 80.

194/a.

A kengyel és a gombok oldalnézetben.

195.

Töredék. Díszített oldalú kengyeldarab.

c: Szombathelyi M., **r:** Velemszentvid, **m:** br., törött.

196.

Lapos keresztrúd elöl csipkézve. A kengyel mindkét oldala más-más motívummal díszített. Lábán középen bemélyedés.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Vácszentlászló, **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 4.6 cm.

197.

Hatszögletű kereszttrúd. A kengyel élén nielló, oldalán ezüst berakás van. Az egész forma rövid. A kengyel és a láb találkozásánál 3 sor drót tekeredik a kengyelre.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum, **m:** br., **lon:** 7.6 cm, **lat:** 6.5 cm cm, a láb elől hosszabb, mint a tütartó.

c: Aquincumi M., **r:** Óbuda, Testvérhegy, **m:** ag., **lon:** 5 cm, **lat:** 3.8 cm, gyermeksírból.

c: Aquincumi M., **r:** Óbuda, Aranyárok, 145. sír, **m:** ag., **lon:** 5.1 cm, **lat:** 3.8 cm, kengyelén berakással díszítve, lábán kihúzható tübiztosító.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo, **m:** br., **lon:** 6.8 cm, **lat:** 5.3 cm.

198.

Nagy hagymafej formájú gombok vannak ezen a változaton. A kereszttrúd párkányán két-két lyuk. Kengyele vastag és nem tömör. Lába kétoldalt peltát utánzó mintával díszített.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Barcsi-pusztá, **m:** br. aranyozás nyomaival, törött.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., aranyozva, **lon:** 11.4 cm, **lat:** 7.4 cm, 2 darab.

c: Szombathelyi M., **r:** Szombathely, **m:** br., aranyozva, **lon:** 10 cm, **lat:** 6.5 cm.

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Környe, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5.7 cm, aranyozás nyomaival.

c: Keszthelyi M., **r:** Fenék, **m:** br., aranyozva, **lon:** 5.5 cm, **lat:** 4.2 cm, 2 darab. Az egyik darab lábán maszk van.

c: Pécsi M., **r:** ismeretlen, **m:** br., aranyozás nyomaival, **lon:** 8.5 cm, **lat:** 5.4 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Szombathely, **m:** br., aranyozva, **lon:** 9 cm, **lat:** 6.5 cm, láb mint **XXXIII. t. 5., inv:** 35638.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Mitrovica, **m:** br. aranyozva, **lon:** 9.6 cm, **lat:** 6.3 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo pri Krškem, **m:** br. aranyozva, **lon:** 10 cm, **lat:** 6.2 cm; még 1 darab, **m:** br. aranyozva, **lon:** 10 cm, **lat:** 7.2 cm; 1 darab, **m:** br. aranyozva, **lon:** 7.8 cm, **lat:** 5.6 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Laibach (Ljubljana), **m:** br. aranyozva.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 7.3 cm, **lat:** 4 cm, **lít:** R. 75/1933. 9.

XX. Tábla.

1.

Fig. 22.

2.

Lapos, erősen hajlított kengyelű fibula; lába visszahajlik a kengyel elé és két egymással szembeforduló félgömbben végződik. Csuklós szerkezetű.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 6.7 cm, **lat:** 1.5 cm.

3.

Fig. 26.

4.

Ennek a darabnak a kengyelén állatfej van; lába egyenesen levágott.
c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br.

5.

Fig. 35.

6.

Fig. 28. (A fejlapp felirata.)

7.

Fig. 30. (A fejlapp felirata.)

8.

Fig. 36. feje.

9.

Fig. 36. egyik változata.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak).

10.

Laposfejű, kétágú kengyelű fibula. A lába négyszögletes lemez, amely a szélei felé felhajlik, s így tűtartóul szolgál. Zsarnír-szerkezetű.

c: Zágrábi M., **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 3 cm.

11.

Csuklós szerkezetű fibula négyágú kengyellel, ami kis gönmbökkal van összekapcsolva. Lábán gomb.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 6.1 cm, **lat:** 1.6 cm, **inv:** FL 5.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg (tábor), **m:** br., **lon:** 4.5 cm, **lat:** 1.5 cm, kétágú kengyellel.

12.

Fig. 39.

13.

Fig. 17.

XXI. Tábla.

1.

Ü. n. pannoniai-noricumi forma. A nyaknál levő lemeznyujtványán négy gomb van. A fejen levő spirált vékony lemez takarja félig.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Rába vidék, **m:** ag., **lon:** 18 cm, **lat:** 6 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, **r:** Wien, **m:** ag., **inv:** 7072, 2 darab.

2.

A típusa olyan, mint az előzőnek.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Tatabánya **m:** ag., **lon:** 20 cm, **lat:** 5.5 cm, **lit:** Pulszky F., Arch. Ért. 14, 1880, 64, VIII. t.

c: Győri M., **r:** Tatabánya, **m:** ag., **lon:** 20 cm, **lat:** 5.2 cm, díszítése u. o., mint az előbbié.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Wienerneustadt, **m:** ag., **lon:** 13.3 cm, **lat:** 3 cm, **inv:** VII. A 103b.

3

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen **m:** ag., **lon:** 20.5 cm, **lat:** 5.5 cm, tűtartója a rács között 12 gombbal díszített, **lit:** *Pulszky F.*, Arch. Ért. 14, 1880, 64, VIII. t.

XXII. Tábla.

1.

Aranylemez filigrán dróttal szegve kis szegekkel van a fibula testére ráerősítve. Tűtartója közepén carneol, aranyfoglatban.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Pátka, Fejér vm., **m:** ag., **lon:** 15.3 cm, **lat:** 4.6 cm, 2 darab, **lit:** *Pulszky F.*, Arch. Ért. 14, 1880, 62, 9. sz. ábra.

2.

A rúgószerkezet rúdjának végén buzogányalakú gomb van. Két helyen négyszögletes darabon áttört díszítés.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Ászár, Komárom vm., **m:** ag., **lon:** 19 cm, **lat:** 4.6 cm, **lit:** *Hampel J.*, Az ászári kincs, Arch. Ért. 1885, 24.

c: Esztergomi M., **r:** Esztergom, **m:** ag., tűtartója törött.

c: Szekszárdi M., **r:** Fadd, **m:** ag., **lon:** 20 cm, **lat:** 5.2 cm.

3.

Fig. 16.

XXIII. Tábla.

1.

12 darab Aucissa-típusú fibula és egy hagymás kereszt alakú. Lásd 197.-nél. A csuklós szerkezetű fibula tűje a kereszttrúd jobboldali végébe van beleszúrva.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak).

2.

8 darab, mint V. tábla 49., két nyers darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br.

XXIV. Tábla.

1.

Sziszek mellett a Száva medréből kiemelt fibulák. M. AGRIPPA L. F. COS III. éremmel. A fibulák megtalálhatók az I. tábla 6., III. tábla 27., IV. tábla 29., 36. és az V. tábla 44. darabjánál részletesen.

c: Kunsthistorisches M. Wien.

2.

A starčevoji (Sztárcsova) lelet. A fibula hagymagombjai nagyok, kereszttrúdjának párkánya spirális alakra kiképezett. Lába olyan, mint a XIX. tábla 191. Zárt lelet.

1866-ban találták. 249 római dénár, 19 darab aranyérem, egy arany torques, egy pár arany fülbevaló, egy arany fibula és egy nagy ezüst lemezből való tál tartoznak a lelethez. A denárokon szereplő császárok: Vitellius, Vespasianus, Domitianus, Traianus, Hadrianus, Sabina, Antoninus Pius, idősebb Faustina, Marcus Aurelius, ifjabb Faustina, Lucius Verus, Lucilla, Commodus, Crispina, Pertinax, Septimius Severus, Iulia Domna. Az aranyakon Maximianus Herculeus, Maximinus Dasa, I. Constantinus, Crispus, II. Constantinus, I. Constantius szerepelnek.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Sztárcsova (Starčevo), **m:** au., **lon:** 8.9 cm, **lat:** 5.4 cm, **lit:** *N. Belaev*, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 12.

XXV. Tábla.

1.

V. ö. XII. tábla 123.

2.

Aláhajtottlábú fibula. Vékony drótszerű kengyelét lapos párkány választja el a szélesebb lábtól. Keresztrúdja végén egy-egy gomb van.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag.

3.

Harántgyűrűk díszítik a törzset ennél a változatnál, a kengyelen és a lábon. Négycsavarulatós rúgó szerkezet van a fibula fején.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag.

4.

Hasonló forma töredéke, mint az előző.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag.

5.

V. ö. XII. tábla 122.

6.

Aláhajtottlábú fibula. Lapos kengyele kis mértékben boltozatos és haránt gyűrűkkel díszített. Rúgó szerkezetének húrja kicsúcsosodik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, a Ráth-gyűjteményből.

7.

V. ö. XII. tábla 124.

8.

Kétszavarulatós rúgó szerkezet van a fibula fején. Kiszélesedő lába hegyben végződik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Izsa, **m:** ag.

9.

Aláhajtott lábú fibula. A rúgó szerkezet húrja szögletesen a keresztrúd fölé emelkedik. A keresztrúd két végén gomb van.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br.

10.

Hasonló forma, mint az előző.

c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., lon: 7.5 cm, lat: 4.8 cm.

XXVI. Tábla

1.

Szőnyi lelet. V. ö. IX. tábla 91.

2.

Szőnyi lelet. V. ö. IX. tábla 88.

3.

V. ö. XI. tábla 111.

4.

Térdfibula öntőmintája.

c: Magyar Nemzeti M., r: Szőny.

5.

c: Jókai-M. Komárom, r: Szőny, m: br., lon: 4.5 cm, lat: 3 cm, lásd a XI. tábla 113.-nál.

6.

V. ö. IX. tábla 82.

7.

V. ö. XI. tábla 113.

8.

V. ö. XI. tábla 110.

9.

V. ö. X. tábla 108.

10.

Két egymásmelletti delfin alkotja a fibula testét. Csuklós szerkezetű. Ilyen van a Gyulafehérvári Múzeumban is.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: ag.

11.

Zsarnír-fibula, keresztben apró ízekre osztva. A XV. t. 155.-höz hasonló.

c: Mus. für Kunst und Industrie, r: Szőny, m: br., lon: 4.7 cm, lat: 1.7 cm, inv: AM 272.

12.

Térdfibula, peltaalakú áttört fejjel.

c: Magyar Nemzeti M., r: Fövény, m: br., lon: 4 cm, lat: 2.9 cm.

13.

V. ö. X. tábla 107.

XXVII. Tábla.

1/a., b.

Öntőminták erősprofilú fibulák számára.

c: Magyar Nemzeti M., r: Szőny.

2

Zsarnír-fibula. Kengyelének közepén lyukkal áttört cakkos taréj húzódik. Lába lapos és tűtartóvá kiképezett.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Deutschaltenburg, m: ag., lon: 6 cm, inv:

VII. 736.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: ag., lon: 5 cm, inv: 18281.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen m: ag., lon: 6.3 cm.

3.

Lapos kengyel, kissé meghajlítva. Fején rúgószerkezet. Kengyelének közepén gyöngysordíztés húzódik végig.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen

4.

A fibula kengyelén apró dudorokkal van díszítve. Lába elvékonyodik és nagy gombban végződik.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen; m: br., lon: 5 cm, lat: 2.6 cm, és egy hasonló, amit szintén a Magyar Nemzeti M. őriz, lelhelye ismeretlen.

5

c: Székesfehérvári M., r: Csákvár, m: fe., inv 8204.

6

c: Székesfehérvári M., r: Csákvár, m: fe., inv: XXIII. 8200.

7.

c: Székesfehérvári M., r: Csákvár, a középső fibula anyaga bronz a két szélső vasfibula töredéke.

XXVIII. Tábla.

1.

V. ö. XVII. tábla 179.

2.

A rúgószerkezet henger alakú tokba van zárva ennél a fibulánál. A kengyel te-tején gomb.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg, m: br., lon: 5 cm.

3.

c: Wolf-gyűjtemény, Kismarton (Eisenstadt), r: Müllendorf (Száravám), m: br., lon: 7.4 cm, lat: 3.6 cm, inv: 4255.

V. ö. XVI. tábla 165.	4.
V. ö. III. tábla 25.	5.
V. ö. XIII. tábla 135.	6.
	7.
A fibula lapos kengyelére visszahajlik a láb. c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br.	
V. ö. VI. tábla 59.	8.
V. ö. XIII. tábla 133.	9.
V. ö. XIII. tábla 136.	10.
XXIX. Tábla.	1.
V. ö. VII. tábla 69.	2.
V. ö. VII. tábla 68.	3.
V. ö. VII. tábla 70.	4.
V. ö. VII. tábla 66.	5.
V. ö. VII. tábla 70.	6.
V. ö. VII. tábla 70.	7.
V. ö. VII. tábla 70.	8.
V. ö. VII. tábla 71.	9.
V. ö. VII. tábla 70.	10.

A fibula fején hengeralakú tokban van a rügőszerkezet elhelyezve. Kerek lemez van a kengyelen, rajta stilizált oroszlán alak. A láb hosszanti barázdákkal díszített.
c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak), m: br., lon: 5.5 cm, lat: 2.5 cm.
c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br., lon: 6.5 cm, lat: 3.5 cm, az oroszlánfej díszítés nincs rajta.

11.

Olyan típus, mint az előző. A kengyel is hosszanti barázdákkal van díszítve.
c: Museum für Kunst und Industrie, Wien, **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 6.7 cm,
lat: 3.2 cm.

XXX. Tábla.

	1.
V. ö. VIII. tábla 75.	
	2.
V. ö. VIII. tábla 79.	
	3.
V. ö. VIII. tábla 79.	
	4.
V. ö. VIII. tábla 72.	
	5.
V. ö. VIII. tábla 73.	
	6.
V. ö. VIII. tábla 77.	
	7.
V. ö. VIII. tábla 77.	
	8.
V. ö. VIII. tábla 78.	
	9.
V. ö. VIII. tábla 79.	

XXXI. Tábla.

1.

A Gospići ezüst lelet.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **lít:** J. Klemenc, Ostava u Lickom Ribniku. Vjesnik, Nove Serie XVI, 83, I—II. t.

XXXII. Tábla.

1.

V. ö. XVIII. tábla 185.

2.

Keresztalakú fibula. Kengyelének élén nielló-díszítés.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen.

c: Székesfehérvári M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 4.6 cm, **lat:** 3.6 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 5.1 cm, 3 darab, keresztrúdjuk végén gombbal.

3.

V. ö. XVIII. tábla 189.

4.

V. ö. XIX. tábla 193.

5.

Hagymafejes fibula. Keresztrúdja hatszögletű, kengyelének eleje széles; lába rövid.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Buda, Drasche-téglagyár, **m:** br., **inv:** 103/1864., **lit:** *N: Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 3.*

6.

Hatszögletű keresztrúd, a kengyel élén nielló-díszítés. Oldalán VTERE felirat.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 6.1 cm, **inv:** CR 731.

c: Székesfehérvári M., **r:** Zámoly, **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 5.2 cm, felirat nélkül.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Bátaszék, **m:** br., **lon:** 6 cm, **lat:** 5.1 cm, kengyelének egyik oldalán VTERE FELIX felirat, másik oldalán S alakú bekarcolt díszítés van, **inv:** 128/1907.

7

Lapos keresztrúd, a végén hagymafejekkel. Kengyelének élén nielló-díszítés. Oldalán, egyik felén VTERE FELIX, másik felén VIVAS SER felirat.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 7 cm, **lat:** 4.5 cm.

c: Pécsi M., **r:** Kölked, **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 5.5 cm, felirat nélkül.

c: Mus. für Kunst und Industrie Wien, **r:** Szombathely, **m:** br., **lon:** 7.4 cm, **lat:** 5.6 cm, **inv:** AM 276, a kengyel élén email-díszítés, felirat nélkül.

8

Keresztrúdján a hagymafejek előtt gyöngysor gyűrű.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag., **lon:** 7 cm, **lat:** 5.4 cm, **inv:** CR. 7211.

9

Nagy, vaskos forma. Széles, lapos kengyelén szőlőfürt-díszítés van.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., aranyozva, **inv:** CR. 721., **lit:** *N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XVI. t. 7.*

XXXIII. Tábla.

1.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen **m:** br., aranyozás nyomaival, **lit:** *N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XVI. t. 7.*

2.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 4.7 cm, **inv:** CR. 713., **lit:** *N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 13.*

c: Győri M., **r:** Győr, Államvasúti temető, **m:** br., **lon:** 8.2 cm, **lat:** 5 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br.

3

V. ö. XVIII. tábla 190.

4

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen **m:** br.

c: Magyar Nemzeti M., r: Hatvan vidéke, m: br., lon: 8 cm, törött, kengyelének mindkét oldala díszített; kihúzható tübiztosítóval.

5.

Lapos kereszttrúdon nagy hagymafejek. Lába csipkézett.

c: Jókai-M. Komárom, r: Szőny, m: br.

c: Veszprémi M., r: Veszprém vm. m: br.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br., inv: 90/1909—93.

c: Magyar Nemzeti M., r: Buda-Ujlak, m: br., lon: 6.3 cm, lat: 4.6 cm.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br. aranyozás nyomaival, lit: *N. Be-
laev*, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XVI. t. 7.

c: Aquincumi M., r: Aquincum m: br., lon: 7.2 cm, lat: 4.6 cm, inv: E. 180.

c: Aquincumi M., r: Aquincum m: br., lon: 6.6 cm, törött.

c: Győri M., r: Győr, Homokgödöri temető, m: br.

c: Székesfehérvári M., r: Dunaadony, m: br., kengyelén „futókutya” díszítés.

c: Székesfehérvári M., r: Lovasberény, m: br., lon: 7 cm, lat: 5 cm.

c: Kállay-gyűjtemény, Szőny, r: Szőny, m: br., lon: 7.1 cm, lat: 5 cm.

c: Szombathelyi M., r: Fenék, m: br., 1 darab.

c: Szombathelyi M., r: Szombathely, 2 darab.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, r: Sopron, m: br., lon: 7 cm, lat: 4.5 cm.

c: Landesmuseum Kismarton (Eisenstadt), r: Rust és Mörbisch közötti úton, m:
br., lon: 6.9 cm, lat: 4.6 cm, felső gombja hiányzik.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien, Neuer Markt, m: br., lon: 7.1 cm,
lat: 4.8 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: Ószőny, m: br., lon: 7.6 cm, lat: 4.8 cm.

c: Naturhistorisches M. Wien, r: a Kulpa folyó medre Sziszeknél, m: br., lon:
6.7 cm, lat: 4.4 cm, inv: 16190, most a Kunsthistorisches M., inv: 4471; és egy másik
példány, amelyiknek lába hiányzik, most Kunsthistorisches M. Wien, inv: 4472.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg, m: br., lon: 6.5 cm, lat: 4.5 cm,
felső gomb hiányzik.

c: Deutschaltenburgi M., r: Deutschaltenburg (tábor), m: br., lon: 7 cm, lat:
3.6 cm, kengyelén nielló-dísszel.

c: Museum für Kunst und Industrie, r: Wien, m: br., lon: 7.2 cm, lat: 4 cm,
inv: AM. 275.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Drnovo, m: br., lon: 7.8 cm, lat: 5.7 cm.

c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., 3 darab.

c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Vinkovci, m: br., lon: 8.3 cm, lat: 4.8 cm, lit: *J.
Brunšmid*, Vjesnik, 1902, 133, 83. k.

c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br., 2 darab.

c: Szekszárdi M., r: Tolna vm., m: br., lon: 9 cm, lat: 5.9 cm, inv: R. 75/1933. 8.,
tűje törött.

c: Szekszárdi M., r: Tolna vm., m: br. aranyozás nyomaival, lon: 6.5 cm, lat:
5.8 cm, inv: R. 75/1933. 5., felső gombja hiányzik.

6.

- c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br., lon: 7.5 cm, lat: 4.9 cm.
 c: Magyar Nemzeti M., r: Bajót, m: br., lon: 11 cm, lat: 7.6 cm.
 c: Győri M., r: Győr, Homokgödöri temető XXI. sír, m: br.
 c: Soproni M., r: Sopron, Deák-tér, m: br., lon: 9.5 cm, lat: 7 cm.
 c: Deuschaltenburgi M., r: Deuschaltenburg (tábor), m: br., lon: 7.2 cm, lat: 5 cm, felső gomb hiányzik.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Drnovo, m: br. aranyozva, lon: 7.5 cm, lat: 5 cm, 2 darab.
 c: Pettau M. (Ptuj), r: Pettau (Ptuj), m: br., lon: 8 cm, lat: 6.5 cm, felső gomb hiányzik.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 6.2 cm, lat: 5.6 cm.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Mitrovica, m: br., lon: 5.4 cm, lat: 4.6 cm.

7.

- c: Eszéki M. (Osijek), r: Eszék (Osijek), m: br.

8.

- Ezüst berakás a kengyel élén és a lábon.
 c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br., inv: 5/1886, 1., lit: *N. Belaev*, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 8.
 c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, r: Szombathely, m: br., lon: 7.1 cm, lat: 5.7 cm.

XXXIV. Tábla.

1.

- Vastag, nagy forma. Nem tömör. Hagymafejei nagyok. Lábán pelta-díszítés.
 c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br. aranyozva, inv: CR. 730.
 c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Drnovo, m: br. aranyozva, lon: 10 cm, lat: 8 cm, 2 darab.

2.

- Hasonló az előzőhöz. Lábán bekarcolt és peltaalakú díszítés.
 c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br. aranyozva, lit: *N. Belaev*, Seminarium Kondakovianum III, 1929, XVI. t. 10.

3.

- Hasonló az előbbiekhöz.
 c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: br. aranyozva, inv: CR. 734.

4.

- Állatalakos fibula.
 c: Zágrábi M. (Zagreb), r: Sziszek (Sisak).

5.

- A fibula keresztrúdjának párkányán 2—2 lyuk a díszítés.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 9.5 cm, **lat:** 6.2 cm, ezüst berakással.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 6 cm, felső gomb hiányzik.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Szombathely, **m:** br. aranyozva, **lon:** 9.5 cm, **lat:** 5 cm.

c: Pécsi M., **r:** Kölked, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 5.5 cm.

c: Pécsi M., **r:** ismeretlen, **m:** br., **lon:** 7.3 cm, **lat:** 5 cm.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br., **lon:** 7.9 cm, **lat:** 4.6 cm.

6

Lovat ábrázoló fibula.

c: Magyar Nemzeti M.

7.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br. aranyozott, **inv:** 19/1906, **lit:** *N. Belaev*, *Seminarium Kondakovianum*, III, 1929, XVI. t. 9.

8.

Madáralakos fibula.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak).

9.

Széles, üreges forma. Kengyelének éle egészen el van lapítva. A széles láb pereme előreugrik.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br. aranyozva, **lon:** 8.1 cm, **lat:** 5.1 cm, **inv:** 100/1902, 173., **lit:** *N. Belaev*, *Seminarium Kondakovianum*, III, 1929, XVI. tábla 11. k.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo, **m:** br., **lon:** 8.8 cm, **lat:** 7 cm, aranyozva.

XXXV. Tábla.

1.

V. ö. XIX. tábla 188.

2.

Lapos keresztrúd, a lábon két sorban koncentrikus körök.

c: Győri M., **r:** Győr, Serfőződombi dülő; vele voltak Constans érme és Urbs Roma érem (330—332).

c: Jókai-M. Komárom, **r:** Szőny, **m:** br.

c: Veszprémi M., **r:** Veszprém vm., **m:** br.

3.

Hatszög alakú keresztrúd, a kengyel élén nielló-berakás nyomai.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, a XII. számú földsírból, **m:** br., **lon:** 6.4 cm; együtt találták vele Constantius Chlorus mint Caesar középbronzát és Lici-nius pater középbronzát, **lit:** *Paulovics I.*, *A dunapentelei római telep (Intercisa)*. *Arch. Hung.* II, 51 sk.

XXXVI. Tábla.**1.**

Hagymás fibula lapos kereszttrúddal. Lába bekarcolt vonalakkal és nyolc benyomott lyukkal díszített.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 8.3 cm, **lít:** *Paulovics I.*, A dunapentelei római telep (Intercisa). Arch. Hung. II, 61. XXV. téglasír. 48. k.

c: Szekszárdi M., **r:** Tolna vm., **m:** br., **lon:** 9.2 cm, **lat:** 6 cm, **inv:** R. 75/1933. 6.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Wienerberg, **m:** br., **lon:** 10.5 cm, **lat:** 6.2 cm.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br., **lon:** 6.6 cm, **lat:** 3.8 cm.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Nyergesújfalu, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 4.2 cm.

c: Aquincumi M., **r:** Aquincum **m:** br., **lon:** 9.2 cm, **lat:** 5.5 cm, kereszttrúdjának párkányát 2—2 lyuk díszíti.

c: Fleissig-gyűjtemény, Budapest, **r:** Magyarország, **m:** br., **lon:** 8.8 cm, **lat:** 5.1 cm.

c: Székesfehérvári M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 5.8 cm, **lat:** 4.3 cm.

c: Győri M., **r:** Sashegy, Győr mellett, **m:** br.

c: Győri M., **r:** Győrszemere, **m:** br., **lon:** 6.4 cm, **lat:** 4.7 cm, lábán két sorban lyukkal.

c: Győri M., **r:** Kisárpás, **m:** br., **lon:** 8.1 cm, **lat:** 5 cm.

c: Eszéki M. (Osijek), **r:** Eszék (Osijek), **m:** br., a lábon két sor lyuk.

c: Zágrábi M. (Zagreb), **r:** Sziszek (Sisak), **m:** br.

c: Pettau M. (Ptuj), **r:** Pettau (Ptuj), **m:** br., **lon:** 7 cm, **lat:** 4.2 cm.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Laibach (Ljubljana), **m:** br.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo, **m:** br., **lon:** 5.5 cm, **lat:** 4.5 cm, felső gomb hiányzik, lábán két sor lyuk van.

c: Laibachi M. (Ljubljana), **r:** Drnovo, **m:** br., **lon:** 7.8 cm, **lat:** 5 cm; még két darab.

2.

A fibula kereszttrúdja hatszögletű. Kengyelének éle keskeny. Lábán kihúzható tübiztosító.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 9.2 cm, **lít:** *Paulovics I.*, A dunapentelei római telep (Intercisa). Arch. Hung. II, 54. XVIII. téglasír. 37. k.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, **m:** br., **lon:** 7.5 cm, **lat:** 6.5 cm.

3.

V. ö. XIX. tábla 188.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br.

XXXVII. Tábla.**1.**

Hatszögletű kereszttrúd két végén nyújtott formájú hagymafejekkel, lába törött.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Dunapentele, **m:** br., **lon:** 6.4 cm, vele volt: Császárnő kopott nagybronz a III. szd. első feléből és Diocletianus középbronz, **lít:** *Paulovics I.*, A dunapentelei római telep. (Intercisa) Arch. Hung. II, 60. XXIV. sz. téglasír.

XXXVIII. Tábla.

1.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Petrijanec; zárt lelethez tartozik a két fibula. A leletben volt 8 érem, azonkívül 5 darab ép karkötő és 1 törött.

a) m: au., lon: 6 cm, lat: 4.6 cm, a fibula három gömbjét gyöngydrót választja el a hatszögletű tengelytől; a kengyel és a láb találkozásánál is ilyen van alkalmazva.

b) m: au., lon: 6.1 cm, lat: 4.7 cm, inv: 300; gyöngydrót húzódik végig a kengyel és a láb élén, lit: *N. Belaev*, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 5.

XXXIX. Tábla.

1

Lemezes, kissé hajlított kengyel, amit kis íz köt össze a lekerekített lábbal. Nyakán két lyuk van, ami arra enged következtetni, hogy dupla spirál tekerése volt.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Osztropataka, m: au., lon: 7.2 cm, lat: 2.6 cm, inv: 355, díszítése filigrán és granuláció.

2.

V. ö. VIII. tábla 78.

3.

V. ö. XI. tábla 115.

4.

c: Beograd Narodni Musej, r: ismeretlen.

5.

Két egymás feletti rúgószerkezetet látunk ennél a változatnál. Szögletes, lapos kengyele, háromszögletűre kiszélesedő lába van. Ilyenféle lehetett az osztrópatai első lelet aranyfibulája is szerkezetileg.

c: Magyar Nemzeti M., r: ismeretlen, m: ag., lon: 7.5 cm, lat: 4.7 cm, a fejlapot aranylemez borítja.

6.

A hatszögletű, két gombban végződő kereszttrúdhöz félköralakú fejlap támaszkodik, amely filigránnal és áttöréssel van díszítve. Kengyele drót, láncsal bevont, lába keskeny, hegyben végződik.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: au., lon: 8.4 cm, lat: 4.8 cm, inv: 304, lit: *J. Hampel*, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, III, 43. t. 8. — *W. Kubitschek*, *Jahrb. f. Altert.* V, 67, VI. t. 3.

7.

Pannoniai-noricumi fibula. Tütartójának áttört rácsára maszkok vannak illesztve. Filigrán dróttal díszítve.

c: Laibachi M. (Ljubljana), r: Krainer Rak, m: au., lon: 5.1 cm, lit: *W. Schmid*, *Römische Goldfunde in den Steiner Alpen. Jahrb. f. Altert.* IV, 110.

8/a., b.

V. ö. III. tábla 26.

XL. Tábla.

1.

c: Kunsthistorisches M. Wien, lit: A. Kalitinszky, Seminarium Kondakovianum, II, XXXII. t. 3. után.

2.

Hagymás fibula. A hagymafejekken is áttört díszítés van, éppenúgy a kis párkányon, ami a kengyelt a lábtól elválasztja. Lábán IVLIANAE VIVAS felirat.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: ismeretlen, m: au., lit: A. Riegl, Spätrömische Kunstindustrie, 144, 55. k. — Almgren, Fig. 191. — G. Behrens, Germanische Kriegersgräber. Mainzer Zeitschrift XIV, 1919, 12. — N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 10.

3.

Aranyfibula COSTANTI VIVAS felirattal a kengyelén.

c: Kunsthistorisches M. Wien, lit: W. Kubitschek, Jahrb. f. Altert. V, 67, VI. t. 4. — G. Behrens, Mainzer Zeitschrift XIV, 1919, 12. — CIL III, 6016. — N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, XV. t. 4.

4.

A fibula hagymagombjai hatszögletűek, teste nem tömör. Keresztrúdján díszítés van. Egyik oldal gombja csavarmenettel van ellátva és lecsavarható. Kengyelének keskeny éle díszített és a hagymafejek gyöngysor dísszel kapcsolódnak a kereszt-rúdhhoz.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Degojnál a Kulpa folyóból, m: au., lába le van törve, lat: 6.4 cm, inv: 857, lit: A. Riegl, Spätrömische Kunstindustrie, 65. k. — N. Belaev, Seminarium Kondakovianum, III, 1929, Abb. 23. — Bonner Jahrb. 123, 1916, 154.

5.

Vékony aranylemezből csónakszerű kengyel van formálva. Az alsó végéből kiinduló drót háromszor megtekeredik és mint tű megy a fibula felső vége felé, ahol a tütartót négyszögletes lemez díszíti Roma istennő fejével.

c: Kunsthistorisches M. Wien, r: Sziszek (Sisak), (vétél), m: au., lon: 5.2 cm, lat: 1.2 cm, inv: 763.

6.

c: Römisches M. der Stadt Wien, r: Wien IX. Universitätsstraße, m: br., lon: 8.3 cm, lat: 6.4 cm, lit: Alföldi A., Leleték a hún korszakból, Arch. Hung. IX, 41, 9. kép.

Téglasírban találták (a téglabélyeget lásd J. Szilágyi, Inscriptiones Tegularum Pannonicarum, Diss. Pann. Ser. 2. No. 1. XXX. t. 32.). A fibula ezüst berakással díszített kengyelének két oldalán, de anyaga nem ezüst.

7.

Erősen hajlított bordás kengyel, lapos, lekerekített láb. Keresztrúdjá hengeralakú, két végén kerek gombbal. A kengyel tetején, közepén, valamivel nagyobb gomb. Filigrán díszítéssel.

c: Kunsthistorisches M. Wien, **r:** Osztropataka, **m:** au., **lon:** 5.7 cm, **lat:** 4.4 cm, **inv:** 314.

8.

Rövid kereszttrúdjáról a két gomb hiányzik, kengyelének keskeny élén niellódísz.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Duna medre Újpestnél, **m:** ag., **inv:** 211/1874, 2.

c: Römisches M. der Stadt Wien, **r:** Wien, Rennweg, **m:** br., **lon:** 8 cm, **lat:** 2 cm, **inv:** 1334, **lit:** *Fr. Kenner*, Forschungen in Vindobona, Jahrb. f. Altert. III, 71, 34. k.

9.

V. ö. XVII. tábla 181.

10.

V. ö. XIX. tábla 196.

XLI. Tábla.

1.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** br.

2.

c: Weimari M., **r:** Hassleben.

3.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** Békésszentandrás, **m:** br., $\frac{1}{2}$ -es nagyság.

4.

c: Magyar Nemzeti M., **r:** ismeretlen, **m:** ag.

5.

c: Deutschaltenburgi M., **r:** Deutschaltenburg, **m:** br.

V o r w o r t.

Eine wichtige Aufgabe der Forschung von Pannonien ist die zusammenfassende Publikation der hiesigen Fibeltypen aus der Kaiserzeit. Eine systematische Behandlung dieses Materials gab es bisher nicht, nur einzelne Funde, neue Erwerbungen oder Stücke von künstlerischem Wert wurden besprochen. Wenn auch das von mir gesammelte Material keineswegs vollständig ist, ist es dennoch so beträchtlich (ungefähr 3000 Stücke), daß es einer Klassifikation und einem Überblick sicherlich zugrunde gelegt werden darf. Außerdem gedenke ich in späteren Arbeiten die Entwicklung der einzelnen Haupttypen ausführlich zu behandeln. Die Zahl der Stücke ist so groß, die diesbezügliche Literatur so zerstreut, daß mir einiges wahrscheinlich entging, — dafür bitte ich den Leser um Entschuldigung; was die Zusammenstellung von ausländischen Analogien anbetrifft, war die Vollständigkeit in dieser bescheidenen Doktorarbeit nicht einmal meine Absicht. Diese umfassende Arbeit wurde übrigens einem anderen Mitgliede unseres Instituts anvertraut, das eben auf Grund meiner Sammlung die hiesigen Fibeln in den Rahmen des Kunstgewerbes der Nachbarländer und der von ihnen kommenden Kultureinflüsse hineinstellen können wird. Die Verbindungen mit der klassischen Welt (das Zusammentreffen italischen und griechischen Einflusses auf unser Land), die illyrischen und keltischen Eigentümlichkeiten, die germanische Infiltration usw. wird man erst klar sehen, wenn diese zweite Aufgabe erledigt sein wird.

Das Alter der ausgebildeten Fibeltypen kann freilich nicht so genau bestimmt werden wie z. B. das Terra sigillata. So lassen sie keine völlig verlässliche Datierung zu: die besseren, zweckmäßigeren und aus wertvollerem Stoff gefertigten Stücke konnten ja Generationen benützen. Helles Licht wird aber durch die Fibeln auf die Lebensverhältnisse der hiesigen Bevölkerung, auf ihre Industrie und Bekleidung geworfen; sie belehren uns, was für eine Reaktion auf die Kultureinwirkungen von Westen und Osten hier stattfand. Wir können beobachten, wie die Kultur der Pannonier unter diesen Einflüssen ihre alten Typen umformt, wie sie neue Formen übernimmt. So sehen wir welches in der hiesigen Lokalkultur die selbständigen, eigentümlichen Elemente sind und was bei uns als das Ergebnis der allgemeinen oder besonderen Einflüsse des Weltreiches zu betrachten ist.

Bevor ich aber an die Besprechung der kaiserzeitlichen Fibeln aus Pannonien gehe, gestatte ich mir, meinen Professoren Andreas Alföldi und Ludwig Nagy für ihre Unterstützung aufrichtig Dank zu sagen. Besonders dankbar bin ich auch Herrn Rudolf Noll, der die deutsche Übersetzung dieser Arbeit genau überprüfte und mich auf viele Einzelheiten gütig verwies. Ich bin auch den Vorständen und Beamten der Museen zu Dank verpflichtet, die mir das Material zur Verfügung stellten. Es halfen mir bei meiner Arbeit: St. Paulovics im Ungarischen National Museum, L. Nagy in Aquincum, T. A. Horváth in Szombathely, E. Lauringer in Sopron, E. Lovass in Győr, Gy. Alapy in Komárom, Ö. Kállay in Szöny, J. Csalogovits in Szekszárd, A. Balogh in Esztergom, A. Csák in Keszthely, K. Darnay in Sümeß, Gy. Rhé in Veszprém, A. Marosi in Székesfehérvár, F. Eichler, R. Noll, E. Beninger, E. Polaschek in Wien, E. Gamber in Deutschaltenburg, A. Barb in Eisenstadt, B. Saria und R. Ložar in Laibach (Ljubljana), Fr. Baš in Marburg (Maribor), V. Skrabar in Pettau (Ptuj), V. Hoffiller und J. Klemenc in Zagreb, V. Celestin in Osijek. Den Stoff meiner Arbeit lieferten die folgenden Museen und Sammlungen:

Ungarisches Nationalmuseum Budapest,	Sopron, Städtisches Museum,
Budapest, Museum Aquincum,	Sümeß, Darnay-Museum,
Budapest, Privatsammlung Fleissig,	Székesfehérvár, Städtisches und
Deutschaltenburg, Museum Carnuntinum,	Komitatliches Museum,
Eisenstadt, Landesmuseum,	Szekszárd, Städtisches und
Eisenstadt, Museum Wolf,	Komitatliches Museum,
Esseg (Osijek), Museum,	Szombathely, Städtisches Museum,
Esztergom, Städtisches Museum,	Szöny, Sammlung Kállay,
Győr, Museum,	Veszprém, Städtisches und
Keszthely, Balatoner Museum,	Komitatliches Museum,
Komárom (Komarno), Jókai-Museum,	Wien, Kunsthistorisches Museum,
Laibach (Ljubljana), Museum,	Wien, Naturhistorisches Museum,
Marburg (Maribor), Museum,	Wien, Museum für Kunst und Industrie,
Pécs, Städtisches Museum,	Wien, Römisches Museum der Stadt Wien,
Pettau (Ptuj), Museum,	Zagreb, Nationalmuseum.

Abkürzungen:

Abkürzungen: M = Museum, c = Sammlung, r = Fundort, m = Material, lon = Länge, lat = Breite, inv = Inventarnummer, lit = Literatur.

Die wichtigsten Abkürzungen der Literatur:

- Almgren = O. Almgren, Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provincialrömischen und südrussischen Formen, 2. Aufl. 1923. Mannus Bibliothek Nr. 32.
- Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő
- Arch. Közl. = Archaeologiai Közlemények
- Jahrb. f. Altert. = Jahrbuch für Altertumskunde
- ORL. = Der Obergermanisch-Raetische Limes des Römerreiches (kötetszámmal)
- ÖJh. = Jahreshefte des Österreichische Archaeologischen Institutes in Wien
- R. L. i. Ö. = Der römische Limes in Österreich
- Tischler = O. Tischler, Über Formen der Gewandnadeln, Beiträge zur Anthrop. und Geschichte Bayerns, 1881.

Typologischer Überblick über die Fibeln aus Pannonien.

I. Gruppe (T. I 1—9).

Der Ursprung dieser Gruppe reicht bis in die Latènezeit zurück. Charakteristisch sind die beiden Knöpfe am Bügel, deren Form sehr abwechslungsreich ist. Nicht selten sind sie kugelförmig, aber ebenso häufig sehen wir die etwas breiter geschlagene oder mit einem Rand versehene Variante derselben Form.

T. I 7. Almgren 236. Tischler 34. In Pannonien allgemein bekannte Form. Nadelhalter mit dreieckigem Ausschnitt. Bei häufigerem Vorkommen an den westlichen Grenzen ist diese Form überall in Pannonien zu finden. Auch in Noricum ist dieser Typus nicht selten,¹ ja er kommt auch in Dalmatien vor.² Im Museum von Aquileia habe ich eine ähnliche, aber sehr kleine Form gesehen. Der Rand des dreieckigen Ausschnittes des Nadelhalters wird oft durch eingeritzte Kreise oder andere punzierte Muster verziert. Schöne Analogien bieten dazu die ähnlichen Stücke von Pettau. Auch unter den Fibeln der Brandgräber von Reichenhall gibt es eine Variante mit verziertem Nadelhalter (111 und 241).³ Manchmal ist der Ausschnitt ganz klein. Diese Exemplare wurden ebenfalls mit eingeritzten Verzierungen geschmückt (Reichenhall 101). In Thalheim wurde ein derartiges Stück mit einer Traianmünze gefunden, an den Bügel der Fibel war ein Reif gehängt.⁴ Ein Stück mit Schlüsselring kam auch in Dalmatien vor.⁵

T. I 5. Der Nadelhalter dieser Variante ist mit runden Löchern versehen und in mannigfaltiger Weise verfertigt. Es gibt gleichermassen dünne, primitive, wie auch fein ausgearbeitete Formen dieser Art. Nach Almgren kommt diese Variante nördlich vom römischen Limes nur zweimal vor. In Pannonien ist sie südlich der Drau nicht selten, desto mehr nördlich. Die meisten Exemplare dieser Fibeln wer-

¹ R. Egger, Ein heiliger Bezirk im Gebiete von Teurnia. *ÖJh*, XXV, 1929, Beibl. 158, Abb. 73.

² M. Abramčić und A. Colnago, Untersuchungen in Norddalmatien. *ÖJh*, XII, 1909, Beibl. 91. Fig. 54.

³ M. v. Chlingensperg-Berg, Römische Brandgräber bei Reichenhall in Oberbayern. Braunschweig, 1896, Taf. IV 3, 3a, 4, 4a, 4b.

⁴ R. Mell, Römerfunde aus Scheiben und Thalheim bei Judenburg. *Jahrb. f. Altert.* IV, 1910, 89. Fig. a.

⁵ Vgl. Anmerkung 2.

den in Museum von Laibach aufbewahrt. Sie bilden eine für sich stehende, geschlossene Gruppe von verschiedener Größe, aber der gleichen Ausführung. Die Lächerverzierungen werden mannigfaltig eingeteilt. Das Stück I 6 des Wiener Kunsthist. Museums wurde bei Sissek in der Save gefunden, sammt mehreren anderen Fibeln und einer unter Tiberius geprägten Münze des Agrippa. Das Stück I 8 bildet eine Variante mit Nadelhalter ohne Ausschnitt, vielleicht die letzte Variante in dieser Gruppe. Die Zeit in der dieser Typus bei uns gebraucht wurde, wird das erste Jahrhundert n. Chr. und die erste Hälfte des II. gewesen sein. Das letztgenannte Exemplar steht der „pannonisch-norisch“ genannten Fibelgruppe nahe.

T. I 1—3 sind Stücke aus früher Zeit mit glatten Bügel. Das stufenförmige Durchbruchmuster des Nadelhalters bei der Form T. I 1 ist für das Alter des Stückes in höchstem Maße bezeichnend. Ein ähnliches Exemplar wie T. I 3 gibt es auch im Museum von Aquileia. Am Stücke T. I 4 ragt der Bügel aus dem Maul eines Tierkopfes heraus (im Museum von Deutschaltenburg). Ein ähnliches Exemplar wurde in Dunapentele gefunden,⁶ aber seine Einteilung erinnert an das Stück T. I 7, denn der Tierkopf befindet sich an der Stelle des oberen Kopfes, der untere bleibt. Die Nadelhalter beider Stücke sind mit einem stufenförmigen Durchbruchmuster verziert. Nach ihrer Form zu urteilen, könnten sie in der ersten Hälfte des I. Jahrhundert n. Chr. in Gebrauch gewesen sein, aber ihr Bügel mit dem Tierkopf kann auf ein viel älteres Verzierungsmotiv von Latènegeschmack zurückgeführt werden. Ein ähnliches Stück gibt es im Museum von Preßburg,⁷ auch P. Reinecke kennt ein Exemplar.⁸ In Idria bei Bača wurde gleichfalls eine derartige Fibel gefunden.⁹

Gruppe II (T. II 11—16; XXI 1—3; XXII 1—3; XXXIX 7).

Der bezeichnendste Typus der pannonischen Fibeln ist die von den österreichischen Forschern „norische“ oder „norisch-pannonische“ Flügelfibel genannte Form. Wie man diese Fibeln trug, erfahren wir einzig und allein von den Grabsteinen, denn die Gräber, aus denen diese Stücke herrühren, sind größtenteils Brandgräber und so ist es auch nicht zu sehen, an welchem Teil des Körpers die Fibeln lagen. Die Darstellungen der Grabsteine zeigen uns, daß die pannonischen und norischen Frauen ihr kurzes ärmelloses Obergewand, welches sie über dem mit Ärmeln versehenen und bis auf die Knöchel herabreichenden Untergewand trugen, auf den Schultern mit Hilfe solcher Fibeln zusammenfaßten. Die Fibeln wurden auf den Kleidern mit dem Kopf nach unten angeheftet. Auf dem Nacken der Fibel sind zwei kleine Platten angebracht, wozu, war lange kontrovers. Die Art und Weise der Anheftung dieser Fibelgattung ist auf einem Grabstein von Intercisa (Ung. Nat. Mus.) sehr deutlich dargestellt.¹⁰ Auch ein Grabstein von Csákvár, der von Kuzsinszky publiziert wurde, ist von Interesse.¹¹ Auf der Schulter der mittleren Frauengestalt

⁶ J. Hampel, Fejérmegyei régiségek. Arch. Ért. N. F., 15, 1895, 287. Fig. 8.

⁷ J. Eisner, Slovensko v pravěku. Bratislava, 1933, Taf. 20, 2.

⁸ Die Altertümer unserer heidnischen Vorzeit. V, 1, Taf. 63, No. 1138, S. 364.

⁹ Mitt. d. Präh. Kommiss. d. Akad. Wien, I 1887—1903, 346.

¹⁰ E. Mahler, Bericht über den Stand des Ungarischen National Museums 1911, 152.

¹¹ V. Kuzsinszky, Arch. Ért. N. F., XXIII, 1903, 232 ff. Abb. 9.

(Atezissa, Mutter des Vibius, der den Grabstein errichtete) hat der Steinmetz die beiden pannonisch-norischen Fibeln so minutiös auszuarbeiten versucht, daß er auch die durchbrochene Verzierung des Nadelhalters angedeutet hat. Die ala I. Thracum veterana, welche in der Inschrift erwähnt wird, hat sich in Pannonien in den Jahren 145—160 und 167 aufgehalten.¹²

Dieser Typus kommt in Pannonien sowohl für sich allein als auch in Verbindung mit den bei den Kelten so modischen Schmuckgarnituren vor. L. Nagy befaßt sich mit diesen in seinem Aufsatz über die Szécsényer Spange.¹³ Der Mittelpunkt, wo diese Garnituren in die Mode gekommen und erzeugt worden sein sollen, ist nach ihm in den von Kelten bewohnten Ostalpengegenden zu suchen. Von hier aus verbreiteten sie sich auch im westlichen Pannonien. Im Komitat Ödenburg aber auch anderswo in dieser Gegend, wurden mehrere Garnituren dieser Art gefunden. Die Blütezeit der Schmuckgarnituren kann in das erste Jahrhundert nach Chr. und in die erste Hälfte des zweiten gesetzt werden, was durch frühe Gräber mit datierbaren Münzen gesichert wird. Menghin hat gelegentlich seiner Grabungen im Rheintal bei Mannersdorf in einem frühgermanischen Grabe eine pannonisch-norische Fibel inmitten einer Schmuckgarnitur gefunden.¹⁴

Die Schmuckgarnituren können also norische Erzeugnisse gewesen sein; was aber die Fibeln des pannonisch-norischen Typus anbelangt, so dürfen wir annehmen, daß sie in Nachahmung der norischen Mode auch in Pannonien gefertigt worden sind.

Lange erhält sich dieser Typus von Fibeln; im 2. Jahrhundert n. Chr. ist es noch im Gebrauch.

Die Ostgrenze seines Verbreitungsgebietes, bildet die Donau. Im Süden reicht er über die Drau hinaus, wir können aber, da er in den Museen von Osijek und Zagreb fehlt, seine Spur nur im Westen weiter verfolgen. Desto reicher ist diese Form im Museum von Laibach vertreten, aber die Stücke sind einfach und das durchbrochene Muster ihres Nadelhalters ist nicht so mannigfaltig und fein gearbeitet wie bei den etwas nördlicher gefundenen Beispielen. Im Museo Civico (Triest) sah ich eine schöne große pannonisch-norische Fibel aus Silber. Nach der Verzierung des Nadelhalters ist sie in die Laibacher Gruppe einzureihen, obwohl in der Mitte ihres Nadelhalters eine rosettenartige Durchbrechung vorhanden ist, die eine später zu behandelnde, eigentümliche Verzierung darstellt, welche sich innerhalb eines verhältnismäßig kleinen Gebietes lokalisieren läßt.

Nördlich von uns, in den Urnengräbern von Böhmen, findet man mit den Schmuckgarnituren eine frühere Übergangsform dieses Typus von Fibeln.¹⁵ Eine schöne pannonisch-norische Fibel mit durchbrochener Verzierung hat Eisner publiziert (Fundort: Preßburg).¹⁶ Der Grund dieser Berührungen ist augenscheinlich die

¹² Vgl. Kuzsinszky, a. O.

¹³ L. Nagy, Die Schnalle von Szécsény, Arch. Ért. XLII, 1928, 215 ff.

¹⁴ O. Menghin, Monatsberichte des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich, XIV, 199.

¹⁵ J. L. Pič, Die Urnengräber Böhmens. 1907, 144.

¹⁶ J. Eisner, a. O. Abb. 20, 1.

bekannte starke Verbindung der Taurischer und Boier im 1. Jahrhundert n. Chr. Auch in England kommt dieser Typus vor; aber nur als Einfuhrware.¹⁷ Dies kann damit erklärt werden, daß unter Claudius die Legio IX. Hispana nach Britannien versetzt wurde und die pannonische Frauen diesen eigentümlichen Trachtenschmuck mit sich gebracht haben.

Als Vorläufer der pannonisch-norischen Fibel kann eine Latèneform betrachtet werden, Almgren 65—66. In ihrer weiteren Entwicklung zeigt die Verzierung des Nadelhalters eine reiche Skala der Durchbruchtechnik. Von der einfachen, halb eingepreßten Löcherverzierung bis zu den schönsten Mustern läßt sich alles im pannonischen Material beobachten. So sehen wir einzelne Gruppen, bei denen die durchbrochene Verzierung des Nadelhalters den Ort, wo die Stücke gefertigt worden sind, verrät, worauf ich noch später zurückkommen werde. Häufig ist die Verzierung durch Knöpfe zwischen den Gittern; beliebt war auch die Anwendung einer Rosette aus Blech, welche mittels kleiner Nägel am Nadelhalter befestigt wurde. Die Verwendung der Blechrosette kann (nach Prof. A. Alföldi) auf griechischen Quelle zurückgeführt werden. Einen Fingerzeig geben die Funde aus Nona usw. im Museum zu Zara.

Die einfachste Form dieses Typus ist **T. II 11**. Im Komitat Vas, wie auch in Szalacska kamen solche Stücke vor. Aus dem geschlossenen Funde von Szalacska haben wir beide Stücke des Fibelpaars. Auf dem Nadelhalter sind die Löcher nicht ganz durchgebohrt, sondern nur eingepreßt. Auf den beiden, einander gegenüberstehenden Plättchen am Nacken der Fibel sitzen kleine Anschwellungen, an deren Stelle auf späteren Stücken Knöpfe zu sehen sind, die auf den am feinsten ausgearbeiteten Exemplaren die Form von Eicheln annehmen. Auf dem Kopfe der Fibel sehen wir eine dünne Platte angebracht. **T. II 12** ist eine einfache Form, mit einem von runden Löchern durchbrochenen Nadelhalter. Häufig genug in Pannonien. kommt sie in besonders großer Zahl im westlichen Grenzgebiet vor.¹⁸ Auch in Noricum ist diese Form vertreten.¹⁹

Genau umgrenzen läßt sich das Gebiet in dem ähnlichen Stücke wie **T. II 14** gefunden worden sind. Ihr bezeichnendes Merkmal ist eine rosettenförmige Durchbrechung zwischen den Löchern des Nadelhalters. Die Fundorte sind Müllendorf,²⁰ Au am Leithaberg,²¹ Smarjeta, Pettau. Im Grabe 54 von Au am Leithaberg hat man eine Schmuckgarnitur mit beiden Stücken des Fibelpaares gefunden. Es kam auch in Müllendorf eine Garnitur zutage, ob aber die Fibeln zu ihr gehörten, konnte nicht festgestellt werden.

Das Exemplar des Ung. National-Museums (**XXI 2**), wie das des Museums zu Győr (beide aus Tatabánya) stimmen sowohl in der Verzierung, als auch in Größe völlig überein. Es ist nicht unmöglich, daß sie zu ein und derselben Garnitur ge-

¹⁷ M. V. Taylor, *Woodeaton. Journ. of Rom. St.*, VII, 1917, 111.

¹⁸ W. Kubitschek, *Römerfunde von Eisenstadt*. 1926, 11, Taf. 10, 1.

¹⁹ W. Schmid, *Archäologische Forschungen in Steiermark*. *ÖJh*, XXV, 1929, Beibl. 135. Fig. 68.

²⁰ S. Anmerkung 18.

²¹ A. Schober, *Römischer Friedhof in Au am Leithaberg*. *ÖJh*, XVII, 1914, Beibl. 211. Fig. 169.

hörten. Die durchbrochene Verzierung eines Stückes des Wiener Kunsthistorischen Museums (Fundort: Stollhof bei Maiersdorf) ist der eben erwähnten Stücke ähnlich. Die gleiche Verzierung haben eine Fibel des Ung. National-Museums (**XXI 1**, gefunden an der Rába) und einige des Wiener Naturhist. Museums (Fundorte: Wies und Oberberg). Bei den Letzteren sind beide Stücke des Fibelpaars vorhanden. Im Tumulus 5 von Wies, gehörte das Fibelpaar zu einer Schmuckgarnitur.²²

Das Pátkaer²³ Fibelpaar ist zweifelsohne das schönste und prächtigste Beispiel der Fibeln pannonisch-norischer Art in Pannonien (**XXII 1**). Am silbernen Fibelkörper ist eine in Filigrantechnik gerahmte und geschmückte Goldplatte befestigt. Die Mitte des Nadelhalters wird durch einen in Gold eingefassten Kaneol geziert. Diese Filigranarbeit kann auf die vorrömische, bei den Kelten gebräuchliche Technik zurückgeführt werden. Und ebenso bezeugt auch die durchbrochene Verzierung des Nadelhalters das geradlinige Fortleben der Metalltechnik der Kelten aus der Latènezeit.^{23a}

Interessante Spuren des zoomorphen Elementes in der keltischen Metalltechnik sind im Rahmen dieses Typus die beiden einander gegenüberstehenden Vogelgestalten auf den kleinen Plättchen am Nacken der Fibel. Derartiges sieht man an den Stücken des Wiener Römischen Museums²⁴ (**XXII 3**), des Kunsthist. Museums (Fundort: Hochroderd) und des Museums in Magyaróvár.²⁵ Mit Masken ist der Nadelhalter einer Fibel²⁶ vom Krainer Rak geschmückt. Diese Verzierungsweise klassischen Ursprungs rührt vielleicht von Griechenland her (**XXXIX 7**).

Die kleinen Motive in den durchbrochenen Verzierungen kommen in den verschiedensten Zusammenstellungen häufig vor. Das Durchbruchmuster auf dem Nadelhalter des Pátkaer Fibelpaars, das den äußeren Rahmen bildet, können wir auch auf einem Stücke des Ung. Nat. Museums **T. XXI 3** (Fundort unbekannt) beobachten. Auf demselben Exemplar ist das Durchbruchmotiv in der Mitte des Nadelhalters mit dem der Fibel aus Tatabánya (**XXI 2**) verwandt. Die Verzierung der Silberfibel aus dem Ászárer Schatze (**XXII 2**) gliedert sich in je zwei viereckige Felder. Eine ähnliche Einteilung hat eine Fibel im Museum von Esztergom, es fehlt aber leider völlig das Gitter, sodaß das Muster nicht mehr festgestellt werden kann.

Um die Verwendungsdauer des pannonisch-norischen Typus zu bestimmen, sind wir — abgesehen von den Grabsteinen — auf einige Stücke angewiesen, welche mit irgendeiner Münze gefunden wurden. Im Grab 54 von Au am Leithaberg, wo man zwei ähnliche Fibeln fand wie **II 14**, war mit dem Toten eine Münze des Claudius

²² V. Radimsky—J. Szombathy, Mitth. der Anthrop. Gesellschaft in Wien, XVIII, 1888, 95, Fig. 34.

²³ E. Pulszky, Arch. Ért. 14, 1880, 62 ff. — N. Fettich, Der zweite Schatz von Szilágysomlyó. Archaeologia Hungarica, VIII, 1932, 63, Abb. 6.

^{23a} Vgl. diesbez. die Bemerkungen A. Alföldi's, Numizmatikai Közlöny, XXVIII/XIX, 1929/30, 20 ff.

²⁴ Fr. Kenner, Forschungen in Vindobona, Gräber der Zivilstadt. Jahrb. f. Altert., III, 1909, Abb. 39.

²⁵ L. Nagy, Arch. Ért. XLII, 1928, 222, Abb. 103.

²⁶ W. Schmid, Römische Goldfunde in den Steiner Alpen. Jahrb. f. Altert., IV, 1910, 110, Fig. 27.

bestattet. Zu den Wieser Exemplaren gehört eine Münze der jüngeren Faustina. Im Brandgrabe 259 von Reichenhall hat man neben einer pannonisch-norischen Fibel eine Bronze des Commodus gefunden.²⁷ Die Bronzegefäße des Ászárer Schatzes²⁸ hat ein Kelte, *Caratus v(ascularius)*,²⁹ verfertigt, der in der ersten Hälfte des 2. Jahrhunderts arbeitete. Zu demselben Funde gehört das Militärdiplom eines Soldaten namens Atta aus dem Jahre 148.³⁰

III. Gruppe (T. III 17—21; XX 13, 13a).

Die Augenfibel ist bei uns ziemlich selten. Auf pannonischem Gebiet sah ich nur elf hierhergehörige Stücke. Ihre Verfertiger und Verbreiter sieht man in den Hermunduren und den Marokmannen. Schwantes scheidet die Fibeln mit äußeren Augen von jenen mit inneren Augen. Die erste Gruppe soll nach ihm von den Markomanen, die zweite von den Hermunduren stammen.³¹ Kiekebusch teilt die Entwicklungsphasen der Augenfibel nach Jahrzehnten ein,³² was aus Mangel an exakten Beweisen, ohne weiteres schwerlich hingenommen werden darf. Allerdings müssen die Veränderungen innerhalb eines Typus in kurzer Frist vor sich gegangen sein, manchmal kommen alle Varianten auf einmal vor.³³

Schulz macht aufmerksam, daß die augenförmige Verzierung bei noch einem Fibeltypus, welchen man gleichzeitig mit der Augenfibel trug, zu finden ist. Er denkt an die Fibeln, welche man mit dem Namen „*Aucissa*“ zu bezeichnen pflegt. Ihren Einfluß auf die Augenfibeln weist er in seinem Aufsätze nach. Die starken, knopfartigen Fortsätze auf dem Kopfteile der Augenfibel versucht er als Nachahmung der Scharnierachse der Aucissafibel zu erklären, aber mit dem Zusatze, daß knopfartige Enden in den Stützbalkenenden der Spätlatènefibeln bereits vorgebildet sind.³⁴ Im Material aus Pannonien gibt es zahlreiche Fibeln vom *Aucissa*-Typus, in Sissek wird man sehr viele verfertigt haben. Aber die Variante der Augenfibel, welche an die angeblichen Einflüsse stärker erinnerte, kam bisher nicht vor. Es kann ja davon, daß man bei uns Augenfibeln verfertigt hätte, keine Rede sein. Die paar Stücke, welche gefunden wurden, sind Einfuhrware, beziehungsweise haben sie die Germanen hierher mitgebracht.

²⁷ M. v. Chlingensperg-Berg, a. O., 42. Taf. III, 4.

²⁸ J. Hampel, Der Schatz von Ászár. Arch. Ért. N. F., V, 1885, 24 ff. — J. Hampel, Beiträge zur Geschichte Pannoniens in der Zeit des Kaisers Antoninus Pius, (ung.) 1884. — F. Pulszky, Catalogue of the important Collection of bronze arms and implements and ornaments in gold, silver and bronze formed by late Dr. S. Egger, of Vienna, Taf. XX. — F. Pulszky, Magyarországi archaéologiaja, I, 230. Abb. 80.

²⁹ Vgl. A. Hekler, Arch. Ért. 1912, Anm. 416. — CIL, III, 12031/11, vgl. H. Willers, Die römische Bronzebeimer von Hemmoor. 1901, 213, 219, Nr. 162. — H. Willers, Neue Untersuchungen über die Bronzeindustrie von Capua und Niedergermanien, 1907, 90, Nr. 163. — A. Radnóti, Die römischen Bronzegefäße von Pannonien. Dissertationes Pannonicae, II. Ser. 6, 1937.

³⁰ CIL III D. LX = XVI. 96.

³¹ G. Schwantes, Zur Typologie der Augenfibeln, Prähist. Zeitschrift, XV, 1924, 138.

³² A. Kiekebusch, Die absolute Chronologie der Augenfibel. Anhang: Der Einfluss der römischen Kultur auf die germanische im Spiegel der Hügelgräber des Niederrheins, 1908, 67.

³³ Almgren 21 ff.

³⁴ W. Schulz, Zur Entstehung der Augenfibel, Germania, X, 1926, 110 ff.

Das Alter der Augenfibel kann mit Hilfe der großen Funde des Auslandes genau angegeben werden. F. Behn datiert die Augenfibeln (Fundort: Groß-Gerau), welche so aussehen wie **III 17** in die vierziger Jahre des 1. Jahrhunderts v. Chr.³⁵ Die Masse der Augenfibeln kann man in die erste Hälfte des ersten nachchristlichen Jahrhunderts datieren. Die Stücke **III 20—21** könnten spätere Varianten sein. Ein ähnliches Stück wie das letztere, sah ich im Museum von Aquileia.

Von unseren Augenfibeln wird die früheste das Exemplar **III 17** sein, welches der Variante 45 bei Almgren entspricht. Charakteristisch an diesem Stücke ist, daß die halbrunden Augen vom Bügel durch zwei ganz schmale Furchen getrennt sind. Die Variante, welche Pič, Taf. LXXVIII 6 zeigt, fehlt bei uns.³⁶ Eine Augenfibel mit durchbrochenem Nadelhalter kam meines Wissens bisher noch nicht vor.

T. III 18 entspricht dem Stücke 46 bei Almgren. Ich habe nur zwei solcher Stücke gesehen. Auf diesen Exemplaren haben die Augen keine divergierenden Furchen nach dem Bügelrande. Eine weitere Entwicklung dieser Form zeigt das Exemplar des Museums in Győr (**III 19**), aus Tét, das auch Almgren gekannt hat.³⁷ Bei den Varianten **III 20—21** fehlt die Augenverzierung völlig. An der Stelle der knopfartigen Enden verbreitert sich der Kopf nach beiden Seiten. Das Stück **III 20** wird längs der Mitte des Bügels durch ein perlenartiges Muster geschmückt. Auf dem Fuße von **III 21** sehen wir die eingeritzte dreieckige Verzierung, welche auch auf den früheren Stücken zu beobachten ist.

IV. Gruppe (T. III 26—27; XX 3; XXXIX 8a, 8b).

Von diesen Fibeln gibt es in Pannonien nur wenige. Die paar Stücke, welche im Katalog erwähnt werden, stammen aus den südlichen Teilen der Provinz. Zwei Varianten können unterschieden werden: es gibt mit einer Feder und mit einem Scharnier versehene Stücke. Unsere Fibeln sind mit einer Feder versehen; dies kann die frühere Variante sein. Die Fibel **III 27** kommt auch in dem Funde aus der Save bei Sissek vor. Diesen Fibeln fand sich eine nach dem Tode des Vipsanius Agrippa, unter Tiberius geschlagene Münze. Ich weiß nicht, ob dieser Fund zusammengehörig ist. Auch die Stücke von Großromstedt sind frühen Datums.³⁸ Die Variante **III 26** (im Pettauer Museum) ist mit Filigrannachahmung geschmückt, auch mit einer Feder versehen. Die mit einem Scharnier versehenen Stücke werden im allgemeinen in späterer Zeit datiert. Eine emaillierte Fibel (mit Scharnier) aus Novi Banovci publiziert I. Sellye in ihrer Dissertation.^{38a} Von diesem Typus sind einige Fibeln mit Inschrift bekannt. Zwei Beispiele sehen wir bei Marx mit den folgenden Inschriften: 1. IVDICIO TE AMO, 2. VENI DADO VITA. Er datiert sie in das 2. Jahrh.³⁹ Auch im Museum von Wiesbaden wird eine Fibel mit der Inschrift

³⁵ F. Behn, Mainzer Zeitschrift, XXVI, 1936, 37.

³⁶ J. L. Pič, a. O.

³⁷ Almgren, Beilage I, 7., Nr. 146.

³⁸ M. Eichorn, Der Urnenfriedhof auf der Schanze bei Grossromstedt, Leipzig, 1927, 203.

^{38a} I. Sellye, Les objets émaillés de l'époque impériale. Dissertations Pannonicae Ser. II, 8, 1937.

³⁹ Fr. Marx, Zwei Fibeln mit Inschrift, Röm. Ger. Korrespondenzblatt, 1908, 17.

AMO TE ITA VIVA(m) aufbewahrt. Auf einer anderen von Zugmantel lesen wir: SPES M(e)ORVM (CIL XIII 10.027/164).⁴⁰

V. Gruppe (T. XXIX 10—11).

Dieser Typus erscheint im 1. Jahrh. v. Chr.: eine breite Form („Distelfibel“). Der Bügel ruht auf einer kreis- oder rhombenförmigen Platte. Das Federwerk befindet sich in einer zylinderartigen Büchse. Der stark gebogene Bügel und der breite Fuß sind mit Längsrillen geschmückt. Dieser Typus wurde in Pannonien nur selten gefunden. Viele Stücke werden im Museum St. Germain (aus französischen Fundorten) aufbewahrt. Auch am Rhein ist dieser Typus zu finden. Lindenschmit publiziert solche Stücke aus Darmstadt, Mainz, Kleinwinterheim, Bechthelm.⁴¹ Einige von ihnen hat man in römischen Gräbern gefunden, im Kastell Hüfingen samt Münzen Neros und früher Terra sigillata aus der Zeit vor Claudius.⁴² Sie kommen auch in den Urnengräbern bei Großbromstedt vor.⁴³ Hie und da ist dieser Typus auch in den Urnengräbern Böhmens zu finden,⁴⁴ als Einfuhrware aus der frühen Kaiserzeit.

Im Mainzer Römisch-Germanischen Zentralmuseum gibt es von diesem Typus ein mit Stempel versehenes Exemplar. Der Stempel befindet sich in der Mitte der runden Platte unter dem Bügel.⁴⁵ Im Museum von Darmstadt wird ein mit einem Löwenkopf geschmücktes Stück (ähnlich wie XXIX 10, Fundort unbekannt) verwahrt, dessen Bügel aber nicht auf runden, sondern auf einer rhombenförmigen Platte ruht.

VI. Gruppe (T. XIV 148—151; XV 152—157; XXVI 11).

Dieser Typus steht den römischen Formen fremd gegenüber; seinen Ursprung werden wir auf keltischem Boden zu suchen haben. Diese Fibeln sind mit einem Scharnier versehen. Sie erscheinen in den mannigfaltigsten Formen. Der Typus ist dadurch charakterisiert, daß die Fibeln stark gegliedert sind und so aussehen, als ob sie aus zahlreichen kleinen Teilen zusammengesetzt wären. R. Beltz zeigt eine derartige Form, an der man gut sehen kann, wie sich die Fibel gliedert. Man kann an ihren Niello-, Email-, oder eingeritzte Verzierungen beobachten, womit sich ausführlicher I. Sellye in ihrer Dissertation befaßt.⁴⁶ Dieses Typus datiert E. Krüger in die Zeit um Christi Geburt und in das 1. Jahrh. n. Chr.⁴⁷

Ein interessantes Bild gibt das Fundortverzeichnis. Der größte Teil stammt aus Sissek. Aus nördlicheren Gebieten Pannoniens habe ich nur eine einzige (aus Brigetio) gesehen (XXVI 11). So wird dieser Typus in Pannonien in den Zeiten nach Chr. nicht lange existiert haben. Ob er nach der Mitte des 1. Jahrhs. n. Chr. noch gebräuchlich war, können wir nicht beweisen.

⁴⁰ ORL Nr. 8, Kastel Zugmantel. Taf. XXI, 12.

⁴¹ L. Lindenschmit, Die Altertümer unserer Heidnischen Vorzeit, II, Heft XII, Taf. III, 1—9.

⁴² P. Revellio, Kastel Hüfingen, Germania, XI, 1928, 116. Abb. 6.

⁴³ M. Eichorn, a. O., 204.

⁴⁴ J. L. Pič, a. O., Taf. LXV 1, 2; Taf. LXXV 6.

⁴⁵ Mainzer Zeitschrift, XXVII, 1932, 85, Abb. 9.

⁴⁶ I. Sellye, Diss. Pann. Ser. II, 8. 1937.

⁴⁷ E. Krüger, Einige frühromische Fibelformen, Römisch-Germanisches Korrespondenzblatt, X, 1913, 17.

Auch in den Kastellen des deutschen Limes kommt diese Form vor, z. B. in Pfünz⁴⁸ und Heddernheim.⁴⁹

VII. Gruppe (T. IV 28—39; XX 1, 2, 5—12; XXIII 1).

Nach einem keltischen Fabrikanten (Aucissa, CIL XIII/3 p. 699) wird diese Form von Fibeln Aucissa-Typus genannt. Der Bügel ist stark gebogen, auf der breiten Kopfplatte ist oft der Name des Fabrikanten zu lesen. Nach W. Schulz hat dieser Fibeltypus auf die Augenfibeln einen starken Einfluß ausgeübt.⁵⁰ Auf den Stücken IV 36, 36a, 38 ist die ausgeschnittene, bzw. punzierte augenförmige Verzierung, welche den Auseinandersetzungen von W. Schulz zugrunde gelegen hat, klar zu sehen.

Dieser Fibeltypus gehört der frühen Kaiserzeit an, am gebräuchlichsten dürfte er zur Zeit der Flavier gewesen sein. Nach den Fundorten zu schließen war er südlich der Drau sehr verbreitet, aber nördlich von ihr höchst selten. Es ist klar, daß die Aucissafibel nur im Süden und Südwesten Pannoniens einheimisch war. Mehr nördlicher hat man sie nur in Brigetio und Deutschaltenburg gefunden. Mehrere Stücke sind in Pettau, Marburg; ihre Spur ist nach Westen in den Museen von Triest und Aquileia weiter zu verfolgen. Häufig kommt sie südlich von Pannonien, in Dalmatien vor, auch mit Stempel versehene Exemplare.

Die meisten Aucissafibeln in Pannonien stammen aus Siscia. Hier fand man sie in so großer Zahl und in so vielen Varianten, daß Siscia als einer der Fabrikationsmittelpunkte dieser Fibel angesehen werden darf. Es kommen Stücke mit verschiedenen Stempeln vor. Im Museum von Gyula ist ein Stück mit der Inschrift AVCISSA. Die Inschrift P · VALER hat eine Fibel des Museums von Zagreb (aus Sissek, IV 28), sowie mehrere Stücke im Wiener Museum für Kunst und Industrie (Fundort: unbekannt). Unter den Fibeln des Wiener Kunsthist. Museums, welche bei Sissek aus der Save herausgebaggert worden sind (XXIV 1), gibt es zwei Aucissatypen, der eine hat die Inschrift C · CARINVS. Im Museum von Zagreb werden mehrere Stücke aufbewahrt, ihre Inschriften sind aber unleserlich. Auf einem Exemplar steht vielleicht MARVLVS (IV 30, XX 7). Das Stück der Sammlung des Gymnasiums Hódmezővásárhely, auf welchem die Inschrift vielleicht VOLECI lautet, stammt aus Szöny. Die Form ist ähnlich wie die Variante IV 29. Auf einer Fibel vom Aucissatypus aus Dalmatien ist VRNAC zu lesen (CIL XIII 10.027/131b).⁵¹ Dieser Typus ist in jenen Gegenden häufig; man hat 32 Stück gefunden. Auf einem Exemplar aus Naix kann man die Inschrift ganz lesen: VRNACVS (CIL XIII 10.027/131b).

Die Variante IV 36 kommt mit verschiedenen Kopfverzierungen vor. Nördlich der Drau kenne ich in Pannonien nur ein Stück aus Batta (Kom. Fejér). Es gibt dreierlei, für diese Variante bezeichnende Kopfverzierungen: 1. wie IV 36, zwei

⁴⁸ ORL Nr. 73. Kastell Pfünz, Taf. XII.

⁴⁹ Mitt. Röm. Funde aus Heddernheim II, Taf II, Fig. 5.

⁵⁰ W. Schulz, Zur Entstehung der Augenfibeln. *Germania*, X, 1926, 111.

⁵¹ M. Abramić und A. Colnago, *ÖJh*, XII, 1909, Beibl. 91 f. Fig. 21.

kleine, stehende Palmenblätter sowie ein halbkreisförmiger Ausschnitt an beiden Seiten der Kopfplatte, 2. **IV 37a** mit zwei punzierten Augen an der Kopfplatte, 3. am Fibelkopf sind kleine Leistchen vorhanden, parallel mit der Achse des Gelenkes: **IV 37**. An den Enden der Scharnierachse von **IV 35** sind große Kugel angebracht. Außerdem sind der Fibelkopf und der Nadelhalter mit konzentrischen Kreisen geschmückt. Mehrere ähnliche Stücke besitzt das Museum von Aquileia.

Diese Grundform, Aucissatypus genannt, war auch mit zwei Nadeln versehen im Gebrauch. So ausgestattet sind die Varianten **IV 38, 39** und **XX 12**. Zeitlich sind sie den vorigen gleichzusetzen. In Pannonien sind sie ziemlich selten, alles in allem habe ich vier Stücke gefunden, von denen zwei aus Siscia stammen, zwei sind unbekannt Fundorte. In Dalmatien können wir diese Fibeln mit zwei Nadeln weiter verfolgen: im Museum von Spalato werden viele aufbewahrt. Häufig sind die Varianten wie **XX 10** und **IV 39**.

Die zum Aucissatypus gehörigen Fibeln sind immer mit Scharnier, nie mit Federwerk versehen.

VIII. Gruppe (T. V 40—VII 71; XIII 133—136; XVI 161—162; XXIII 2; XXVIII 8; XXIX 1—9).

Von diesem Typus sagt O. Almgren, daß er sich, aus seinen Varianten 65. und 66. entwickelt habe, wie der pannonisch-norische.⁵²

Auch die Latèneform dieses Typus ist in Ungarn zu finden. Exemplare, welche der Entwicklungsphase der Variante 66 bei Almgren entsprechen, kommen bei uns gleichfalls vor. Charakteristische Merkmale dieses Typus sind der auf einer oblongen Basis ruhende, in einem Halbkreis sich abhebende Kopf und der mit stufenartiger Durchbrechung verzierte Nadelhalter auf dem etwas längeren Fuße. Diesen Typus findet man über ganz Pannonien verstreut, häufig ist er nirgends (**V 40**). Mehrere Stücke aus Carnuntum publiziert Groller⁵³ Auch im Ung. National-Museum gibt es mehrere Varianten.

Später wird der Nadelhalter von ein, zwei oder drei Löchern durchbrochen. Häufig sind in Nordeuropa die Varianten **V 40** und **41**, aber die Form **V 42** ist dort selten. Bei uns ist es gerade umgekehrt. Die mit drei Löchern versehene Form ist in Pannonien nicht zu häufig, die mit zwei aber sehr verbreitet und auch in Noricum und Slowakei zu finden.⁵⁴ Südlich von Pannonien habe ich solche Stücke von Knin und Spalato gesehen, außerdem in Aquileia. Die Tatsache, daß in Nordeuropa am die frühen Formen vorkommen, die späteren aber nicht, erklärt Almgren durch die Annahme, daß dort die Einfuhr von Fibeln stufenweise nachgelassen habe.⁵⁵

⁵² Almgren, 34 ff.

⁵³ Vgl. M. v. Groller, Das Lager von Carnuntum, R. L. i. Ö., II, 1901, Taf. XIV, Fig. 22. — M. v. Groller, Die Strasse Carnuntum—Vindobona, R. L. i. Ö., III, 1902, Fig. 3. — M. v. Groller, Grabungen in der Zivilstadt, R. L. i. Ö., IX, 1908, 78, Fig. 37, 4.

⁵⁴ J. Eisner, a. O. 311, Taf. LXX, Fig. 2—5.

⁵⁵ Almgren, 36.

Während der späteren Entwicklung bleibt die Durchbrechung des Nadelhalters weg (V 45—48). Es entstehen verschiedene Varianten. Stärker gebogener Rumpf (V 46), kurzer Oberkörper, langer Fuß (V 47), breiter, langer Nadelhalter (V 48) sind die wichtigsten Charakteristika der Spezialisierung. Solche Stücke publiziert Chlingensperg-Berg aus Reichenhall.⁵⁶

Eine interessante, für sich stehende Gruppe haben wir in den in Siscia gefundenen Stücken (V 49). Sie sind zweigliederig, mit Federwerk und einer langen Stützplatte versehen. Der Kopf ist dick, sackartig, die Durchbrechung des Nadelhalters in Form von einem, zwei oder drei Löchern nur angedeutet. Ein paar solcher Stücke gibt es im Laibacher Museum, außerdem ist dieser Typus südlich von Pannonien, z. B. in den Museen von Knin und Spalato, zu finden. Die Stücke von Siscia sind T. XXIII 2 abgebildet.

Auch im Laibacher Material können wir spezielle Formen beobachten (V 50—51), welche für dieses Gebiet charakteristisch sind. Ein ähnliches Exemplar wie V 51 befindet sich im Museum von Knin. Interessant ist der breite Nadelhalter der Fibel VI 54: eine verbreitete Variante.

Das Stück VI 57 bildet bereits die Übergangsform zu einer anderen Gruppe, den kräftig profilierten Fibeln. Alles in allem sind vier solcher Stücke aus pannonischem Gebiet in Katalog aufgezählt. Ihr Federwerk pflegt mit 12 oder 14 Spiralen vorzukommen, ist also länger als bei den anderen Formen dieses Typus. Das Stück VI 59 gehört streng genommen nicht zu dieser Gruppe, immerhin erinnert es am meisten an sie und da es am in einem einzigen Exemplar vertreten ist, erwähnen wir es hier.

Die Blütezeit dieses Typus sind bei uns die zwei ersten nachchristlichen Jahrhunderte. Bei Pettau wurde ein Stück, dessen Nadelhalter von drei Löchern durchbrochen ist, samt einer Münze Vespasians gefunden (im Grazer Museum). Auch auf Grabsteinen erscheint dieser Typus, so sind z. B. auf einem von Dunapentele (CIL III 3594) auf der Schulter einer Frau zwei solcher kräftig profilierter Fibeln dargestellt. In Norddalmatien kam eine Form wie V 45 vor. Auf dem Nadelhalter sind die Buchstaben IAN eingeritzt; nach Abramić ist IAN(*uaria*) zu lesen.⁵⁷

Die Stücke XIII 133—136 hängen mit den kräftig profilierten Fibeln organisch zusammen; sie stellen den Übergang zu den Varianten mit Trompetenkopf dar. An den breitesten Stelle des Kopfes von XIII 135 sehen wir zwei querlaufende Drahtbögen aufgelegt, genau wie bei der Variante VII 71. Auf derselben Fibel werden die Enden der Spiralfederachse durch kleine Knöpfe abgeschlossen. Ähnlich wie dieses und XIII 133 ist ein Stück des Kopenhagener Museums; es stammt aus einem Grabfunde mit mehreren Bronzegefäßen und wird ungefähr um das Jahr 150 n. Chr. datiert.⁵⁸

Auf dem Kopfteile und Fuße der Variante XIII 136 sehen wir silbereingelegte

⁵⁶ Vgl. M. v. Chlingensperg-Berg, a. O. Taf. IV, Fig. 10, 13.

⁵⁷ M. Abramić und A. Colnago, ÖJh, XII, 1909, Beibl. 92, Fig. 56.

⁵⁸ S. Müller, Nordiske Fortidsminder, B, II Heft I, Taf. III, 12.

Verzierungen. Das Scheibchen an der Stelle des Zusammentreffens von Bügel und Fuß wurde mit Draht umgeben, eine Verfahren, welches wir auch an germanischen Fibeln beobachten können. Die Spirale des Federwerks bildet hinter dem platten Kopfteil eine Schlinge. Diese mit Silbereinlagen geschmückte Variante, deren Fuß nicht in einen Kopf ausläuft, sondern abgeschnitten ist, kann man innerhalb eines kleinen Gebietes lokalisieren: es ist die Gegend von Eisenstadt, der Leitha und der Neusiedlersees. Nach den Begleitfunden zu urteilen, kann man sie in die zweite Hälfte des 1. und in das 2. Jahrh. datieren.

Der Nadelhalter des Exemplars des Ung. National-Museums (**XIII 134**) wiederholt sich auf keiner Variante von ähnlichem Typus. Pič publiziert Fibelvarianten, wie die Stücke **XIII 133—136** aus den böhmischen Urnengräbern.⁵⁹

Die Gruppe, deren Kopf wie eine breite Trompete aussieht, bildet keinen Typus, sondern gehört zu den kräftig profilierten Fibeln. So ist hier keine Stützplatte vonnöten, da das Federwerk auf dem hinten abgeflachten Kopfe gut ruhen kann. In Pannonien ist diese Form sehr verbreitet, besonders in den nördlichen Gegenden der Provinz. Bemerkenswert ist, daß sie im Gebiet von Laibach, Pettau, Marburg selten vorkommt. Südlich von Pannonien habe ich nur in Spalato eine ähnliche Form wie **VII 65** gesehen. In Pannonien sind die mannigfaltigsten Variationen, primitivste wie auch äußerst prachthvolle Stücke, zu finden.

Das Exemplar **VI 60** zeigt eine einfache, ein wenig schwerfällige Form. **VII 62** ist sehr beliebt, was auch die große Verbreitung dieser Form bezeugt. Am interessantesten ist das Stück **VII 66**, an dem sich die Achse des Federwerks halbkreisförmig über den Kopf zieht. Wir kennen nur ein einziges Stück dieser Art; den Draht so halbkreisförmig zu biegen, wird wahrscheinlich nur das Werk eines Privaten gewesen sein, aber keine allgemeine Gewohnheit oder Mode, vielleicht dürfen wir an den Einfluß eines anderen Typus denken.

Es gibt Fibeln, die auf dem trompeten-förmigen Kopfteil mit Silbereinlagen in Niellotechnik verziert wurden; sie zeigen stets ein Schachtbrettmuster. Fünf Stücke aus Sissek, Wienerneustadt, Veszprém, Bruckmaierhof, zwei Stücke unbekanntes Fundortes mit Nielloverzierung sind im Katalog aufgezählt (**VII 79**). Das Museum von Zagreb besitzt eine Fibel, deren Kopf mit Silberdraht locker umwunden ist. Der Knopf am Bügel ist etwas abgeflachter als bei den anderen Varianten; auch dieser ist mit Silberdraht umwunden.

Die Gruppe der Fibeln mit Trompetenkopf können sich hierzulande, in Pannonien und Noricum entwickelt haben. Diese Annahme wird auch dadurch gestützt, daß sie so häufig und in so vielen Varianten vorkommen. Sie tauchen um den Anfang des 2. Jahrhunderts auf.

Hier erwähnen wir die Stücke **XVI 161—162**. **161** sieht bis zum Bügelknopf im allgemeinen, wie die kräftig profilierten Fibeln. Von diesem Knopfe nach unten zu erweitert sich jedoch der Fibelkörper zu einer dreieckigen Platte. Ähnliche Stücke erwähnt Almgren aus der Gegend von Hannover, Mecklenburg und Hamburg.⁶⁰ Eine

⁵⁹ J. L. Pič, a. O. 145, Abb. 58.

frühe Form: ist auch in Pannonien nicht selten und kommt in den Urnengräbern bei Reichenhall gleichfalls vor. (Chlingensperg-Berg, Römische Brandgräber bei Reichenhall in Oberbayern, Taf. IV 18; Grab 208.)

Das Stück **XIII 162** ist eine Sonderform in Pannonien. Von diesem Typus habe ich nur dieses ein Exemplar gefunden. Südöstlich von unserer Provinz, im Banat, sind die Varianten mit ähnlicher Konstruktion häufig: solche gibt es im Museum von Temesvár.

Varianten wie **III 22—24** hat man in Pannonien nur wenig gefunden. Sie sind ähnlich wie die Abbildung 82 bei Almgren. Exemplare mit verziertem Fuße sind in unserem Kataloge nur zwei aufgeführt. Alle Stücke zeigen aber die charakteristische Verdickung des Kopfes. Das Exemplar des Museums in Aquincum kennt auch Almgren.⁶¹ Diese Form kommt auch in Südrubland oft vor.⁶²

IX. Gruppe (T. VIII 72—79; XXX 1—9; XXXIX 2).

Dieses Typus wird in der deutschen Fachliteratur „Ankerfibel“ genannt; eine in unserer Provinz ziemlich häufige Form. Die Grundform erinnert an einen stilisierten Delphin: ich möchte in ihr eine aus dem klassischen Formenschatz in das keltische Kunstgewerbe gelangte und schematisierte Tiergestalt erblicken. Diese Annahme wird dadurch gestützt, daß auch Tiergestalten verwandten Ursprungs auf diesen Fibeln angebracht zu werden pflegen. Gleichfalls alte entwicklungsgeschichtliche Relikte sind die kegelförmigen Zierden am Kopfe der Stützplatte, s. o. Im Norden unserer Provinz findet man viel weniger Ankerfibeln als im Süden. Viele Stücke sind in der Museen von Zagreb und Laibach, auch in Triest. Wenn wir nach Analogien suchen, so werden wir uns diesmal nicht, wie bei den meisten Fibeltypen nach Westen, sondern nach Süden zu wenden haben. Sehr häufig ist die Form in Dalmatien, aus dem sog. Fischergrab von Starigrad in Norddalmatien wird eine von Abramić publiziert.⁶³ Viele ähnliche Stücke habe ich in den Museen von Knin und Spalato gesehen. In Siebenbürgen, in der Walachei und der Dobrudscha ist diese Form nur zu vereinzelt zu finden. Die Stücke aus Craiova, welche aus einem geschlossenen Funde stammen (Dolj), sind im Führer des Museums Oltenia besprochen und abgebildet.⁶⁴ In der Sammlung Severeanu in Bukarest befindet sich eine Ankerfibel aus der Dobrudscha. Zwei solcher Ankerfibeln des Belgrader Museums wurden von Grbić besprochen.⁶⁵ Der Form nach gehören sie zu diesem Typus, jedoch läuft der Fuß nicht in einen Knopf, sondern in einen auf den Fibelkörper zurückschauenden Männerkopf aus, wie dies auch auf Latènefibeln vorkommt.

Von den pannonischen ist am einfachsten die Form **VIII 72**. Ein ähnliches Stück ist im Bruckenthal-Museum in Hermannstadt (**VIII 76**), die Stützplatte ist verziert.

⁶⁰ Almgren, Beilage I. 2.

⁶¹ Almgren, Beilage I. 7.

⁶² Sammlung Khanenko, Taf. IV 137.

⁶³ M. Abramić und A. Colnago, ÖJh, XII, Beibl. 59, Fig. 21.

⁶⁴ Muzeul Regional al Olteniei Calauza. Craiova, 1933. Fig. 23.

⁶⁵ M. Grbić, Römische Fibeln aus dem Nationalmuseum in Beograd. Starinar, 1930. 178, Taf. XXXIV, Fig. 4, 5.

Ähnlich ist auch **VIII 75**, nur ist der Knopf am Fibelbügel etwas dicker. Mit einer langen Stützplatte sind die Stücke von Craiova versehen (**XXX 5**). Ähnlich wie diese sind die Stücke der Severeanu-Sammlung in Bukarest, mit dem Unterschied, daß an ihnen eine geflochtene Kette angebracht ist. Diese Kette ist mittels Ösen in die letzten Windungen der Spiralvorrichtung eingehängt. An den Enden der Ketten hängen bei einem Stück flache, runde Anhängsel, bei einem anderen aber an einen Reif geflochtene herzförmige. Diese Stücke aus Rumänien werden hervorgehoben, denn sie sind die nächsten Verwandten der Szalacskaer Fibel.

Von Varianten wie **VIII 77** sind mir nur zwei Exemplare bekannt. Das eine ist im Röm.-Germ. Zentralmuseum von Mainz (angeblicher Fundort: Dunaadony), das andere im Museum von Zagreb, Fundort unbekannt, gekauft in Vukovár. Diese beiden Stücke stimmen — die Fußenden ausgenommen — völlig überein, auch in der Größe. Auf ihrem Bügel ist eine tiefkopfähnliche Verzierung zu sehen, von Reinecke mit einem Hund verglichen.⁶⁶ Wahrscheinlich haben wir es mit dem Fortleben, bzw. der Neubelebung eines Tiermotivs der Hallstattzeit zu tun.

Eine interessante kugelförmige Verzierung ist auf der Stützplatte einiger Stücke zu beobachten (**VIII 78**), am prachtvollsten sind die filigranbedeckten Kegel der Szalacskaer Fibel (**XXXIX 2**). Diese kegelförmige Verzierung soll sich nach A. Alföldi aus den Rollenkegeln einer hallstattzeitlichen Fibelform entwickelt haben, bezüglich ihres Fortlebens in der Kaiserzeit hat er mich auf die entsprechende Verzierung einer Fibel aus Hassleben aufmerksam gemacht (**XLI 2**).⁶⁷

Das Stück **T. VIII 79** hängt mit der Variante **VIII 77** zusammen. Auf seinem Bügel sitzt ein Vogel mit gabelförmiger Schwanzfeder. Ähnliche Tierdarstellungen sehen wir noch auf mehreren anderen Stücken, am schönsten ist das Exemplar von Sárszentlőrinc ausgeführt. Diese auf den Fibelbügeln sitzenden Vogelgestalten können auf solche alte griechische Fibeln zurückgeführt werden, deren Bügel in gleicher Weise geziert ist.⁶⁸

X. Gruppe (T. IX 80—XI 121; XLI 4; XXXIX 3a, 3b, 4; XXVI 3, 5—10, 12, 13).

Einen erheblichen Teil des pannonischen Fibelmaterials bilden die Kniefibeln. Sie kommen häufig überall in Pannonien und in vielen Varianten vor. In der zweiten Hälfte des 1. Jahrhunderts dürften sie schon in Gebrauch gewesen sein, wie der Stela Abb. 82 bei Geramb zeigt.⁶⁹ Auf dem Steine von Vajta, welcher von A. Alföldi demnächst publiziert werden wird, sind eine Knie- und eine pannonisch-norische Fibel zusammen dargestellt. Der Grabstein stammt aus der Zeit um das Jahr 100. Vom 2. bis zum 4. Jahrh. ist diese Form in den Funden häufig. Eine Form wie **T. XXVI 2** wurde in Szöny zusammen mit einer Münze des Gordian gefunden.

⁶⁶ P. Reinecke, Arch. Ért. N. F., 20, 1900, 166.

⁶⁷ W. Schulz—R. Zahn, Das Fürstengrab von Hassleben (Röm.-Germ. Forschungen, 7, 1933). Taf. 4, 3.

⁶⁸ Chr. Blinkenberg, Fibules grecques et orientales (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab., Hist.-filol. Meddelelser XIII, 1), 1926. Fig. 89, 95, 96, 98.

⁶⁹ V. Geramb, Die norisch-pannonische Tracht, 1933, 165, Abb. 82.

Wenn in einem Awarengrab von Cikó⁷⁰ eine Kniefibel vorkommt, so ist ein solches sekundäres Vorkommen sicherlich zufälligen Umständen zuzuschreiben.

Am häufigsten ist die mit einer halbkreisförmigen Kopfplatte versehene Form. Auf ihrem Kopf sind mannigfaltige eingeritzte Verzierungen angebracht (T. IX 80, 82a—b, 83, 87, 88). Es kommen auch Formen mit dreieckiger Kopfplatte vor (X 95). Die Sehne des Federwerks führt gewöhnlich über die Krümmungen herüber. Auch die Knieform selbst ist mannigfaltig, z. B. gewölbt (IX 80), winkelartig gebrochen (IX 86—87), stark (IX 85) oder nur leicht gebogen (IX 84, 88). Der Fuß endet gewöhnlich in einer breiten Sohle, manchmal in einem Knopfe (IX 84, 92).

Eine Gruppe für sich bildet die Form, bei der das Federwerk in einer zylinderförmigen Büchse steckt. Hier können zwei Gruppen unterschieden werden: bei der einen wird vor dem Zylinder eine halbkreisförmige Kopfplatte angebracht, bei der anderen fehlt zwar die Kopfplatte, aber der Zylinder ist nicht völlig geschlossen. Zur ersten Gruppe gehören T. X 96—98, zur zweiten die Stücke T. X 99—100.

Interessant sind die Zwillingfibeln (IX 59), von denen ich 6 Exemplare gefunden habe. Dagegen zeigt T. X 90 zwei halbfertige Stücke, welche noch nicht voneinander getrennt sind. T. IX 88 und 92 sind Stücke mit langer Spiralfeder, was bei den Kniefibeln nicht zu oft vorkommt. Ferner gibt es eine Variante, deren Nadelhalter nicht in der Längsachse der Fibel orientiert, sondern quergestellt (X 103; XI 118). Sonst erscheinen die Nadelhalter in zwei Formen: die beiden Varianten zeigen die Abbildungen X 103a und b. Das Stück X 104 ist eine in Brigetio häufig vorkommende Variante, sie wird dort auch verfertigt worden sein. Eine Gruppe für sich bildet innerhalb der Kniefibeln die Form mit großem Kopf, platten Fuß und ausgehöhlten Körper, welche Almgren 128—129 zeigt. Solche Stücke kennen wir aus Brigetio, Aquincum, Carnuntum (X 106—108) und Temesvár. Diese Form ist in Ost- und Westpreußen häufig, wahrscheinlich ist dies auch ihre ursprüngliche Heimat. Da man sie dort mit späteren, kräftig profilierten Fibeln gefunden hat, dürfen wir auch unsere Exemplare nicht zu früh datieren. Aus jazygischem Gebiet, zwischen Donau und Theiß publiziert solche Stücke E. Beninger: der quadische Einfluß kann in der ung. Tiefebene noch im 3. und 4. Jahrhundert festgestellt werden.⁷¹

In großer Zahl fand man Kniefibeln in Brigetio; es kam auch eine Gußform zutage, mit deren Hilfe Fibeln ähnlich wie T. IX 81 gegossen werden konnten. Wahrscheinlich wird es im Ung. National-Museum aufbewahrt (Fundort: Fövény).

In Pannonien ist der größere Teil der Kniefibeln mit Federwerk versehen, aber südlich und südöstlich unserer Provinz sind solche mit Scharnier häufiger. Im Museum von Spalato gibt es eine Fibel mit zwei Nadeln. Es ist interessant, daß die mit zwei Nadeln konstruierten Fibeln nicht über den südlichen Teil Pannonien hinaufreichen. Ein solches Stück kam bisher bei uns noch nicht vor. Kopf und Fuß der Variante XI 115 (Ung. Nat. Mus.) sind mit Goldfiligran bedeckt. Ein ähnliches Stück zeigt XXXIX 4 im Belgrader Nationalmuseum, dessen Verzierung an unser

⁷⁰ M. Wosinszky, Arch. Közl. XVII, 1885, 190.

⁷¹ E. Beninger, Die Südausbreitung der Einsprossenfibeln. Sudeta, X, 1934, 92.

Exemplar stark erinnert, mit der Ausnahme, daß auf der Kopfverzierung des Belgrader Stückes auch Buchstaben zu lesen sind. Weitere filigranverzierte Varianten dieses Typus kenne ich nicht. Die Form selbst ist sehr häufig. **XI 121** im Veszprémer Museum ist eine Variante für sich.

XI. Gruppe (T. XII 122—128; XVI 164, 167; XXV 1—7; XXVIII 7).

Produkte der sog. Renaissance des keltischen Stils sind die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß. Die Zeit der Kulturwelle, welche diesen Fibeltypus aus Südrußland nach Westen gebracht hat, wird in das III. nachchristl. Jahrh. gesetzt. Nach Almgren könnte der Einbruch des Fibeltypus mit umgeschlagenem Fuß um das Ende des 2. Jahrh., spätestens um das Jahr 200 vor sich gegangen sein.⁷² G. Müller ist der Meinung, daß die Fibel mit umgeschlagenem Fuß überall, wo Kelten wohnhaft gewesen waren, nicht nur hätte entstehen können, sondern entstanden sein muß: bleibt doch eine Erscheinung unter den gleichen Bedingungen an verschiedenen Orten nie für sich stehen.⁷³ Dieser „Elementargedanke“ kann bei ganz einfachen und mechanisch hergestellten Konstruktionen richtig sein, es ist aber dennoch viel wahrscheinlicher, daß die Fibel mit umgeschlagenem Fuß von einem ursprünglichen Zentrum aus verbreitet wurde und daß sie ihrer einfachen Form nur die große Verbreitung, nicht aber zugleich ihre Entstehung zu danken hat. Von ihm wird der Latènecharakter dieser Fibeln bestätigt. Der Einfluß der Latenefibeln ist so groß, daß sie ihr Gepräge auch anderen Fibeln aufzwingen: von den Fibeln mit umgeschlagenem Fuß als einer germanischen Erfindung kann also keine Rede sein. Bei diesen Fibeln ist es nicht nötig, sie irgendeinem Volksstamme zuzuschreiben, letzten Endes sind sie keltisch, aber ebenso könnten sie als römisch oder germanisch angesprochen werden.

Aus dem Gebiete zwischen Donau und Theiß werden durch diese Fibel fast alle anderen Formen verdrängt. Hier wurden sie von den durch die Sarmaten unterjochtem Illyriern oder von Kelten, auf römischem Gebiet von der gleichfalls einheimischen, aber bereits romanisierten Volksschicht verfertigt. Im pannonischen Material gibt es verhältnismäßig wenig Fibeln mit umgeschlagenem Fuß. Südlich von Pannonien habe ich solche Stücke in der Museen von Aquileia und Triest gesehen. Diese waren mit einem langen Querbalken versehen. Im Museum von Spalato ist eine Variante, welche den umgeschlagenen Fuß nur nachahmt: der Fuß wird um den Bügel gedreht. Die Form ist plump, das Stück gegossen. Ähnliche Stücke habe ich im Museum von Temesvár gesehen, leider habe ich sie nicht photographieren dürfen. Diese sicherlich spätere, sehr interessante Variante kam bisher in Pannonien nicht vor.

In dieser Fibelgruppe sind ein — wie auch zweigliederige Stücke zu finden. **T. XII 122—126** sind eingliedrig, **XII 127—128** zweigliedrig. An der Variante **XII 122** ist der Latènecharakter noch klar zu beobachten, vertreten durch die zahlreichen Querringe. Die Ringe sind bei diesen Exemplaren nicht mit der Form zu-

⁷² Almgren, 72.

⁷³ G. Müller, Die Fibel mit umgeschlagenem Fuss in Ungarn und Siebenbürgen, Berlin, 1931 (Sonderabdruck aus den Ung. Jahrbücher).

sammen gegossen, sie wurden erst später angebracht (**XXV 3—6**). Die Variante **XII 126** wird im Museum von Zagreb aufbewahrt. Eine ähnliche Form kam aber auch im Grabe 1 von Törökszentmiklós aus römischer Zeit vor. Ein ähnliches Stück wie **XII 124 (= XXV 7)** wurde im Grabe 13 von Alattyán gefunden. Nach Fettich handelt es sich um ein awarisches Grab aus dem 7. Jahrh.; weil es aber öfter vorkommt, daß man diese Stücke gefunden und aufs neue in Gebrauch genommen hat.

Analogien zu den Formen mit langem Querbalken (**XII 127—128**) finden wir im westgotischen Friedhof von Maroszentanna. Dieser Friedhof wird in das Ende des 3. und den Anfang des 4. Jahrhunderts datiert.⁷⁴ Im südlichen Pannonien sind die Fibeln mit umgeschlagenem Fuß äußerst selten. Mehrere Stücke werden in Novi Banovci aufbewahrt. Auch in dem zum hunnischen Kulturkreis gehörigen Funde von Wolfsheim⁷⁵ gibt es eine Fibel mit umgeschlagenem Fuß (Hinweis von N. Fettich). Der Fund wird um das Jahr 400 n. Chr. datiert.

Die Konstruktion der Fibeln, mit umgeschlagenem Fuß hat auch auf die Gestaltung von anderen Typen einen großen Einfluß ausgeübt. Die Nachahmung des um den Bügel gedrehten Fußes sehen wir auf mehreren Fibelvarianten. Vgl. **T. X 105**, wo über dem breiten Fuß der Bügel von einem Draht dreimal umwunden ist. **T. XVII 173** ist der umgeflochtene Draht am Zusammentreffen des Bügels und Fußes klar zu sehen. Nicht nur auf den frühen, sondern auch auf den späten Beispielen des Armbrustfibeltypus sehen wir noch den Draht oder seine entartete Spur als Verzierung. Darauf stützen sich die Forscher, die diese Fibeln aus jenen mit umgeschlagenem Fuß entstanden sein lassen. Hinzugehörig sind noch die Formen **XVI 164** und **167**. Dem Stück **III 164** (eine zweigliederige Fibel mit umgeschlagenem Fuß) die Silberfibel aus dem Murgaer Fund gleicht, welche von J. Hampel gerade ihres Latènecharakters wegen früh datiert wird.⁷⁶ In seinem Buche „Funde aus der Hunnenzeit“ beweist A. Alföldi, daß sie ein spätes Stück ist.⁷⁷ Ähnlich wie **T. XII 122** ist eine Fibel, welche samt einem Bronze des Philippus bei Gyúrómajor gefunden⁷⁸ wurde. Im Friedhofe von Köben⁷⁹ (Schlesien) kamen ähnliche Formen wie **XII 123** vor. Diesen Fibeltypus finden wir auch im Funde von Sacrau, welcher nach Claudius II. vergraben wurde.⁸⁰

XII. Gruppe (T. XIV 144—147; XVII 171—181; XVI 169, 170; XXVIII 1).

Das Exemplar **T. XIV 145** ist mit einer peltaähnlichen durchbrochenen Kopfplatte geschmückt und mit einem Scharnier versehen. Analogien dazu finden wir in den Kastellen des deutschen Limes. Nach deren Zeugnis wird diese Variante in die

⁷⁴ I. Kovács, Dolgozatok, III, 1912, 250 ff. gibt das Material.

⁷⁵ G. Bernhard, Goldfunde von Wolfsheim. Mainzer Zeitschrift, XXVII, 1932, 79, Abb. 4.

⁷⁶ J. Hampel, Arch. Ért. N. F. 16, 1896, 96, Abb. 5a—5b.

⁷⁷ A. Alföldi, Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung, Archaeologia Hungarica IX, 1932, 79. Taf. XXVI, 6—6a.

⁷⁸ A. Marosi, Óskori és római adatok Fejér vármegyéből. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, VII, 1913, 194. Abb. 7.

⁷⁹ I. Seiger, Arch. Ért. N. F. XV, 1895, 211 ff.

⁸⁰ W. Grempler, Der II. und III. Fund von Sacrau. 1888. Taf. III 4; VII 4—5.

zweite Hälfte des 2. Jahrhunderts n. Chr. zu datieren sein. Eine Weiterbildung dieser Form ist vielleicht die Variante **XVII 181**. Die Kopfplatte ist der der vorher besprochenen Form ähnlich, aber die beiden Seiten des abgeflachten, bandartigen Bügels, werden von einer durchbrochenen Verzierung begleitet. Unser Exemplar (aufbewahrt im Jókai-Museum in Komárom, Fundort: Brigetio) hat einen langen Querbalken. Ein ähnliches Stück kam in Pfünz vor, bei dem aber der lange Querbalken fehlt und die Scharnierachse nur so breit ist wie der Bügel.

Auf dem Bügel der Fibel **T. XIV 147** sehen wir eine silberne Platte, welche mittels kleiner Nägel befestigt wurde. Unter Exemplar stammt aus Deutschaltenburg, ein ähnliches kam in Zugmantel vor. Diese Formen fehlen südlich von Pannonien, in dem Museen von Knin und Spalato habe ich kein solches Stück gesehen.

Die Scharnierfibeln kommen häufig auch mit einem zweiteiligen Bügel vor, z. B. die Formen **T. XIV 144** und **146**. Es sind Stücke mit einem mäßig gekrümmten Bügel und langen Fuß: in Zugmantel⁸¹ und Faimingen⁸² kamen ähnliche vor.

Einen im rechten Winkel gebogenen Bügel hat die Form **T. XVI 165**. Ich kenne nur drei solcher Stücke aus Pannonien. Die genau bekannten Fundumstände des Exemplars aus Aquincum weisen auf die Mitte des 3. Jahrhunderts hin. Hinsichtlich ihrer Konstruktion, ist diesem Stück die durchbrochene Fibel aus dem ersten Funde von Osztopataka ähnlich. Ein Stück wie das von Aquincum habe ich in Aquileia gesehen. Ähnliche Fibeln kennen wir aus Zugmantel⁸³ und Osterburken.⁸⁴

T. XVII 174 und **178** sind Stücke mit zweiteiligem Bügel. Die Bügel ruhen unten auf kleinen Plättchen und sind mit Scharnier versehen. Ähnliche Formen mit dreiteiligem Bügel sind **T. XVII 179** und **180**. Sie sind gleichfalls mit Scharnier versehen. Zweiteilige Stücke wurden in Zugmantel,⁸⁵ Pfünz,⁸⁶ Osterburken⁸⁷ usw. gefunden, sind aber größtenteils der Abb. 189 bei Almgren ähnlich, die beiden Bügelenden treffen zusammen. Auf unseren Exemplaren laufen sie parallel neben einander und haben eine dreieckige Kopfplatte. Ähnliche Fibeln mit dreiteiligen Bügel kamen in Zugmantel⁸⁸ und Stockstadt⁸⁹ vor.

Hier können die Stücke **T. XIII 137—139** eingereiht werden. **XIII 137** sehen wir zwei Federwerke übereinander angebracht. Ähnliches ist bei den Latènefibeln und einer in unterem Material zu beobachten. **T. XIII 138** und **139** mit einzackigem Bügel sind den Exemplaren **XVII 174** und **178** ähnlich.

T. XVI 166 ist ein Vorläufer der sog. Zwiebelkopffibel. Dieser Typus ist immer mit Scharnier versehen, hat einen kurzen Querbalken und auf dem Bügel einen

⁸¹ ORL Nr. 8. Zugmantel 76.

⁸² ORL Nr. 66c. Faimingen Taf. VIII 11.

⁸³ ORL Nr. 8. Zugmantel Taf. IX 59.

⁸⁴ ORL Nr. 40. Osterburken Taf. VI 19.

⁸⁵ ORL Nr. 8. Zugmantel Taf. IX 47—48.

⁸⁶ ORL Nr. 73. Pfünz Taf. XII 78.

⁸⁷ ORL Nr. 40. Osterburken Taf. VI 12.

⁸⁸ ORL Nr. 8. Zugmantel Taf. IX 54; XXI 26.

⁸⁹ ORL Nr. 33. Stockstadt Taf. VII 9.

aufrechtstehenden Knopf. Interessant ist das Fundortverzeichnis. Die Legionkastelle, Aquincum, Brigetio, Carnuntum sind die Fundorte. Am deutschen Limes ist diese Form mit Münzen aus der Mitte des 3. Jahrhunderts gefunden worden.

Die Stücke **T. XVI 169** und **170** werden auch hier einzureihen sein. In Pannonien ist dieser Typus sehr selten, häufig kommt er in den deutschen Limeskastellen vor. In Faimingen⁹⁰ und Zugmantel⁹¹ ist ein ähnliches Stück wie **XVI 170** gefunden worden. Ein Stück mit einer ähnlichen Bügelvariante stammt aus Osterburken.⁹²

Die Varianten **T. XVII 172, 173** und **177** sind mit einem langen Querbalken versehen. Am unteren Bügelende befinden sich kleine Plättchen. Am Stück **173**, ist zu sehen, daß unter den beiden Plättchen ein Draht geflochten worden war. Diese dreizackigen kleinen Plättchen erscheinen auch bei Fibeln mit Federwerk (**XIII 137—139**). Bei der Variante **T. XIII 137** sehen wir zwei Federwerke übereinander. Bei **138** und **139** ruht der Bügel auf einer dreieckigen Platte. Der Fuß dieser Exemplare läuft spitz aus. Eine dreieckige Kopfplatte haben auch **T. XVII 171, 172** und **175**. Auf dem letzteren ist statt des Kopfes eine kleeartige Verzierung angebracht.

T. XVII 171 175 und **176** sind die Stücke, welche mit **XVIII 182** und **183** einen unmittelbaren Zusammenhang zeigen und gleichsam Nebenserien der frühen Varianten der Armbrustfibeln sind. Analogien dazu findet man am deutschen Limes. Ein Exemplar dem **T. XVII 171** vollkommen gleiches Stück kam in Zugmantel⁹³ zutage. Ein ähnliches fand man auch in Pfünz.⁹⁴ Die hiesigen Fibeln stammen größtenteils aus der zweiten Hälfte des 2. und der ersten des 3. Jahrhunderts. Die einfachen, mit Scharnier versehenen Armbrustfibeln sind überall am deutschen Limes zu finden.

XIII. Gruppe (T. XVIII 182—XIX 198; XXXII 1—9; XXXIII 1—8; XXXIV 1—9; XXXV 1—3; XXXVI 1—3; XXXVII; XXXVIII; XL 2—4, 6—10; XLI 3).

Die Armbrustfibeln läßt Almgren aus dem Typus mit umgeschlagenem Fuß entstanden sein.⁹⁵ Diese Annahme wird dadurch gestützt, daß auf mehreren Exemplaren unten am Bügel eine Drahtflechte als Überbleibsel des umgeschlagenen Fußes noch zu beobachten ist. Dieser Typus ist in den Donauprovinzen sehr häufig, auch Fabriken konnten hier gewesen sein. In erster Linie werden wir an die Waffenfabriken des Militärs denken.

In der Entwicklung dieser Fibeln können wir Etappen festgestellt werden. Zuerst ist der Querbalken glatt, ohne Verzierung, die Knöpfe an beiden Enden und am Bügel sind klein (**T. XVIII 182, 184, 186, 189; XXXII 1—3**). Dieser Typus erschien ungefähr im 3. Jahrhundert n. Chr. 2. Der Querbalken wird länger, der Rand verziert, die Knöpfe werden größer und fangen an einem Zwiebelkopf zu ähneln. Schön und abwechslungsreich ist die Verzierung des Bügels und des Fußes, s. **T. XVIII 187**,

⁹⁰ ORL Nr. 66c. Faimingen Taf. VI 5.

⁹¹ ORL Nr. 8. Zugmantel Taf. IX 57.

⁹² ORL Nr. 40. Osterburken Taf. VI 22.

⁹³ ORL Nr. 8. Zugmantel Taf. XXI 42.

⁹⁴ ORL Nr. 73. Pfünz Taf. XII 84.

⁹⁵ Almgren, 110.

188, 190; XIX 191—194, 196, 197; XXXII 5—8; XL 2; XXXV 2; XXXVII 1; XXXII 5; XXXVIII 1, 2. Auch innerhalb der Gruppe können wir eine Entwicklung beobachten. Der Bügel wird immer dicker, die Knöpfe immer größer.

In die 3. Gruppe werden jene Fibeln einzureihen sein, bei denen der Zwiebelkopf bereits groß, der Querbalken kürzer, Bügel und Fuß breit sind, s. T. XIX 198 und XXXIV 1—3, 7, 9. Eine dem Stück XIX 198 vergleichbare Variante ist aus dem British Museum bekannt. Die Fußverzierung ist ähnlich, aber am Ende des Fußes sehen wir eine Christusdarstellung und davon ein Christusmonogramm.⁹⁶ Die letzte Entwicklungsphase zeigt jene Gruppe, deren Fuß im Vergleich mit dem Bügel außerordentlich lang wird. Das sind Formen aus so später Zeit, daß sie im Rahmen dieser Arbeit nicht mehr besprochen werden können. Ein derartiges Stück ist z. B. die Fibel aus dem Funde von Apahida, welche an die im Grabe des Frankenkönigs Childerich gefundene erinnert.

Das späte Form der Armbrustfibel wird auch geschmückt usw. an der Stelle des Zusammentreffens von Bügel und Fuß mit einer Palmette, die ein Verzierungselement des ostgermanischen Silberblechfibeln darstellt.⁹⁷

Sie sind mit einem Scharnier versehen, oder ist die Nadel in der Mitte des Querbalkens leicht federnd eingelassen. Da die Armbrustfibeln mit dem Kopf nach unten getragen wurden, war eine Sperrvorrichtung nötig, um ein Herausfallen an Nadel zu verhindern. Derlei Einrichtungen wird bei wertvolleren Stücken ziemlich häufig, sie kommen aber auch bei einfachen vor. Die früheren Varianten sind mit dieser Einrichtung noch nicht versehen, vom 3. Jahrhundert an ist sie des öfteren zu beobachten. Die Varianten dieser Sperrvorrichtungen wurden zuletzt von B. Saria besprochen. Später im 4. Jahrhundert ging man zu einem anderen System der Nadelicherung über. Der Seitenknopf ist herauszunehmen, am Ende seiner Schraube befindet sich ein dünner Stift, welcher in das Loch am oberen Ende der Nadel gerade hineinpaßt. Der Nadelhalter hat keine seitliche Öffnung. Die Nadel wurde von oben hereingelassen und dann fixiert, indem die Schraube mit dem Knopf durchgeführt wurde. Derart ist das Stück T. XL 4 aus Dagoj,⁹⁸ im Wiener Kunsthistorischen Museum.

Es war gebräuchlich die beiden Seiten des Bügels mit Verzierungen zu versehen, vgl. T. XVIII 187; XIX 195—197. So gibt es punzierte Muster und goldene oder silberne Einlagen.

Eine besondere Erwähnung verdienen die Fibeln mit einer Inschrift auf dem Fuß oder Bügel. Das Stück T. XXXIV 6 (Ung. Nat. Museum) hat die Inschrift VTERE, XXXIV 7 (ebenda) auf der einen Seite VIVAS SER, auf der anderen VTERE FELIX. Auf der einen Seite des Bügels eines Stückes aus Bättaszék ist

⁹⁶ British Museum, Guide to the Early Christian and Byzantine Antiquities. London, 1921, 85. Fig. 54. — N. Belaev, Seminarium Kondakovianum III, 1929. Taf. XVI 8.

⁹⁷ N. Belaev, a. O. Taf. XV 11.

⁹⁸ Publiziert in A. Riegel, Spätromische Kunstindustrie, 1927, 285, Abb. 72. — H. Mötelfindt, Zur Geschichte der Löttechnik in vor- und frühgeschichtlicher Zeit, Bonner Jahrbücher, 123, 1916, 154. Abb. 16.

VTERE FELIX zu lesen, die andere Seite wird mit einer S-förmige Verzierung geschmückt. Die Inschrift einer goldenen Fibel im Wiener Kunsthist. Museum lautet COSTANTI VIVAS.⁹⁹ Dieses Stück könnte ein Geschenk von Vorgesetzten gewesen sein und trägt vielleicht den Namen von Constantius II. (XL 3). Ebenda wird ein Ring mit dem Namen Desiderius aufbewahrt. Kubitschek ist der Meinung, daß die Namen Constantius und Desiderius zu dieser Zeit außerhalb der kaiserlichen Hauses der Constantine nirgends gebraucht werden durften.¹⁰⁰ Ebenfalls im Wiener Kunsthist. Museum befindet sich die goldene Fibel auf deren Fuß die Inschrift IVLIANE VIVAS (XL 2): auch ein Kaisername.¹⁰¹ Darüber S. Behrens.¹⁰² Diese Fibeln mit Inschriften, die freilich nicht zahlreich sind, kommen auch anderswo vor. Vom Standpunkte der Datierung aus ist das Bruchstück einer goldenen Fibel (gefunden 1787 in Ericksanabrae, Dumfriesshire) wichtig, es trägt die Inschrift IOVI AVG VOT XX; das Stück wird anlässlich der Vicennialien des Diocletian im J. 306 vergeben worden sein. Aus Kerschlach ist ein Stück mit der Inschrift DVLCITIVS bekannt,¹⁰³ ein goldenes aus dem Museum von Spalato mit DEMATI VTERE FELI,¹⁰⁴ ein anderes mit EMMANVEL¹⁰⁵ aus Eisen, aber vergoldet und mit einer goldenen Platte versehen, sehr schlecht erhalten. In demselben Museum wird ein Stück mit der Inschrift MESSOR FECIT VTERE FELIX¹⁰⁶ aufbewahrt. Das Städt. Altert.-Museum in Mainz besitzt eine bei Mainz im Rhein gefundene silberne Fibel mit den Inschrift DEOMAR VT FELIX.¹⁰⁷ Auch das Belgrader Museum hat ein Stück mit der Inschrift VTERE FELIX.¹⁰⁸ Im Museum für Völkerkunde in Berlin gibt es eine dünne silberne Fibel mit kleinen Knöpfen (in Albanien samt einer Münze des Diocletian gefunden), welche die Inschrift SEPTIMI hat.¹⁰⁹

Ganz für sich steht das Stück T. XL 6. Die Kopfplatte wird von einem geometrisierten Vogel gebildet. Aus den beiden äußeren Schwanzfedern des Vogels

⁹⁹ CIL III 6016/5.

¹⁰⁰ W. Kubitschek, Grabfunde in Untersiebenbrunn, Jahrb. f. Altert. V, 1911, 67. Taf. VI 4.

¹⁰¹ A. Riegel, a. O. 114. Fig. 55; Almgren, Fig. 191. — Herr Dr. R. Noll teilt mir gütig mit: Diese Fibel stammt nicht aus „Vád bei Fogaras, Siebenbürgen“, wie dies öfteren zu lesen ist (z. B. Almgren und auch CIL III 1639, 1), ihr Fundort ist vielmehr völlig unbekannt. Zu dem 1817 gemachten Fund von Vád kann sie aus dem einfachen Grunde nicht gehören, weil sie bereits 1750 in Wien nachweisbar ist. Die zum ersten Male bei v. Sacken-Kenner, Die Sammlungen des k. k. Münz- und Antiken-Cabinetes (Wien, 1866), aufscheinende falsche Provenienzangabe geht offensichtlich auf ein Mißverstehen des Textes bei J. Arneht, Gold- und Silber-Monumente S. 23 zurück, indem die dort allein zu Nr. 27 gehörige Fundortangabe Vád irrtümlich auch auf die unter Nr. 26 beschriebene Iulianus-Fibel bezogen wurde.

¹⁰² G. Behrens, Germanische Kriegergräber, Mainzer Zeitschrift XIV, 1919, 12 ff.

¹⁰³ CIL III 12030/3, vgl. Vollmer, Inscriptiones Bauvariae Romanae, 33, Nr. 9413. Taf. 72.

¹⁰⁴ CIL III 10195/1.

¹⁰⁵ CIL III 10195/4.

¹⁰⁶ CIL III 10195/2.

¹⁰⁷ K. Körber, Korrespondenzblatt des Wd. Zschr., XVIII, 1899, 19. — CIL XIII 6734.

¹⁰⁸ CIL III 6333; Römer F., Archaeologiai Közlemények, 1866, 167.

¹⁰⁹ Verhandlungen der Berliner Gesellsch. f. Anthrop., Ethnol. u. Urgeschichte, 1901, 52.

wurden dem keltischen Geschmack gemäß durchbrochene Voluten gestaltet.¹¹⁰ Seiner Form nach gehört es zu den früheren Armbrustfibeln. Fundort des Exemplars **XL 7** ist das Flußbett Donau bei Újpest; es ist einem bei den Grabungen von Vindobona gefundenen Stücke ähnlich.¹¹¹

Zwiebelkopffibeln kommen in münzdatierten Funden auch in unserer Provinz häufig vor. Beim Exemplar **XXXVI 3** (im Ziegelgrabe **XXXIX** von Dunapentele gefunden) lagen Kleinbronzen von Iovian, Valentinian I., Valens, Gratian und eine Gloria Romanorum auf die Rückseite. Im Ziegelgrabe **XXVI** fand sich eine Fibel mit einer Kleinbronze des Constantius II., aus der Zeit, als er Augustus war. Im Grabe **XXII (T. XXXV 3)** lagen neben der Fibel eine Kleinbronze des Constantius Chlorus (als Caesar) und eine Bronze des Licinius I. Im Ziegelgrab **XXIV** wurde mit dem Toten eine Bronze des Diocletian vergraben.¹¹² In einem Grabfunde aus Budakeszi wurde mitsamt Münzen von Valentinian I. und Valens eine Zwiebelfibel gefunden (**T. XVIII 188**).¹¹³ Auch in der römischen Niederlassung bei Kisárpás kam solche Fibeln vor. Die hiesigen Münzen sind ohne Ausnahme aus dem 4. Jahrhundert.¹¹⁴ Das Stück des Székesfehérvárer Museums (aus Csákvár, **T. XVIII 188**) wurde mitsamt einer Münze des Valens gefunden. Der Schatz von Petrijanec, besser gesagt: die Zeit seiner Vergrabung wird in das 4. Jahrhundert datiert.¹¹⁵ Die Fibeln des Fundes sind eher um das Ende des 3. und am Anfang des 4. Jahrhunderts gebräuchliche Formen (**T. XXXVIII**). Die Fibel des Fundes von Starčevo (knapp außerhalb Pannonien) mit ihren großen Zwiebelköpfen, ihrem randverzierten Querbalken, dem breiten Bügel kann in die dritte Entwicklungsphase eingereiht werden (**T. XXIV 2**). Der Fund stammt nach Ausweis der Münzen aus der Zeit nach Constantius II. Die Zwiebelkopffibeln des Győrer Museums (gefunden am Serfőzdűlő) gehört zu denen der zweiten Phase (**T. XXXV 2**). Mit ihr wurden eine Münze mit der Inschrift *Urbs Roma* und eine des Constans gefunden.

Es ist klar zu sehen, daß die entwickelteren Formen (Phase 2—4) in unserer Provinz vor dem 4. Jahrhundert nicht in Gebrauch waren. O. Menghin hat ein solches Stück bei Vösendorf mit einer Münze des Valens gefunden.¹¹⁶ Die erste Entwicklungsphase gehört dem vorhergehenden Jahrhundert an. Zu einem Funde (angeblich aus Bulgarien, aufbewahrt im Ung. National-Museum) Fibel aus vergoldetem Silber mit einer ähnlich dem Stücke **T. XVIII 185**, gehört eine Münze des Caracalla.¹¹⁷ Ähnliche Formen kommen auch im Kastell Feldberg vor: hier gehen die Münzen bis auf Elagabal hinauf.

¹¹⁰ A. Alföldi, Arch. Hungarica IX, 41. Abb. 9.

¹¹¹ Fr. Kenner, Forschungen in Vindobona, Jahrb. f. Altert., III, 1909. Beibl. 71. Fig. 34.

¹¹² St. Paulovics, Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa), Arch. Hungarica II, 1926, 114, 116, 121, Abb. 29, 37, 48.

¹¹³ Mahler E., Arch. Ért. N. F., XXV, 1905, 191.

¹¹⁴ St. Paulovics, Arch. Ért. N. F., XLVII, 1927, 202.

¹¹⁵ Hampel J., Népvándorlaskori művészet hazánkban, Arch. Ért. IV, 1884, 148. — Publiziert J. Arneht, Gold- und Silbermonumente, 35.

¹¹⁶ O. Menghin, Spätromische Grabfunde aus Vösendorf, Jahrb. f. Altert. VII, 1913, 246.

¹¹⁷ F. Pulszky, Arch. Ért. N. F., V, 1885, 197.

Auch der Fund von Osztropataka enthält eine diesem Typus ähnliche Fibel (**T. XL 7**). Mit dieser wurde das Stück **T. XXXIX 1** gefunden, das anscheinend mit einem doppelten Federwerk versehen war. Die Konstruktion kann ähnlich gewesen sein wie bei einem Exemplar unbekanntes Fundortes im Ung. Nat. Museum (**XL 1**). Beninger bezeichnet die Fibel von Osztropataka als vandalisch.¹¹⁸

Die Bügel- und Fußverzierung der Zwiebelkopffibeln ist sehr abwechslungsreich. Am häufigsten ist der durch konzentrische Kreise verzierte und mannigfaltig eingeteilte Fuß. Dieser Typus kommt am häufigsten in Pannonien vor, das war die spezielle Verzierung in den Donauprovinzen. Ähnlich geschmückte Stücke wie **T. XIX 194** kamen bei Mainz, in Lothringen, Poitou,¹¹⁹ aber auch in Dalmatien nicht selten vor.

Dieser Typus von Fibeln war in der späten Kaiserzeit am beliebtesten und in ganzen Reich verbreitet. Diese zwiebelköpfige Konstruktion der Armbrustfibel liegt mehreren nichtrömischen Fibeltypen zugrunde, z. B. der Onyx-Fibel aus dem zweiten Schatz von Szilágysomlyó.¹²⁰ Die Fibel **T. XLI 3** und **3a** stammt aus Békésszentandrás; sie zeigt ein Grundschema, das der Armbrustfibel entspricht und eine Weiterbildung des römischen Grundtypus darstellt. Sie stammt aus der Mitte des 4. Jahrhunderts. In ihrer Filigranverzierung spiegelt sich die keltische Kunst wieder.¹²¹

XIV. Gruppe (T. XII 129—132).

Fibeln verschiedener Form. Die Variante **T. XII 131** kommt im südlichen Pannonien häufiger vor als in nördlichen. Auf der Saalburg kam diese Form mit Münzen des Traian und Hadrian vor.¹²² Auch bei den Grabungen im Mainzer Legionslager fand man solche Stücke.¹²³ Die Form **T. XII 129** ist gleichfalls im südlichen Pannonien verbreiteter. Der Form nach steht diese Variante dem keltischen Vorbild nahe, das auch später keinen größeren Veränderungen unterlag.

T. XIII 140. Viele Stücke von ähnlicher Form kamen in England zutage;¹²⁴ sie sind auch am Rhein zu finden. Aus der latènezeitlichen Vorform behielt dieser Typus den Ring auf dem Kopfe und die Form des Nackens bei, aber die Glieder haben keine organische Bestimmung mehr. Als Überbleibsel des Federwerks sind an der Kreuzachse senkrechte gravierte Kerben zu beobachten. Das keltische Vorbild des Typus wird durch eine Fibel des Wiener Naturhist. Museums gezeigt (Fundort unbekannt, Inv. 18200).

T. XXVII 2. Fibeln mit kammartigem Bügel. Im Katalog werden drei Stücke

¹¹⁸ E. Beninger, Der Wandalenfund von Czéke-Cejkov, Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien, XLI, 1931, 219. Taf. XX 34—35. — Beninger erwähnt die Fibeln von Osztropataka in Zusammenhang mit dem Funde von Czéke-Cejkov.

¹¹⁹ H. Mötelfindt, Bonner Jahrbücher, 123, 1916, 155 ff.

¹²⁰ N. Fettich, Arch. Hungarica VIII, 1932, Taf. VII.

¹²¹ N. Fettich, Zu den Fibeln von Petrossa und Békésszentandrás, Germania, 16, 1932, 304.

¹²² Saalburg-Jahrbuch, III, 1912, 18. Taf. III 4.

¹²³ E. Brenner, Legionskastell in Mainz, Mainzer Zeitschrift, VI, 1911, 105. Abb. 24/25.

¹²⁴ J. Curle, A Roman Frontier Post and its People, The fort of Newstead, 1912, 323. Taf. LXXXVI 21—22.

aufgezählt, nur bei einem ist der Fundort bekannt. Ein ähnliches Stück habe ich in Museum von Gyulafehérvár gesehen. Die Durchbruchverzierung (opus interrasile) des Bügels kann von den Randverzierungen goldener Schmucksachen (Münzen, Ringe, Ohrhänge) nicht getrennt werden. Dadurch ist auch eine Datierung in zweite Hälfte des 2. Jahrhunderts und in das 3. Jahrhundert gegeben. Ihrer Konstruktion nach gehören sie zur Gruppe XI.

T. III 25. Zangenfibeln. Eine Form ganz für sich mit keinem anderen Typus verwandt. Das ist selbstverständlich, da der Grundgedanke ihrer Verwendung keineswegs die Zweckmäßigkeit, sondern entweder Nachahmung eines fremden Stückes im kleinen oder religiös-ahergläubisch, oder auch nur dekorativ war. Aus unserer Provinz sind im Katalog sechs Stücke aufgenommen. Der Fundort von drei Exemplaren ist unbekannt, wahrscheinlich aber Pannonien. O. Tischler kennt eins im Berliner Museum, das aus Dunapentele stammt.¹²⁵ Ein italienischer Typus: er ist in den Museen von Mailand, Ravenna, Parma und auch im Lateran zu finden. Nach Pannonien kann es von Süden oder Westen eingedrungen sein, im westlichen Pannonien kennen wir auch seinen Weg. In den Museen von Triest und Aquileia ist dieser Typus nicht selten. Hier ist auch eine andere Variante zu beobachten, mit langer ausgezogenem Oberteil. In einem Exemplar von Aquileia ist dieser Typus mit einer kräftig profilierten Fibel gesellshaftet. Der Kopfteil ähnelt einer Zange, der Fuß hingegen läuft in einen Knopf aus, was für die sog. kräftig profilierten Fibeln so bezeichnend ist. Diese Fibelform war auch südlich von Pannonien verbreitet. In Dalmatien habe ich in den Museen von Knin und Spalato ähnliche Stücke gesehen. Andererseits ist aber diese Form auch am Rhein und in der Provinz Gallien einheimisch,¹²⁶ so daß es sich schwer sagen läßt, woher sie zu was gekommen ist.

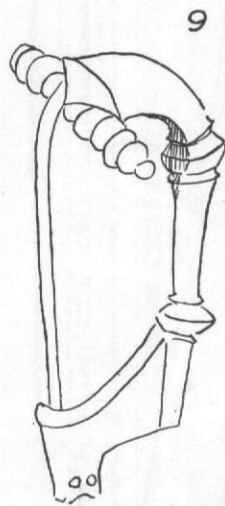
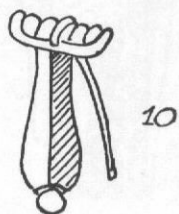
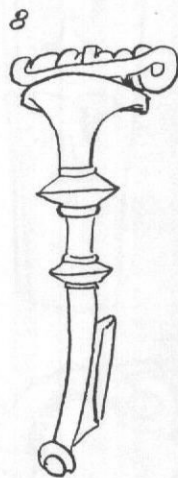
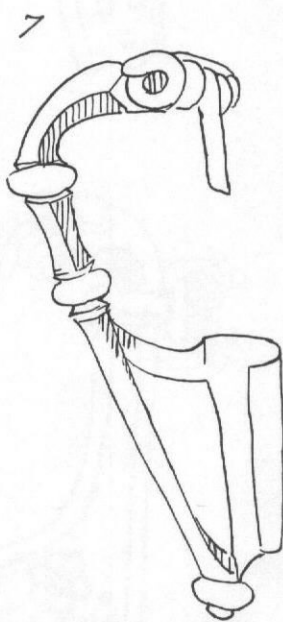
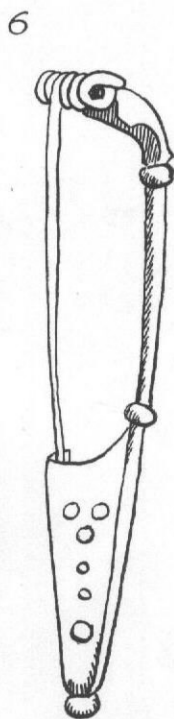
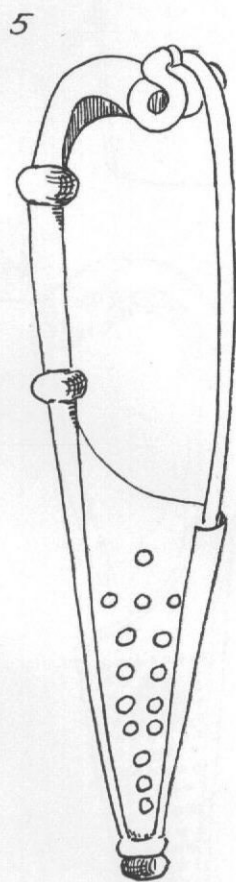
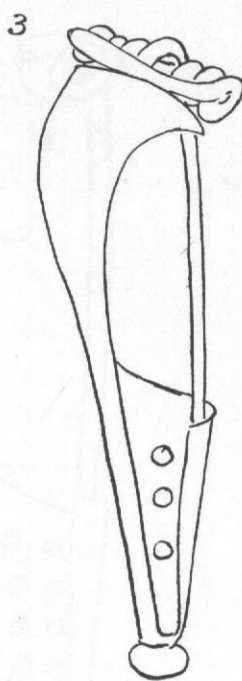
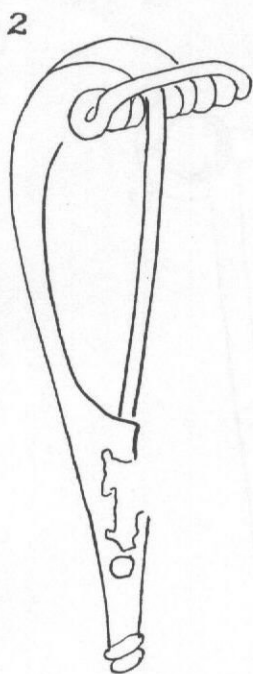
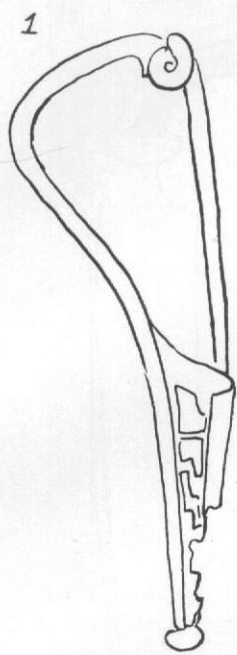
Von O. Tischler wird dieser Typus in das 3. Jahrhundert n. Chr. datiert. Auf alle Fälle muß es da einer Zeit entstanden sein, als man Schmucksachen zu tragen anfang, welche Werkzeuge darstellen oder nachahmen.

T. XLI 5. Befindet sich im Museum von Deutschaltenburg. Auf pannonischem Gebiete kenne ich kein ähnliches Exemplar, auch keines mit verwandter Konstruktion. Dieses gehört zu jenem Fibeltyp wovon ein Exemplar (Fundort Nexenhof) E. Beninger in seiner Abhandlung: Die Beteiligung der Longobarden an den Markomannenkriegen (Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Bd. LXIII, S. 49, Abb. 2) publiziert.

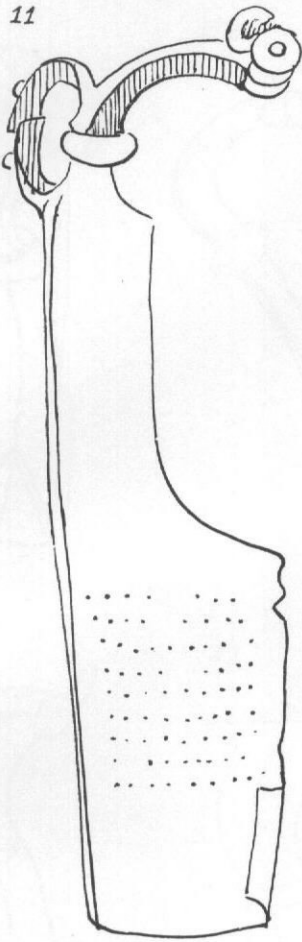
Bezüglich Genetik und Zeitstellung dieser Fibeln können die Ansichten Beningers, welche er in der oben erwähnten Abhandlung vertritt, beigepflichtet werden.

¹²⁵ O. Tischler, Ostpreussische Gräberfelder, 890, 209, Taf. III 16.

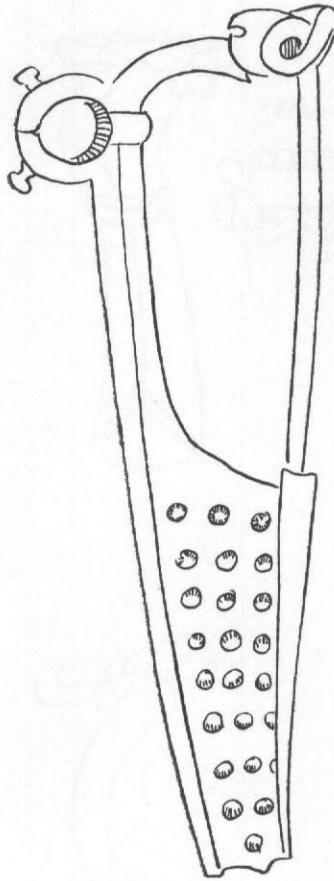
¹²⁶ S. Reinach erwähnt einige literarischen Angaben in den Spalten der Daremberg-Saglio's Dictionaire des Antiquités (II, 1101), aber in den Rheinischen Museen etc. sind viel mehr Exemplaren vorhanden, als man es auf Grund der Publikationen denken könnte.

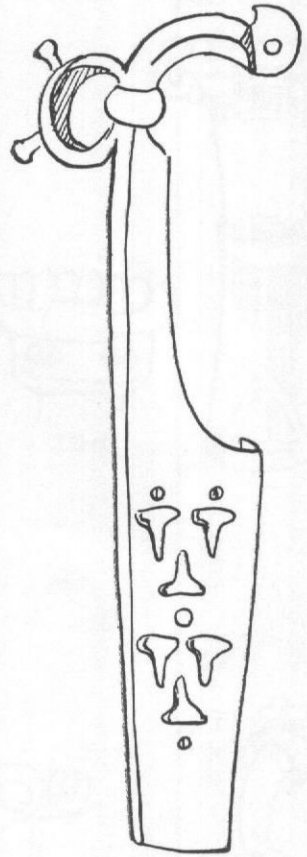
11

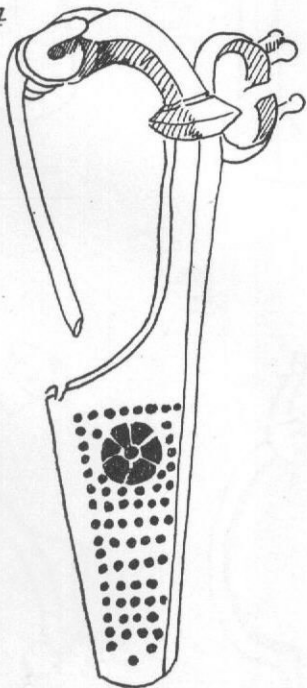
12

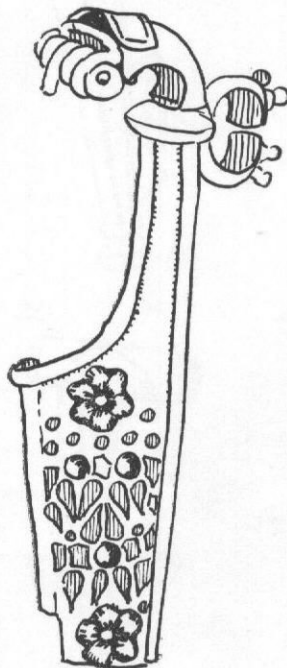
13

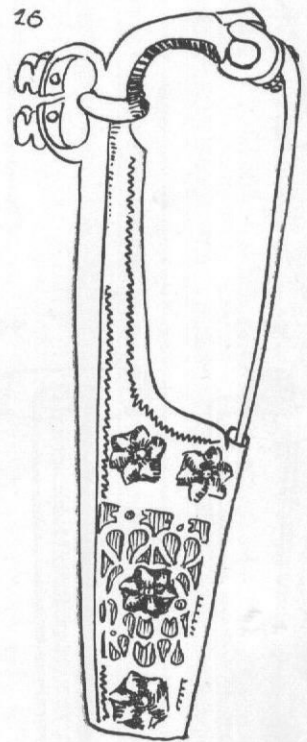
14

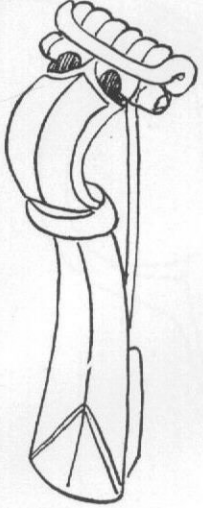
15

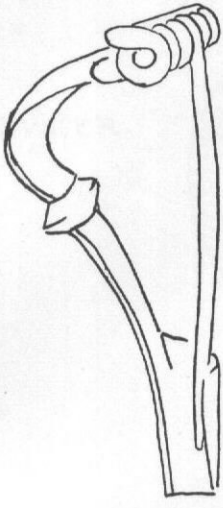
16

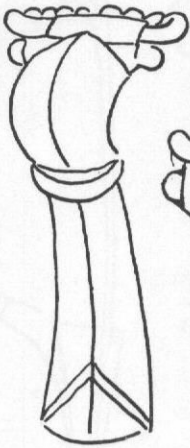
17

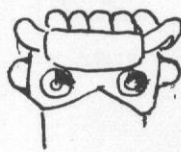
17a

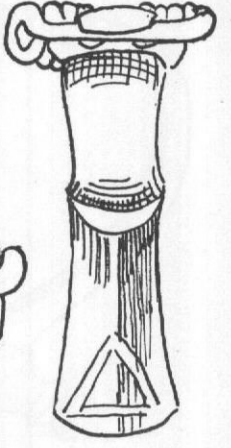
18

18a

19

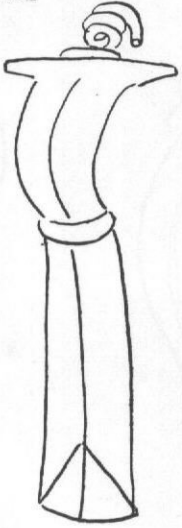
19a

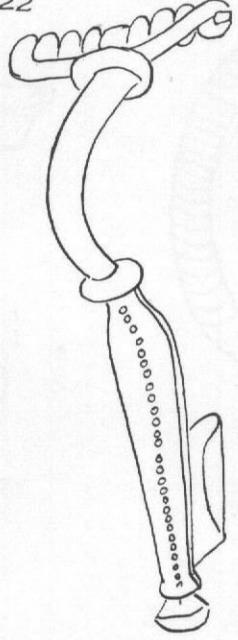
20

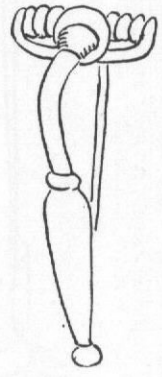
21

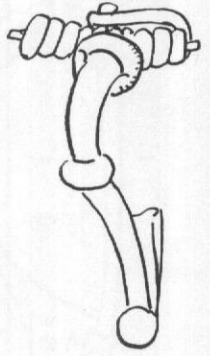
22

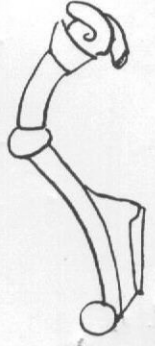
23

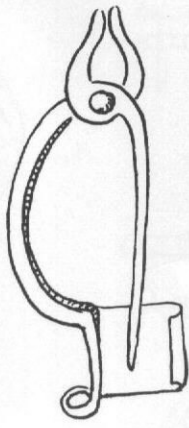
24

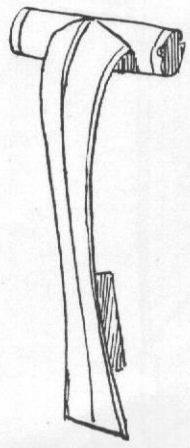
24a

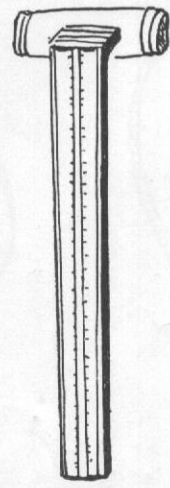
25

26

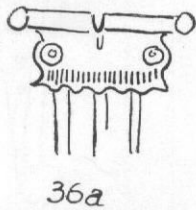
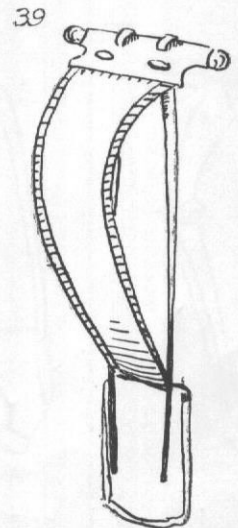
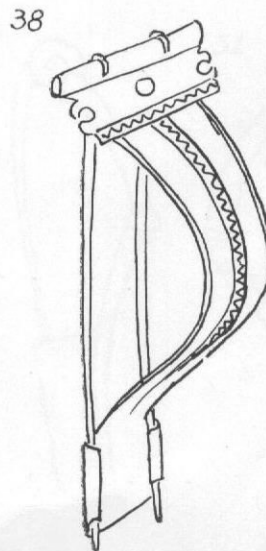
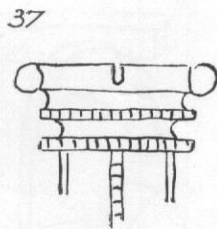
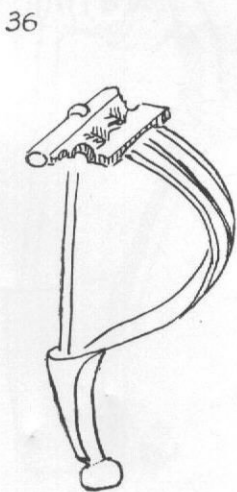
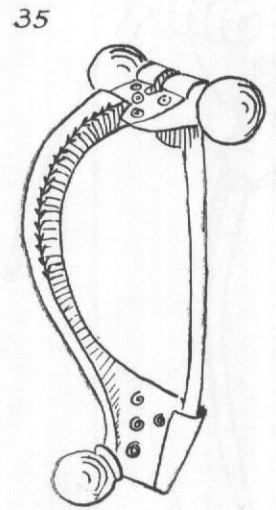
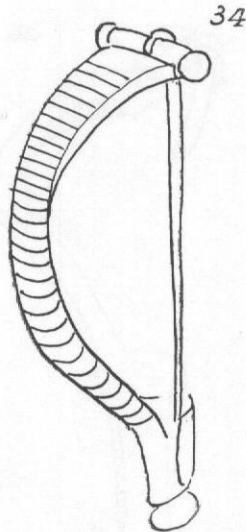
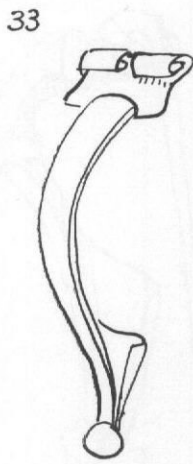
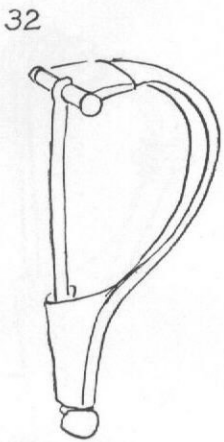
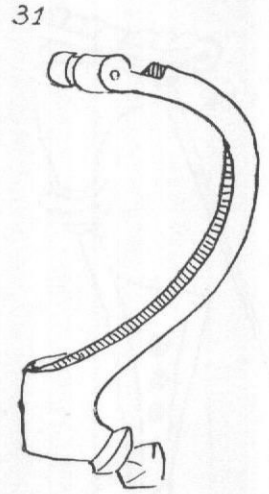
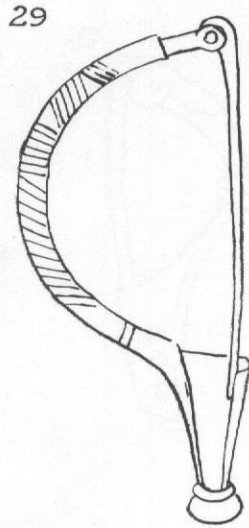
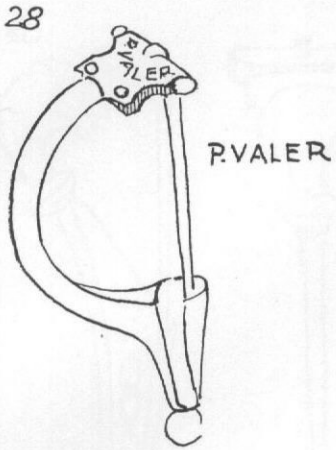

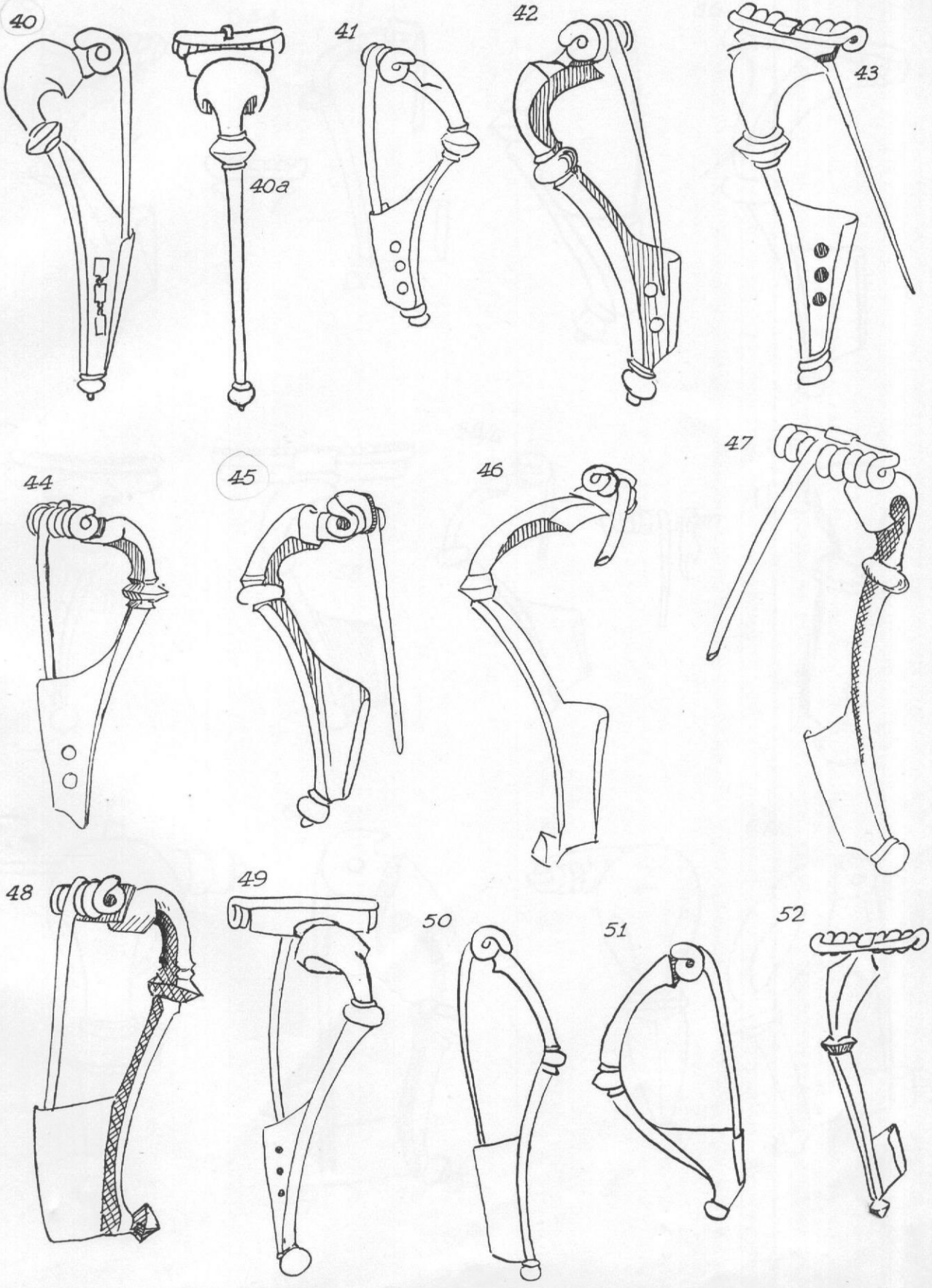
27

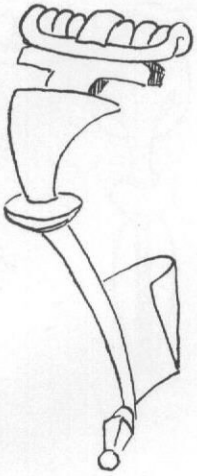
27a

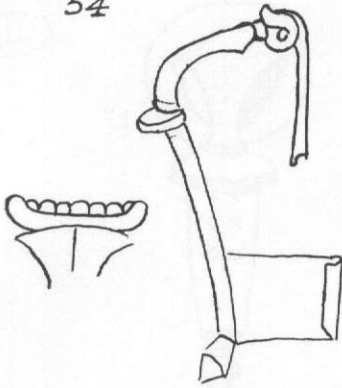

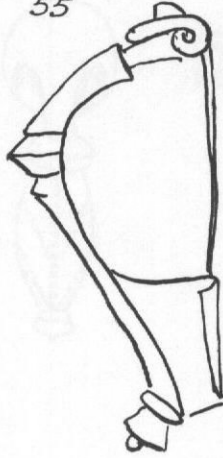
53

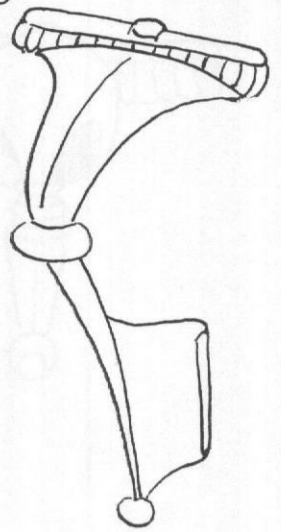
54

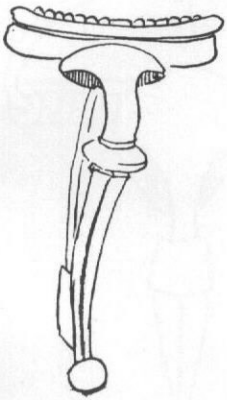
55

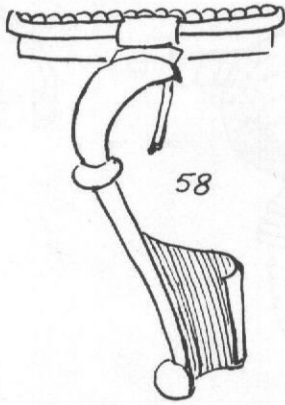
56

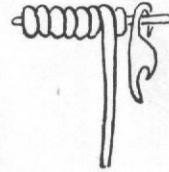
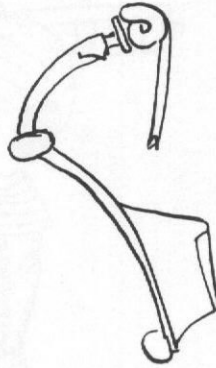
57

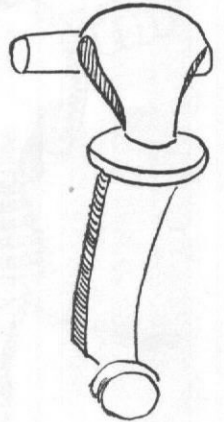
58/a

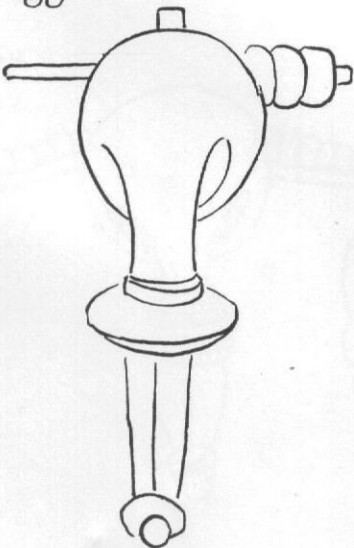
58

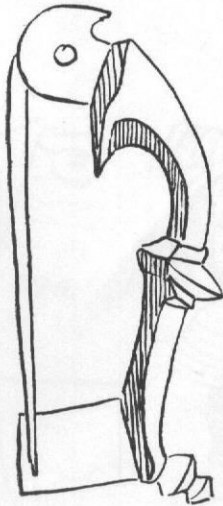
59

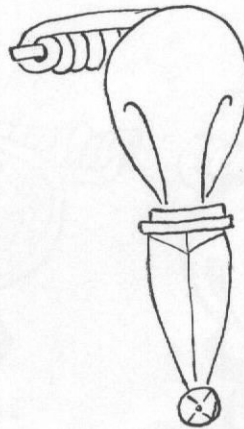
60

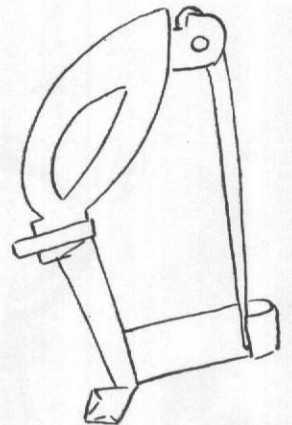
60a

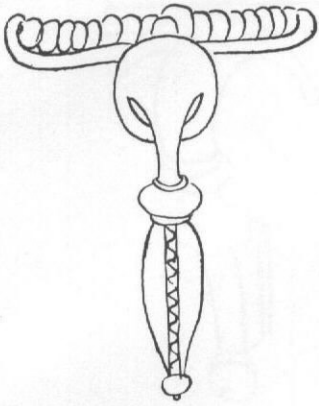
61

61a

62

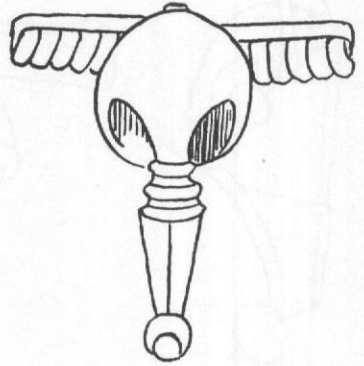
63

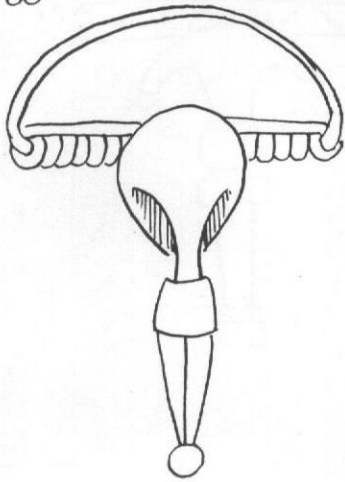
64

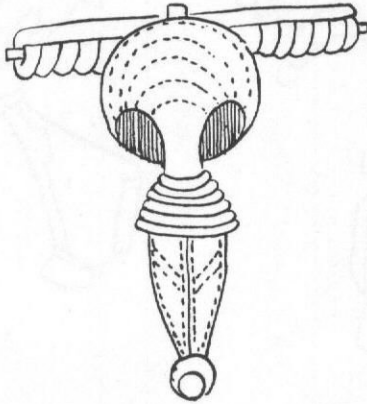
65

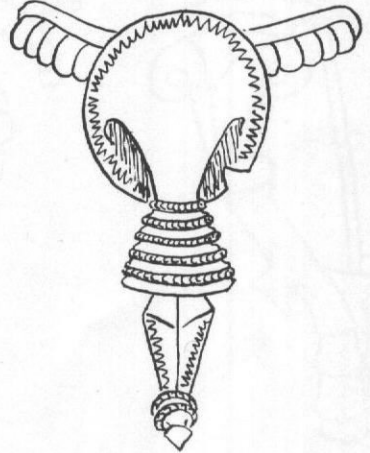
66

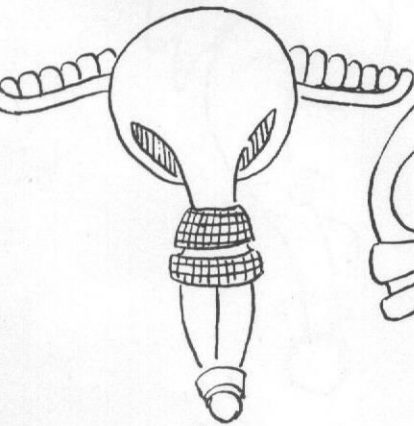
67

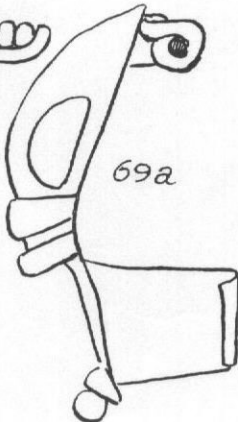
68

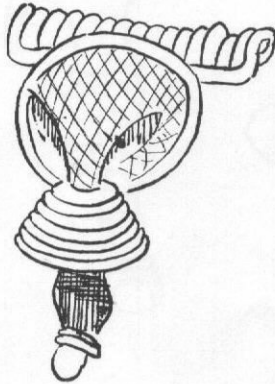
69

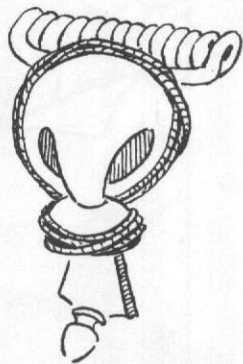
69a

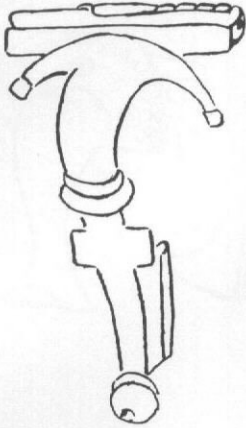
70

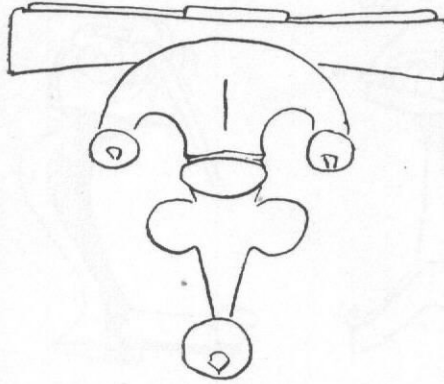
71

72

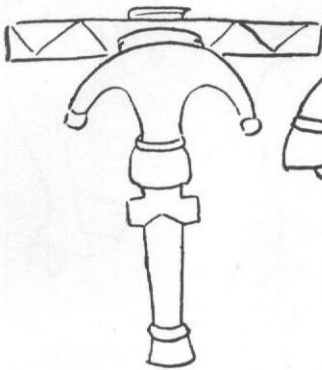
73

74

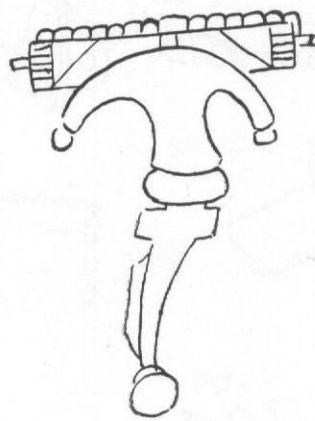
75

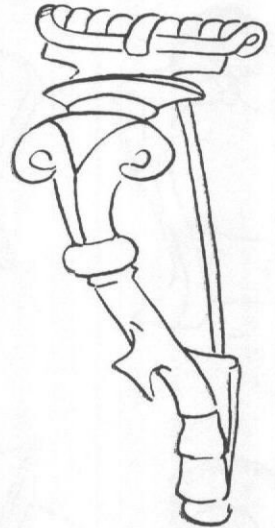
75 a

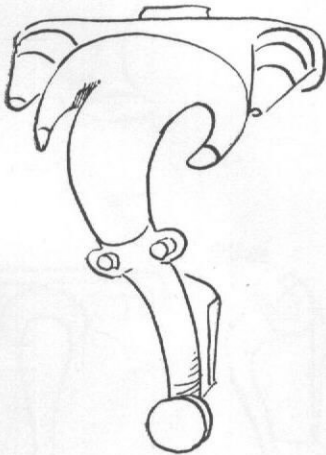
76

77

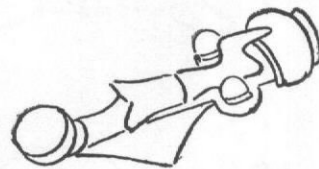
78

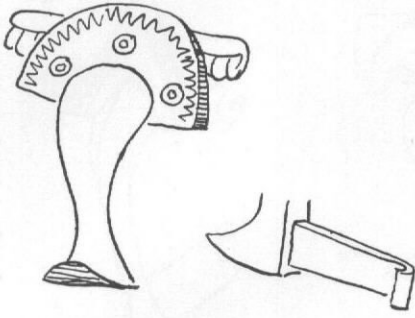
79

79 a

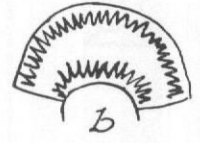
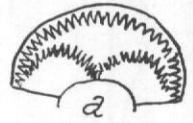
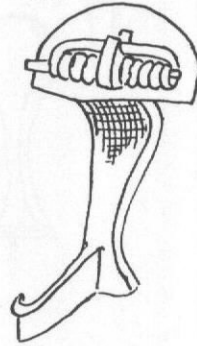
80

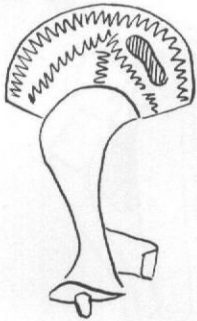
81

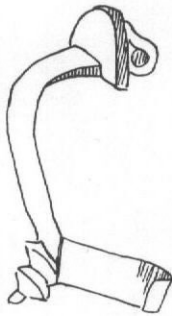
82

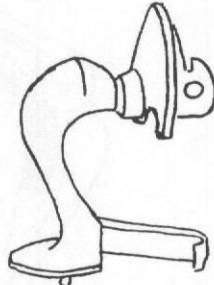
83

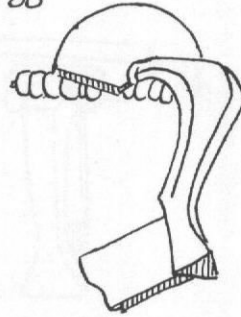
84

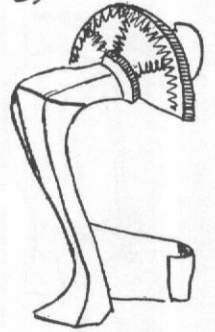
85

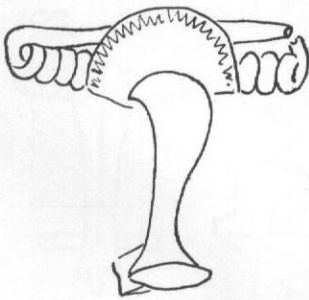
86

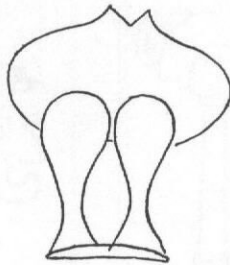
87

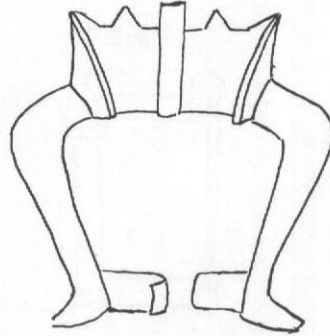
88

89

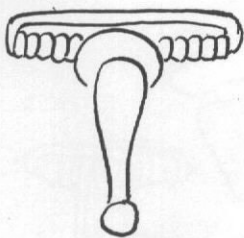
90

91

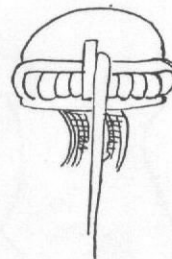
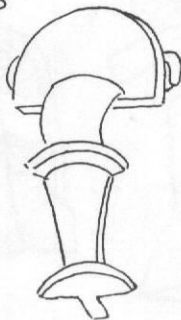
92

92a

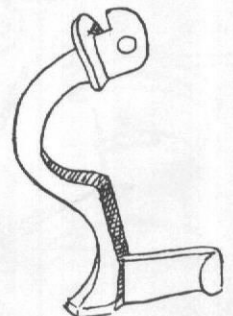

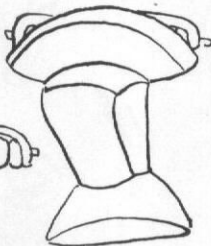
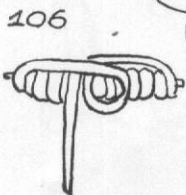
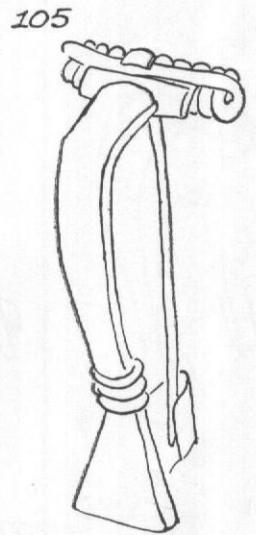
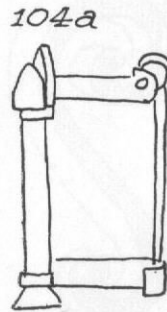
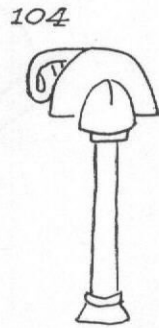
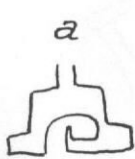
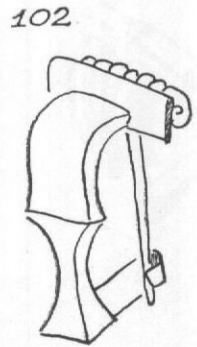
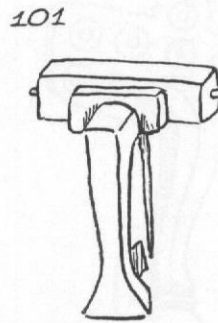
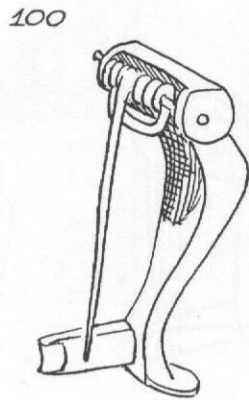
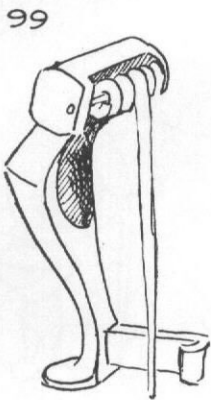
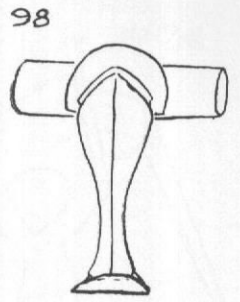
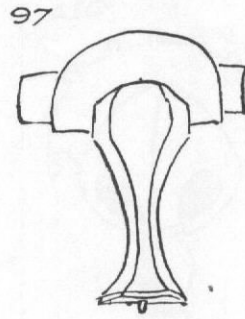
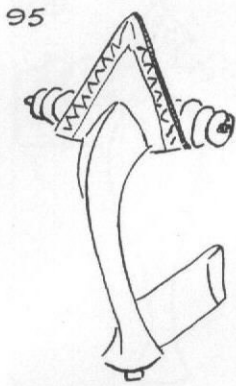
93

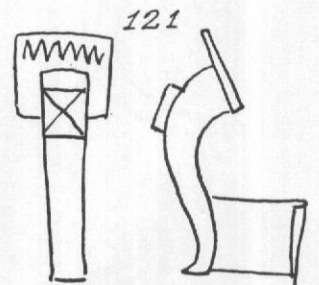
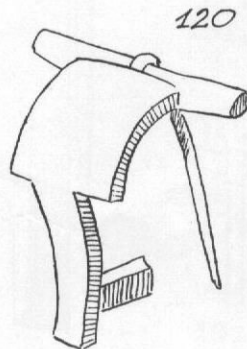
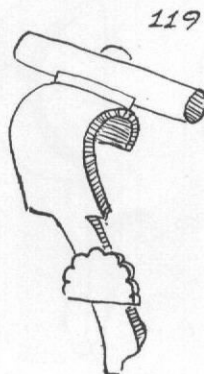
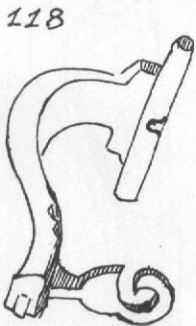
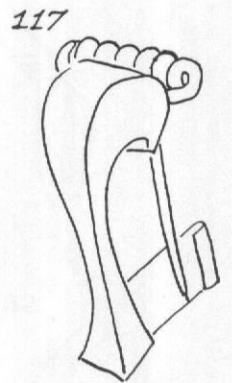
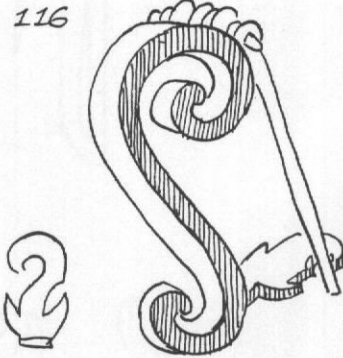
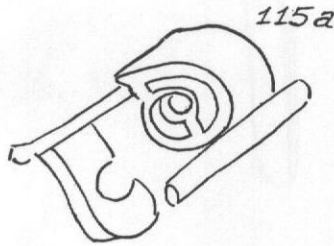
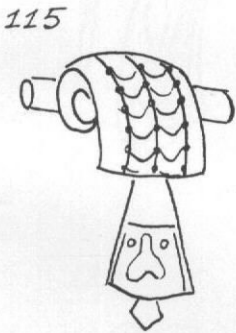
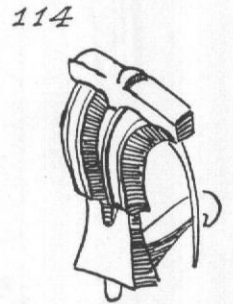
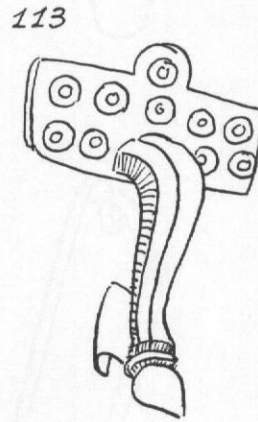
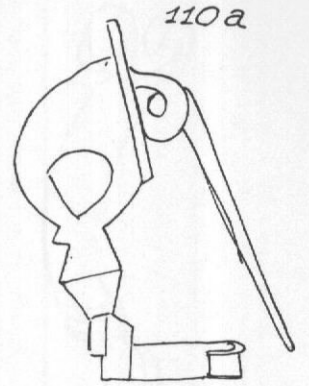
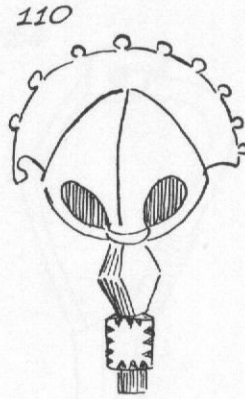
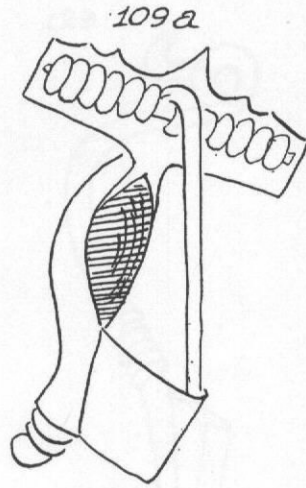
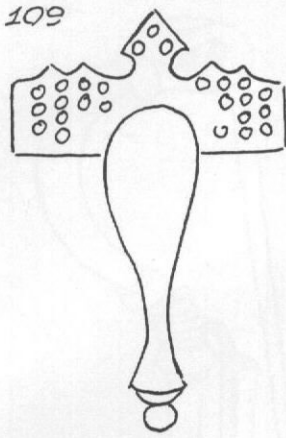

93a

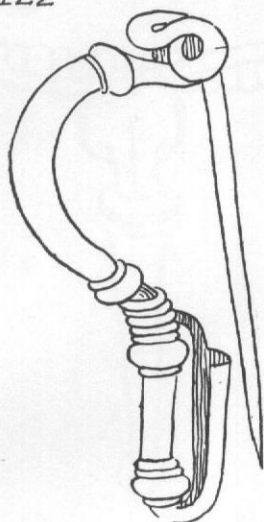
94

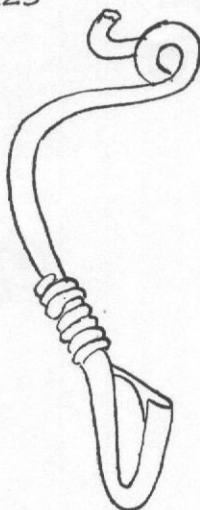

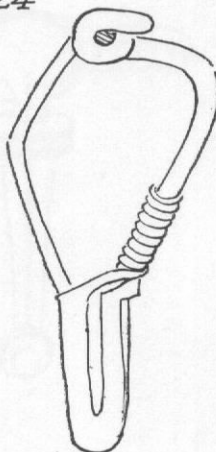
122

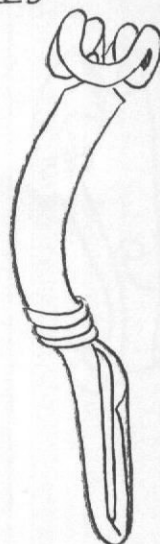
123

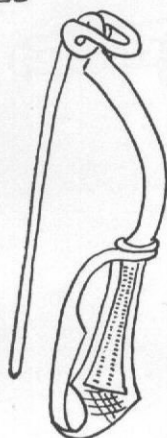
124

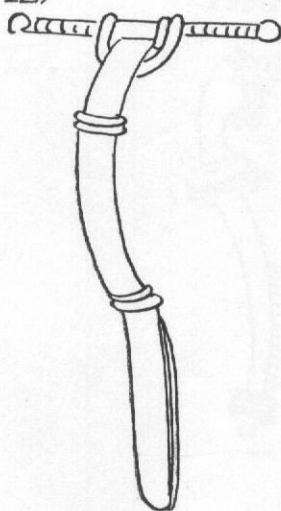
125

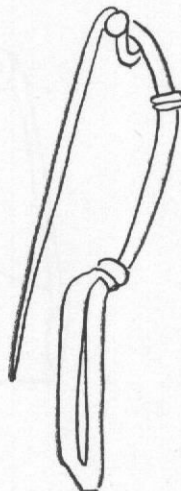
126

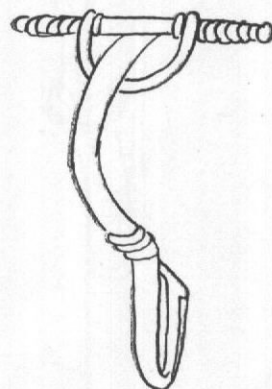
127

127 a

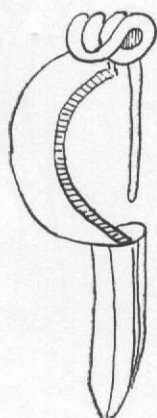
128

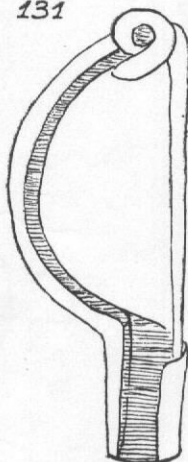
129

130

131

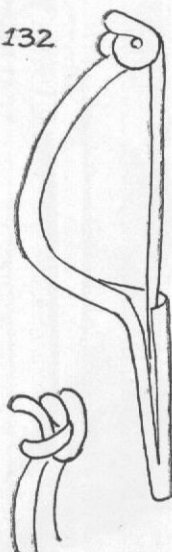

131 a

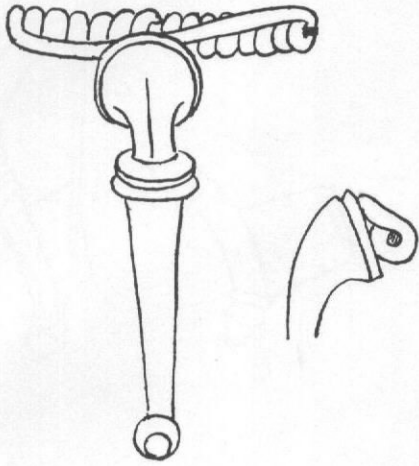

131 b

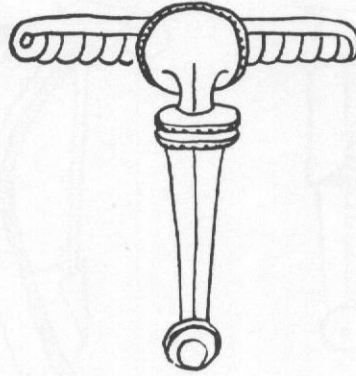
132

133

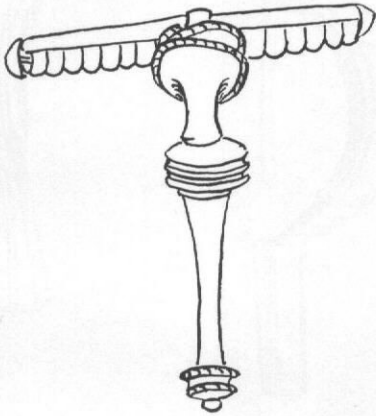
134

134a

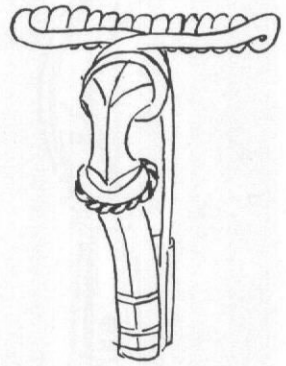
135

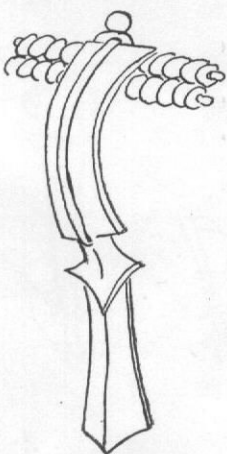
135a

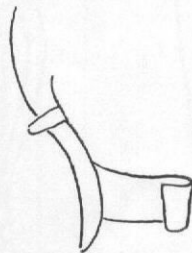
136

137

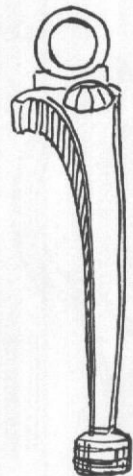
138

139

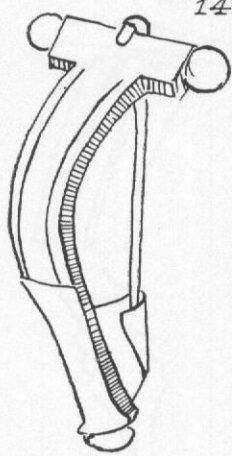
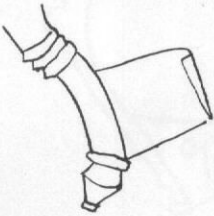

140

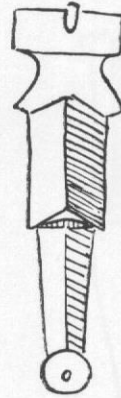

141

142

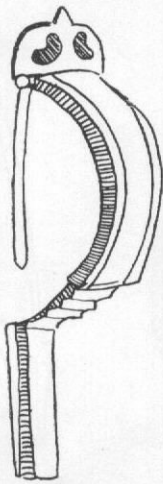
143

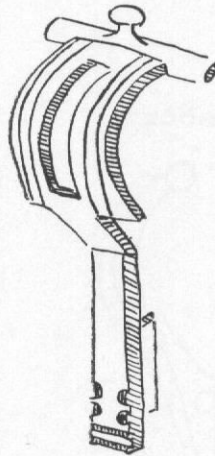
144

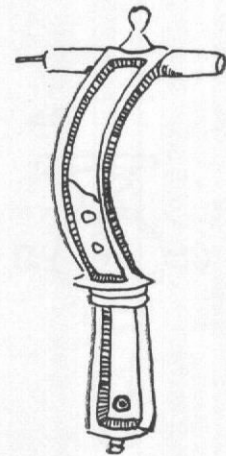
145

146

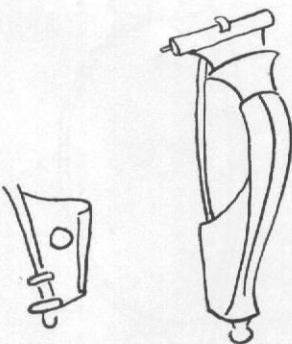
147

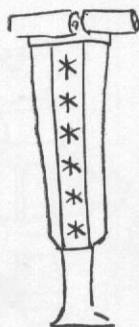
148

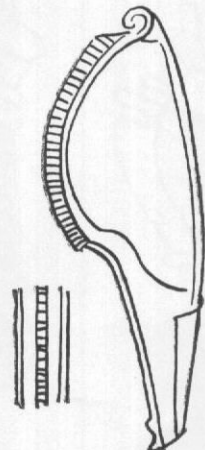
149

150

151

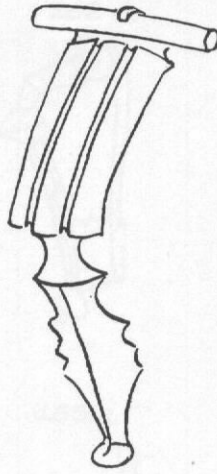
152

152 a

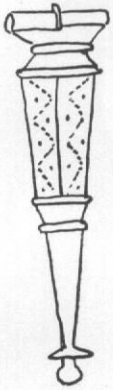
153

154

155

155 a

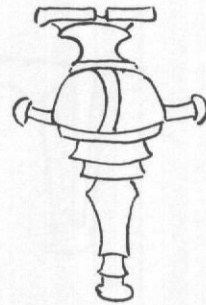
156

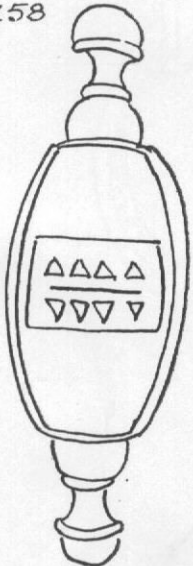
156 a

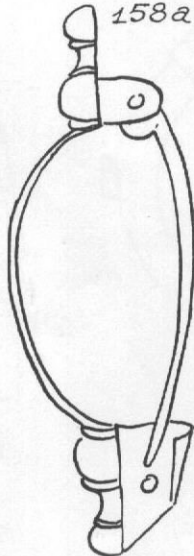
157

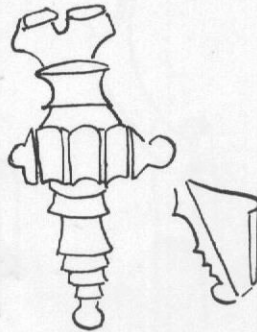
158

158 a

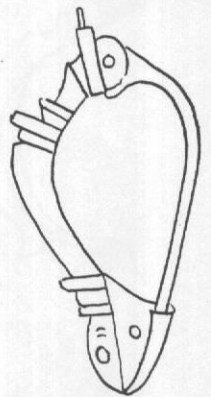
159

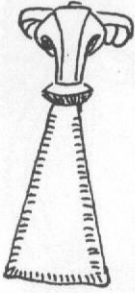
160

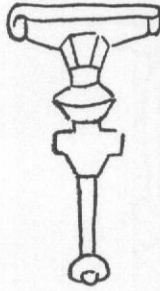
160 a

161

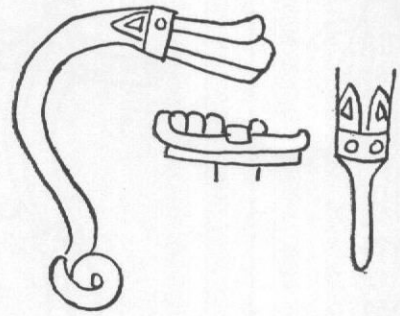
162

162 a

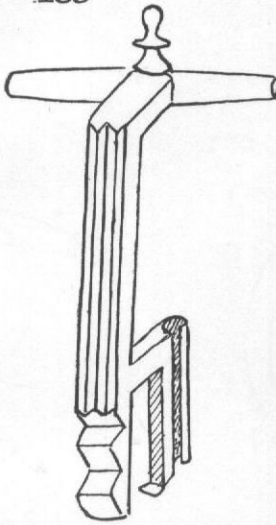
163

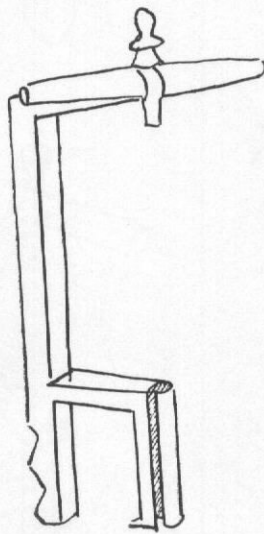
164

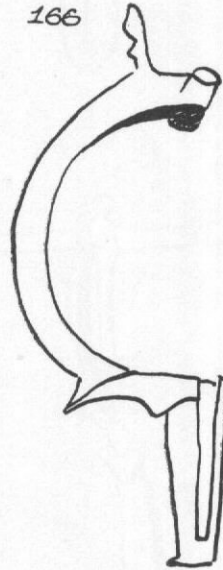
165

165 a

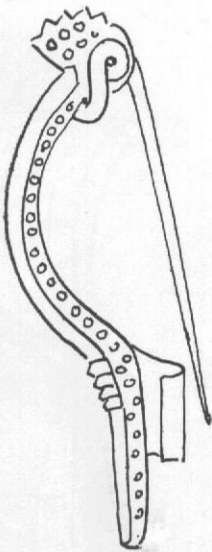
166

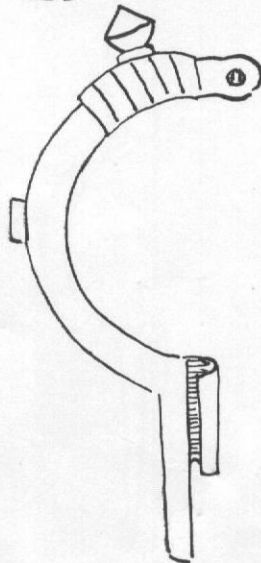
167

168

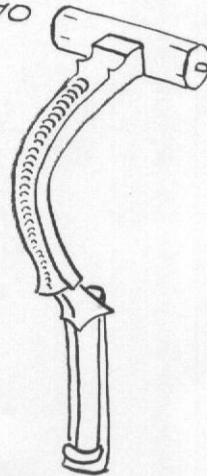
169

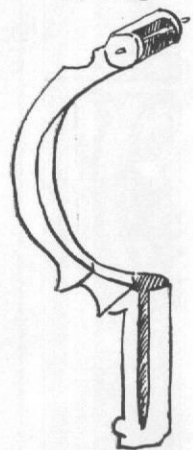
169 a

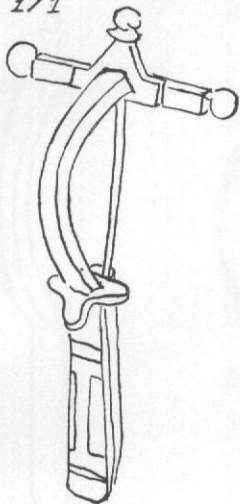
170

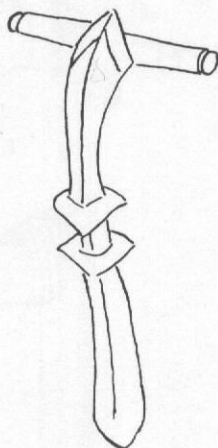
170 a

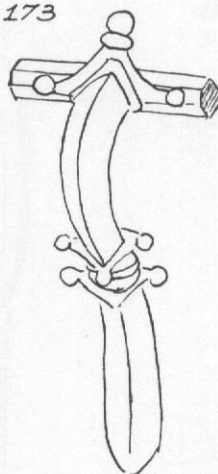
171

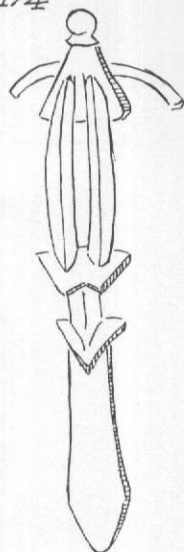
172

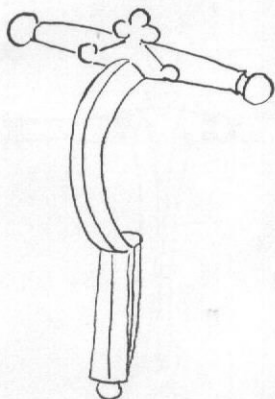
173

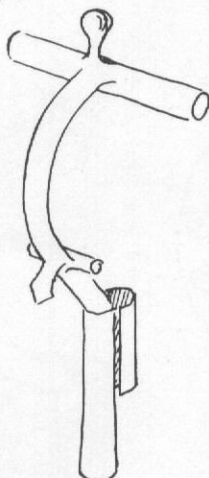
174

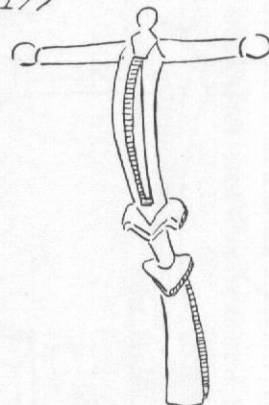
175

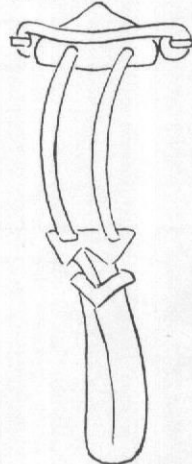
176

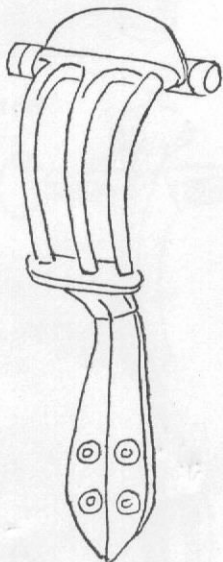
177

178

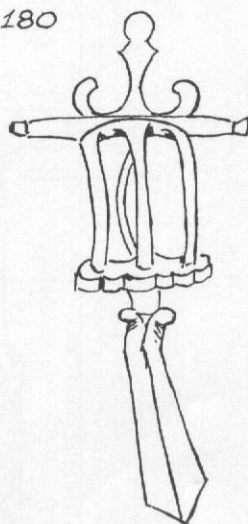
179

179 a

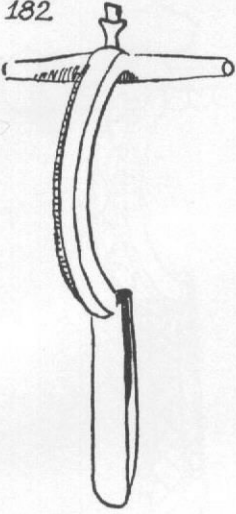
180

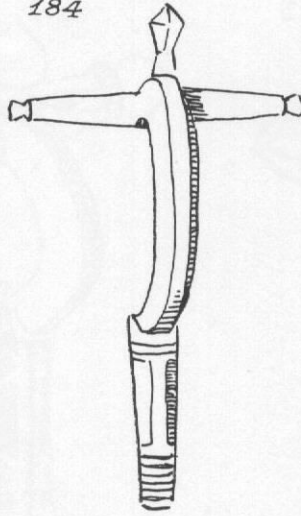
181

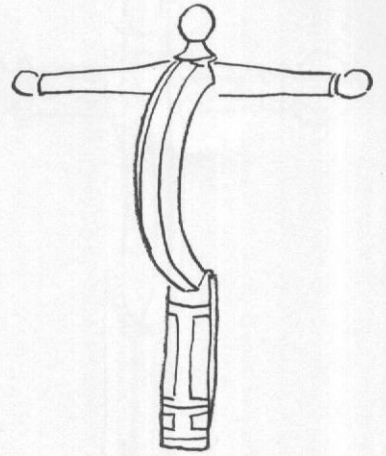
182

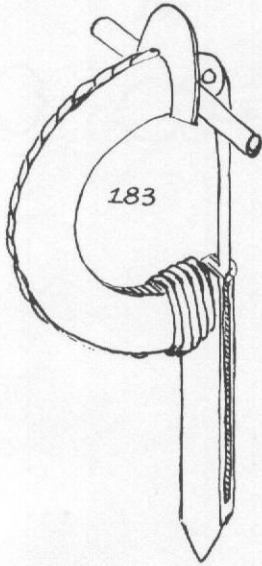
184

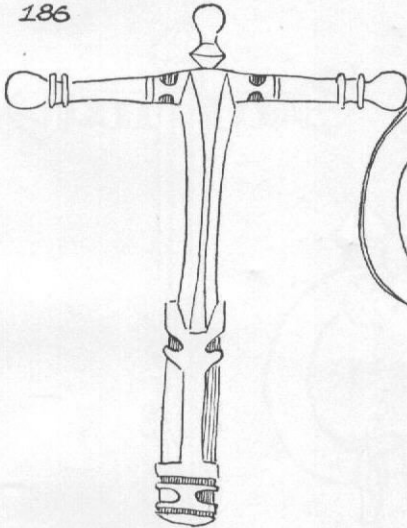
185

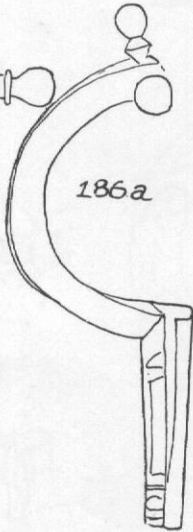
183

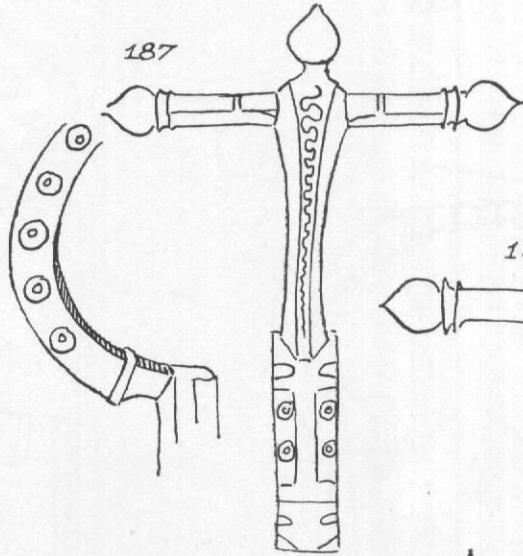
186

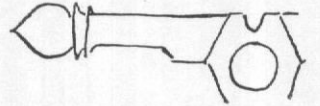
186a

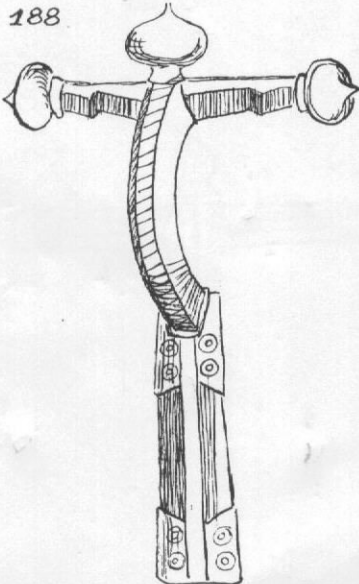
187

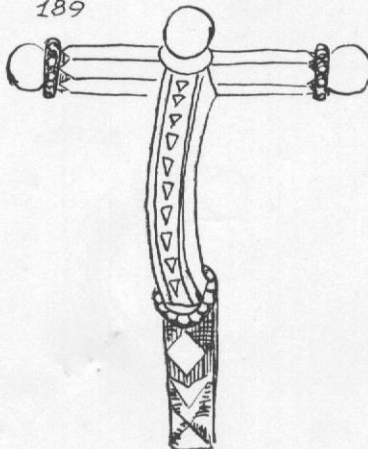
187a

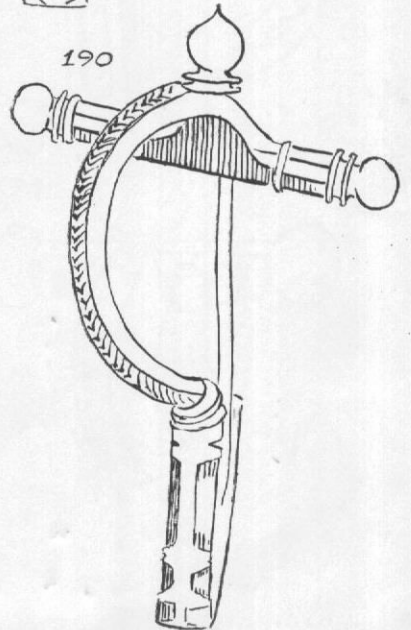
188

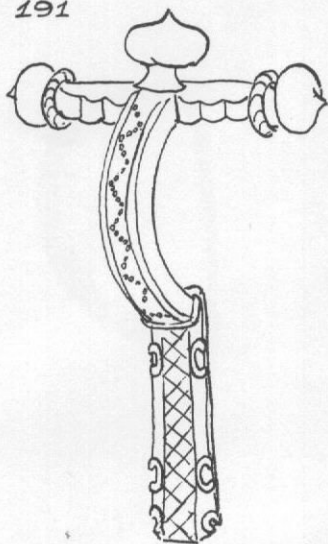
189

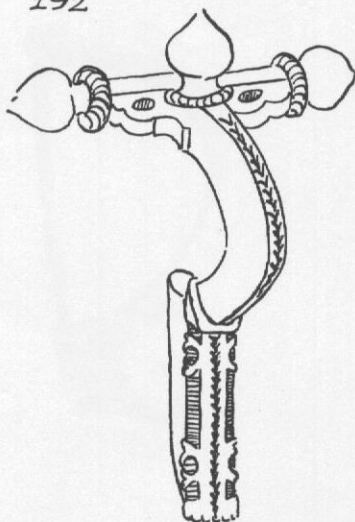
190

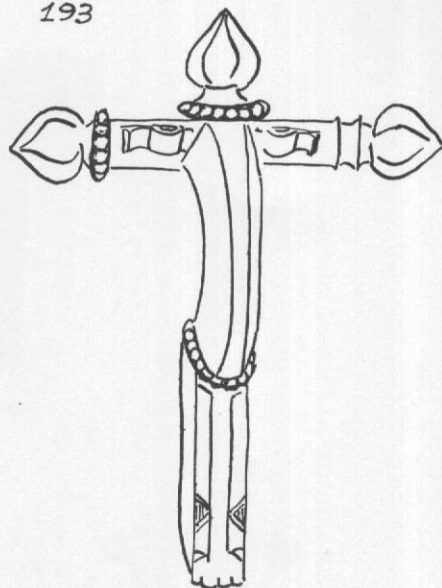
191

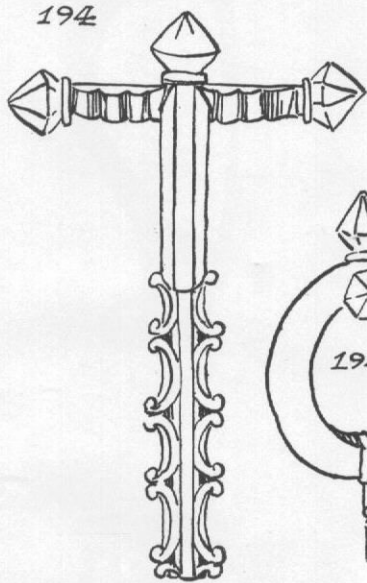
192

193

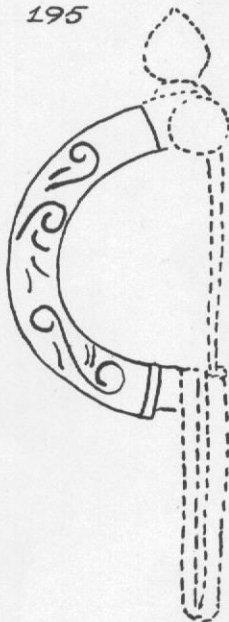

194

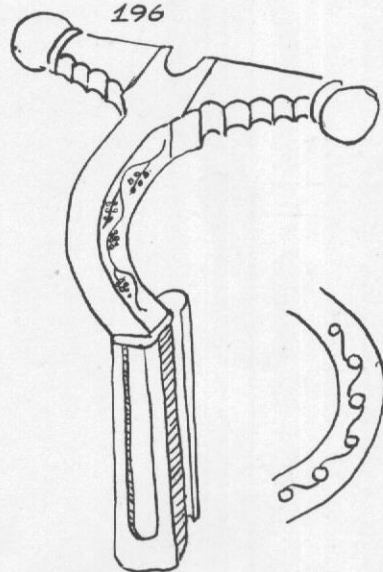

194a

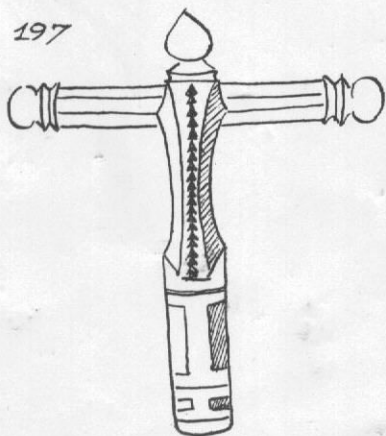
195

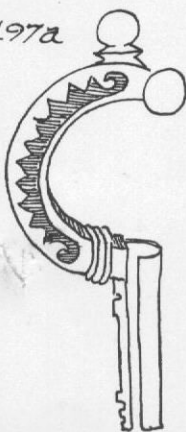
196

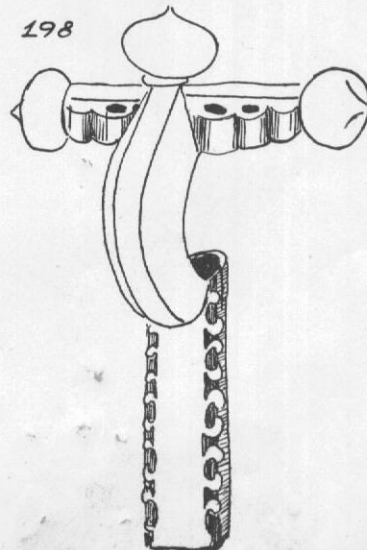
197

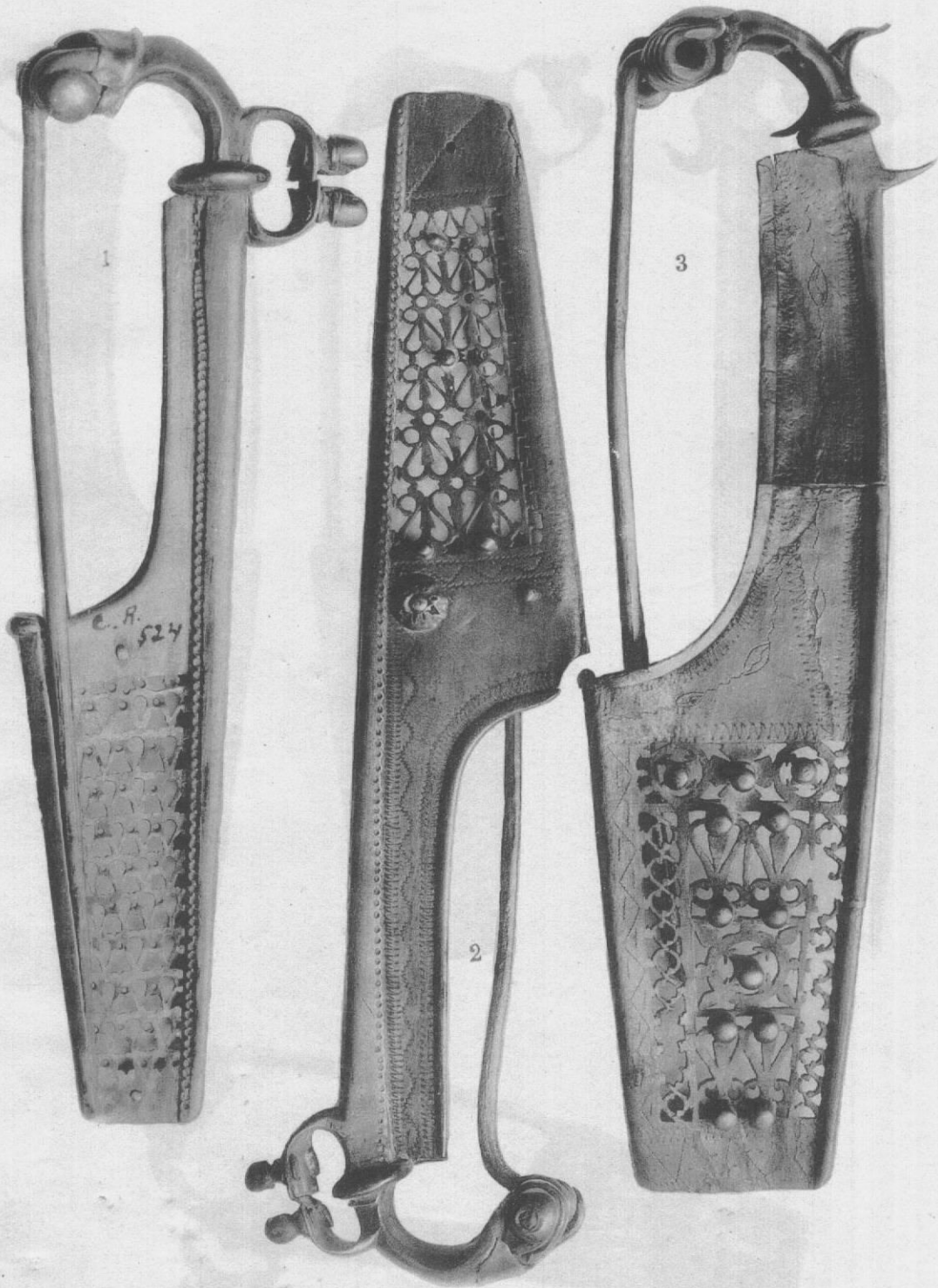
197a

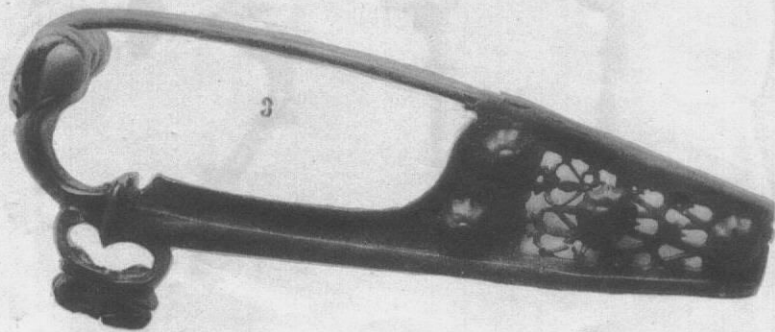
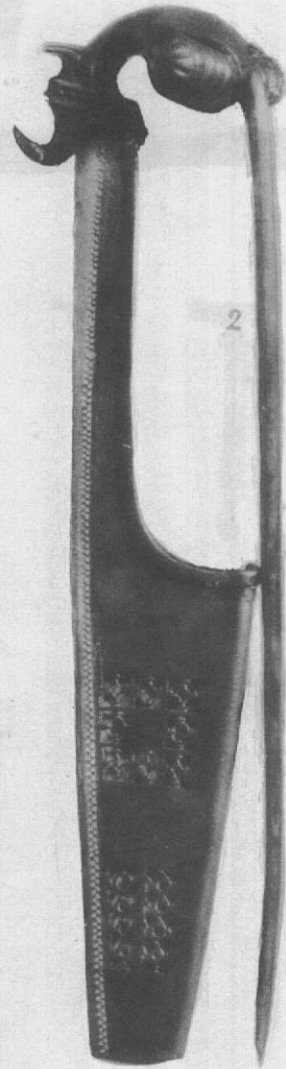
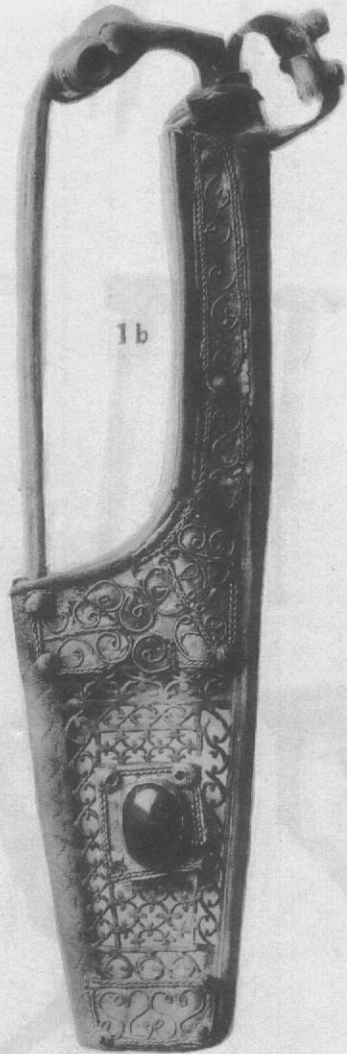
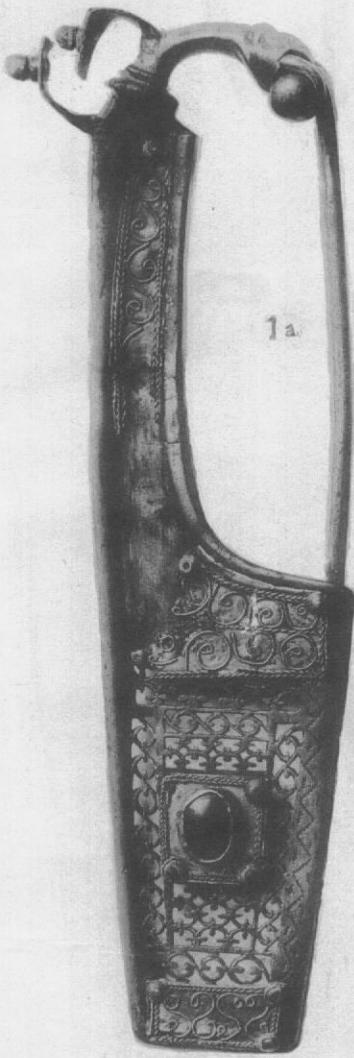

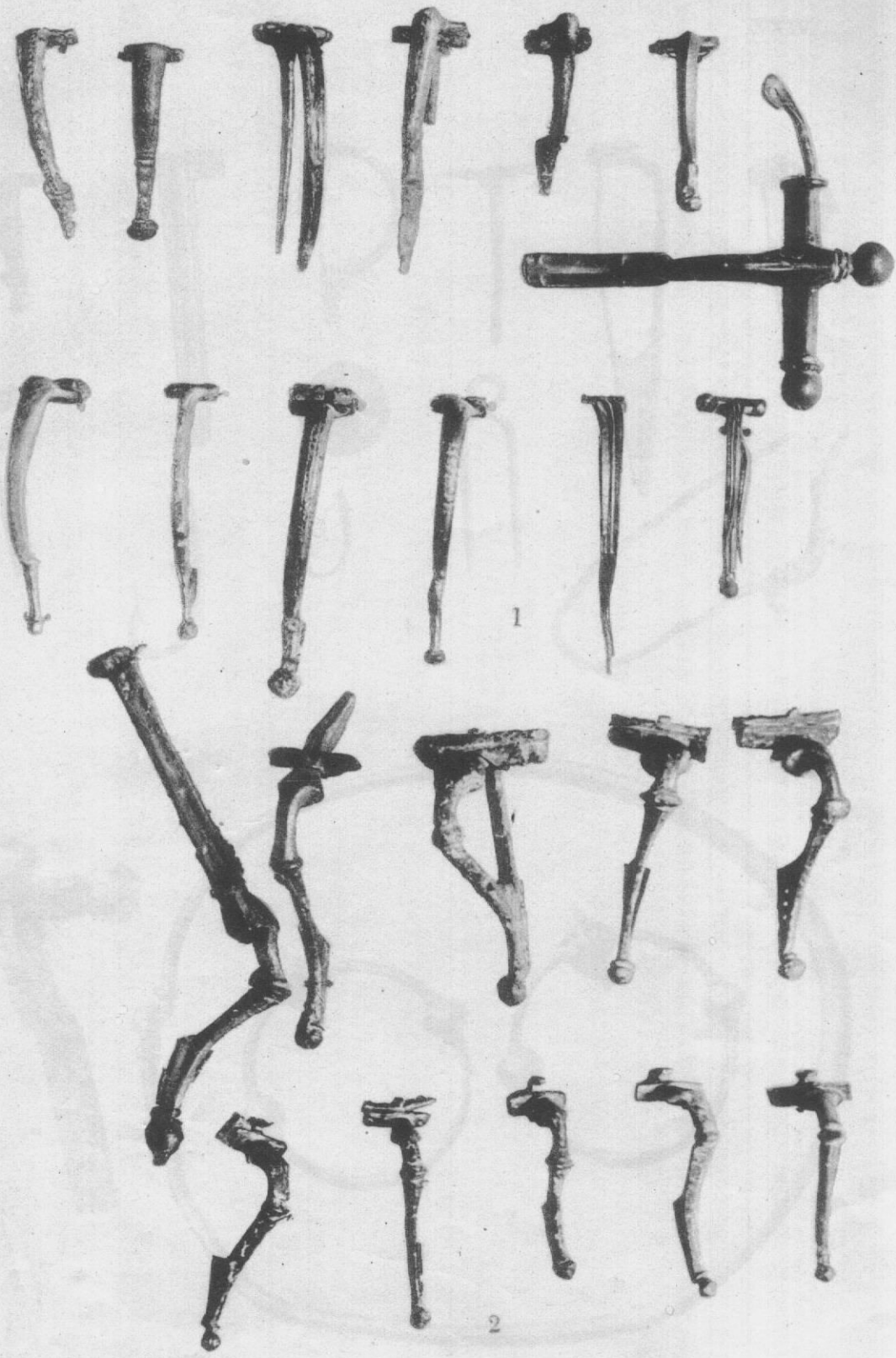
198

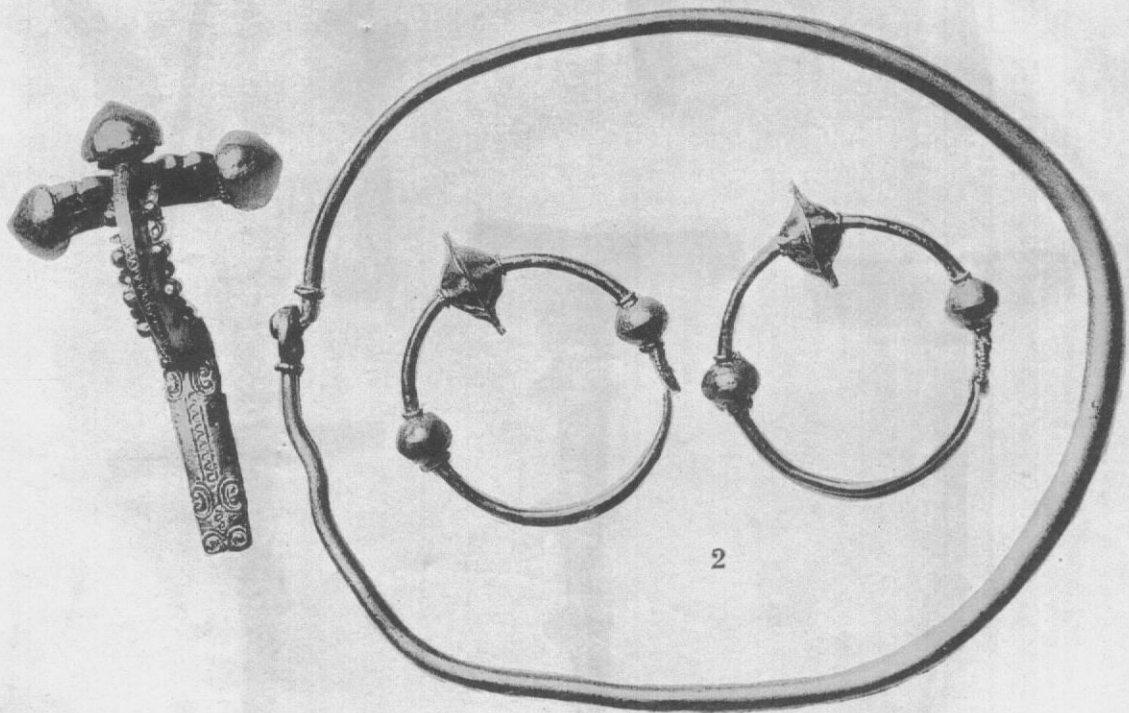
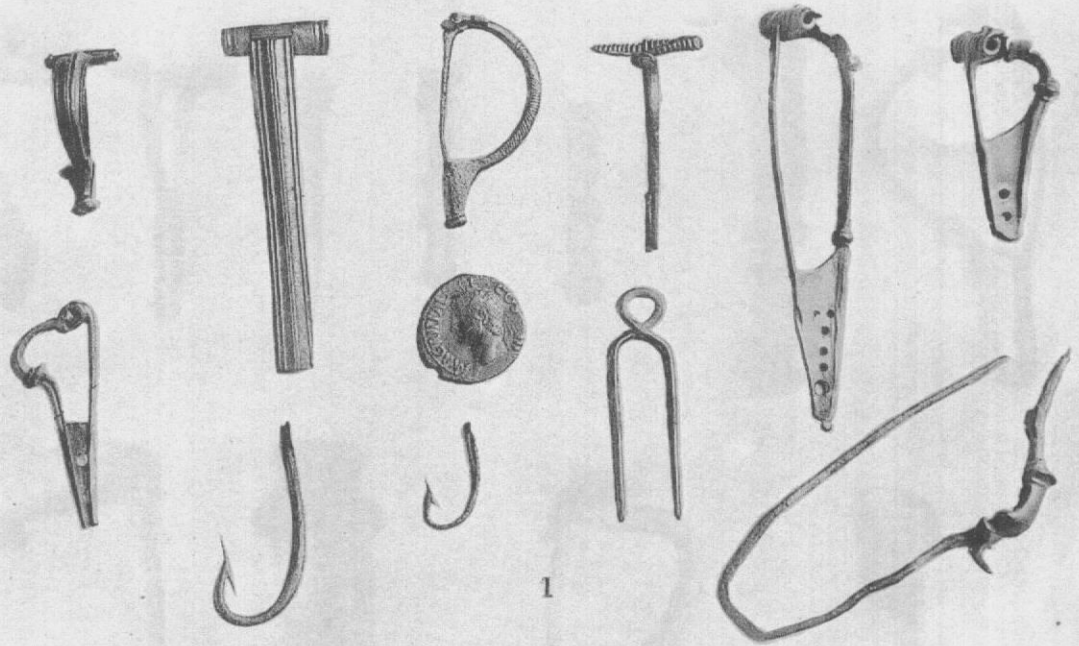

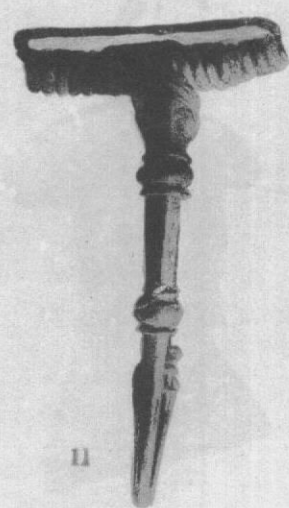
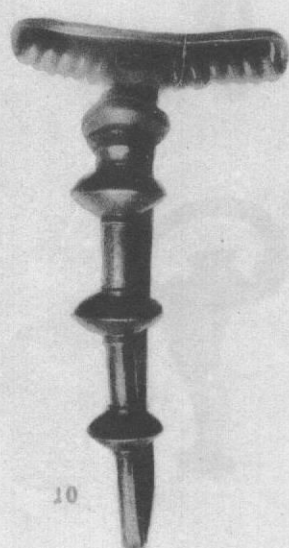
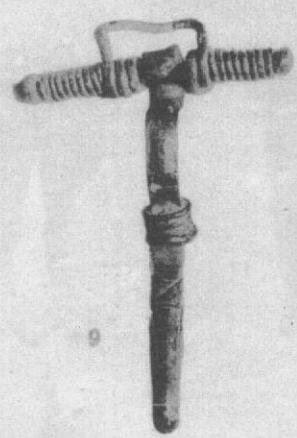
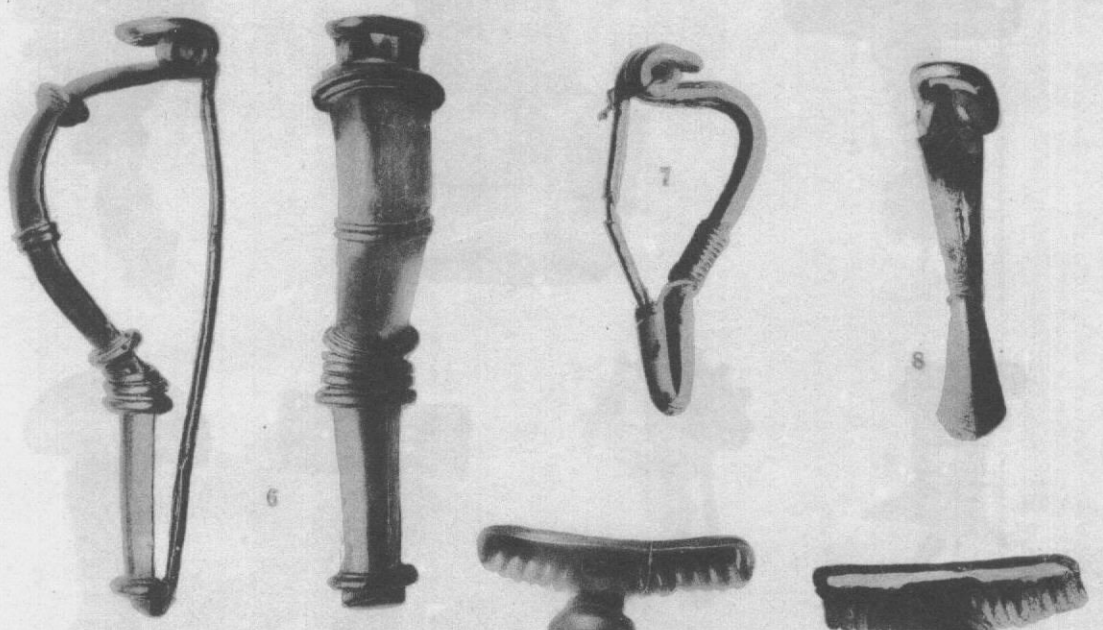
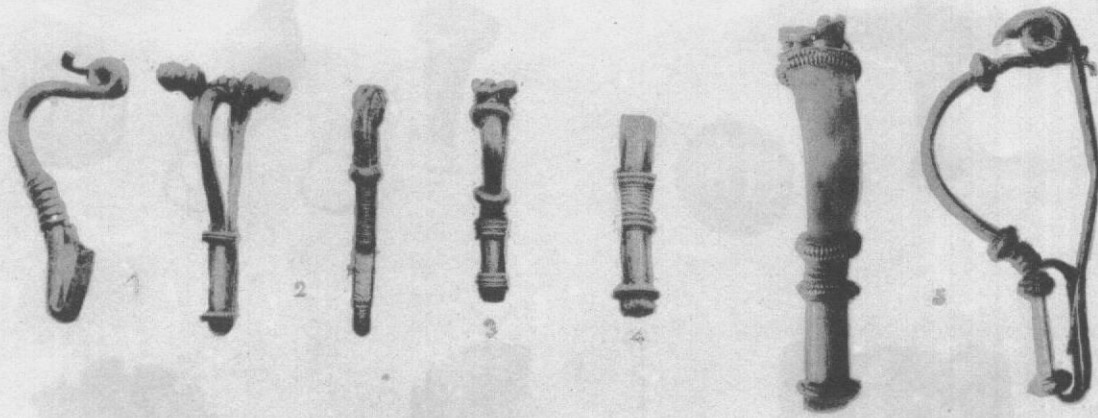

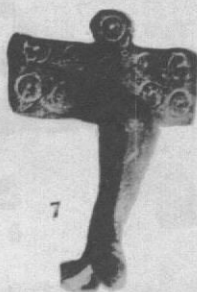
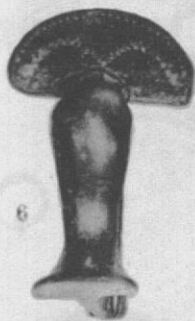
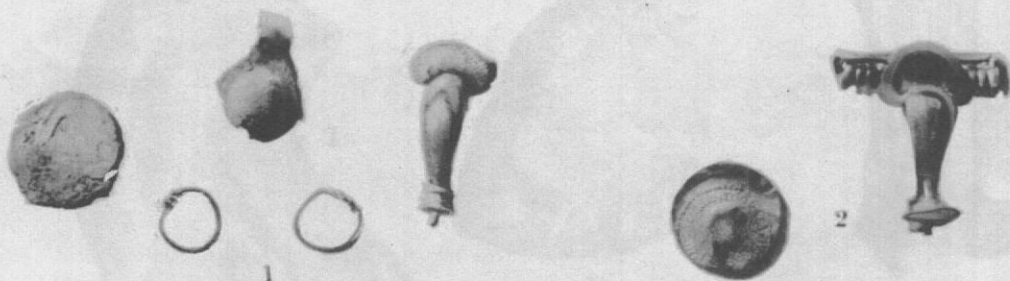

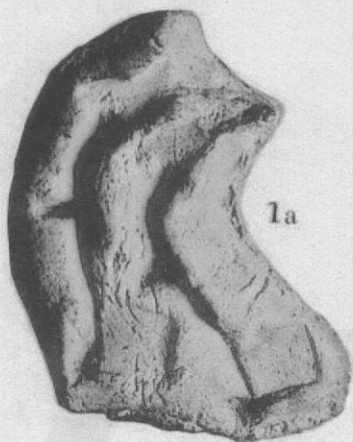

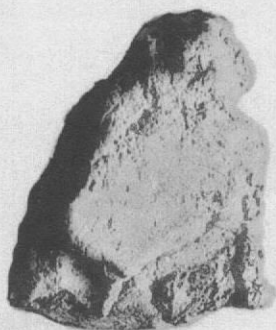

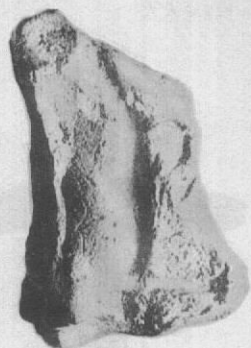

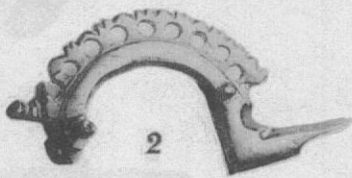
1a

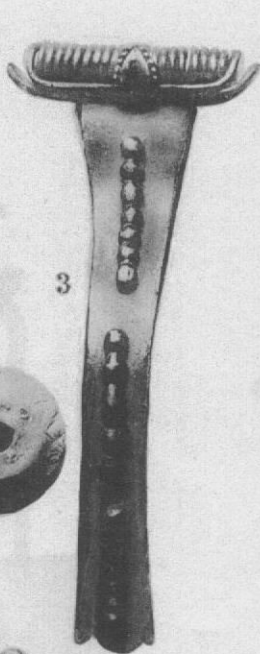
1b

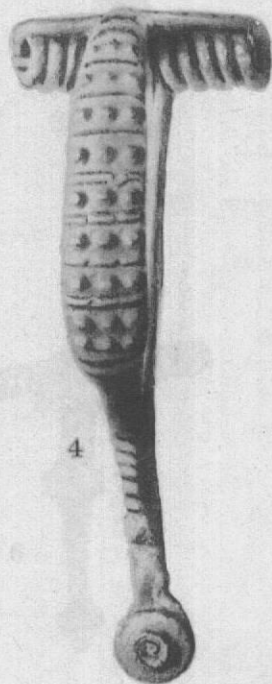
1c

2

3

4

5

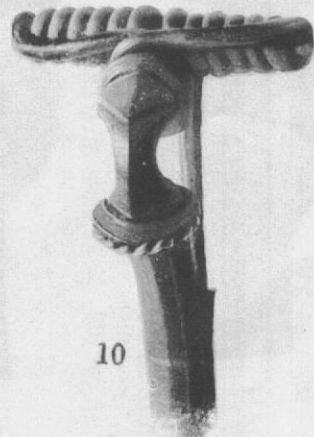
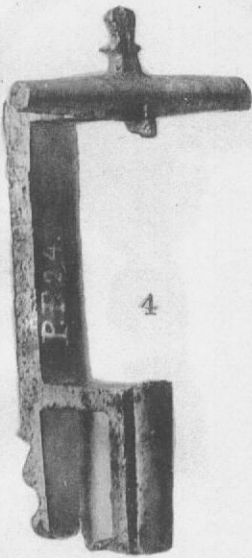
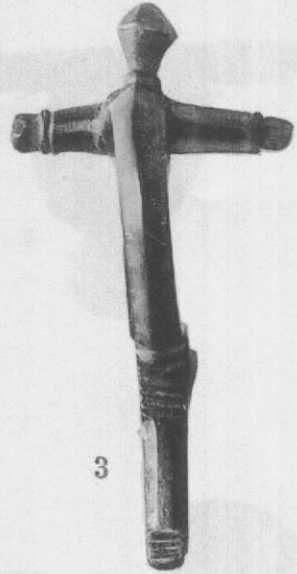
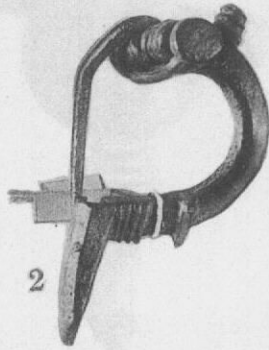
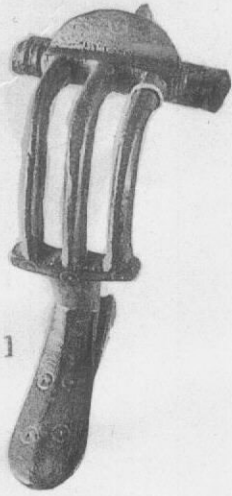

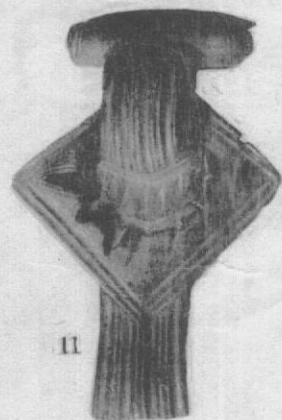
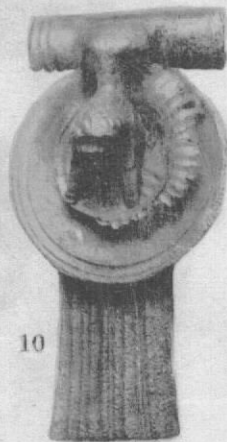
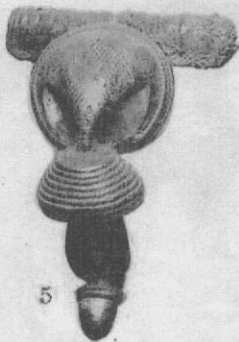
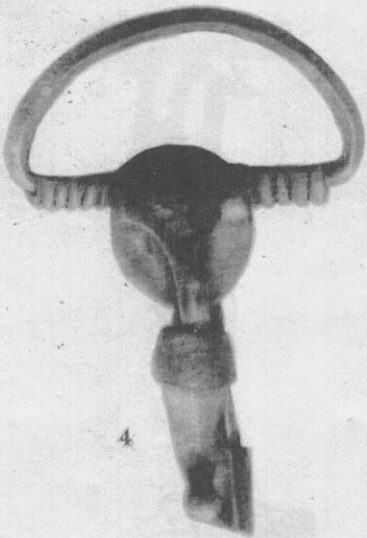
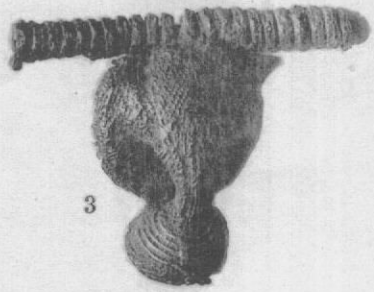
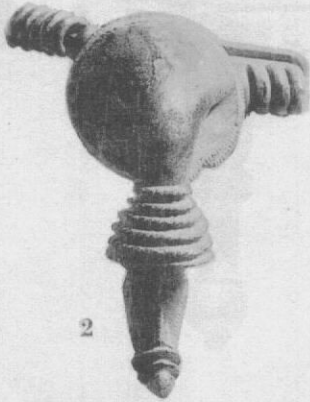
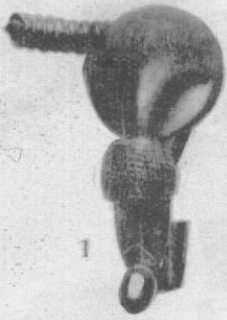
6

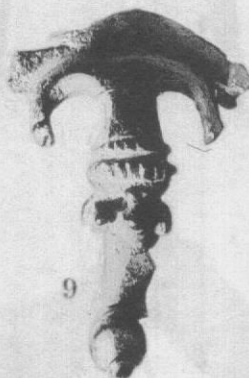
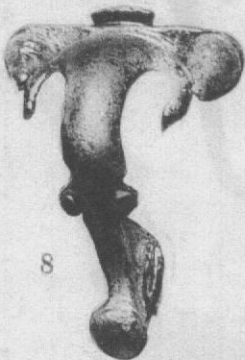
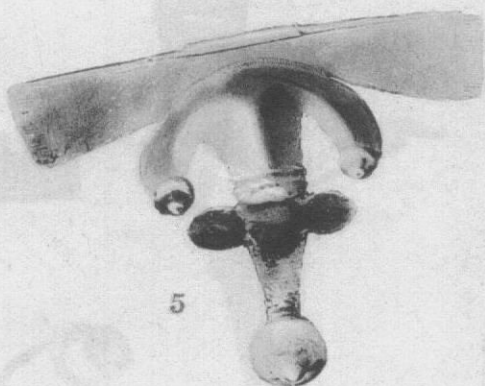
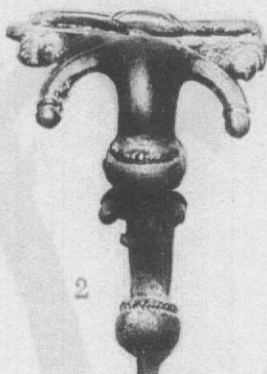
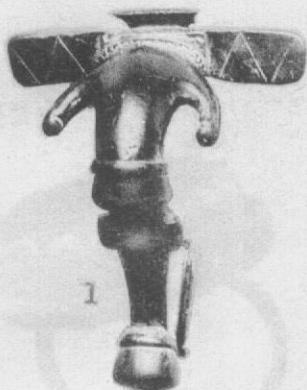

7

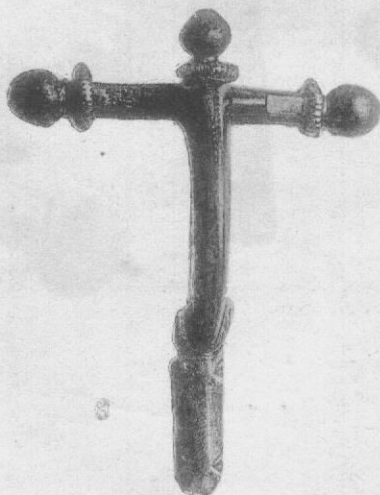
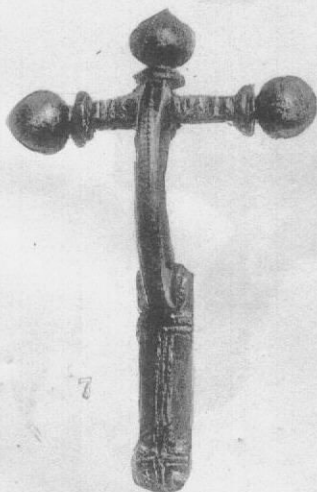
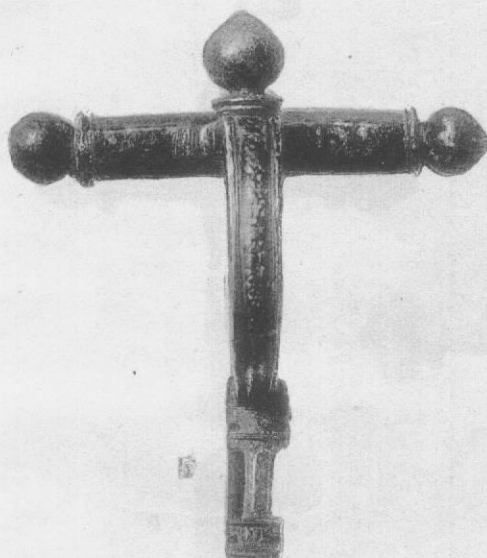
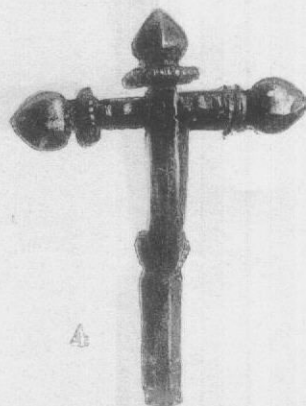
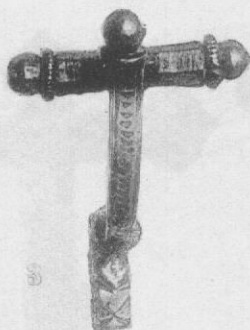

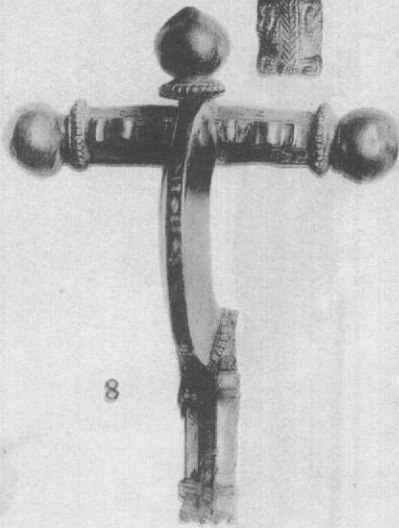
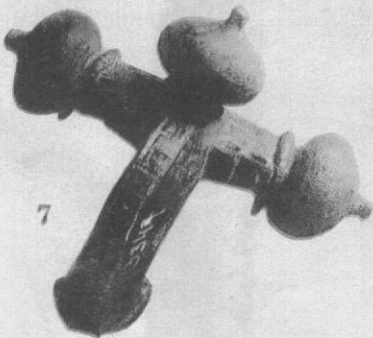
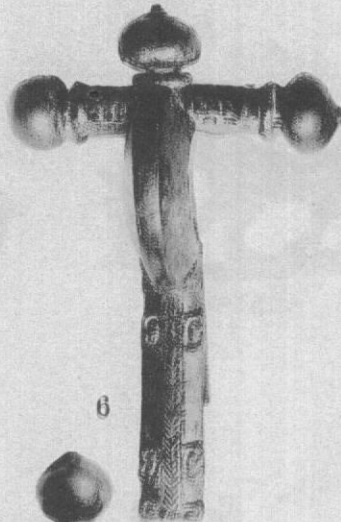
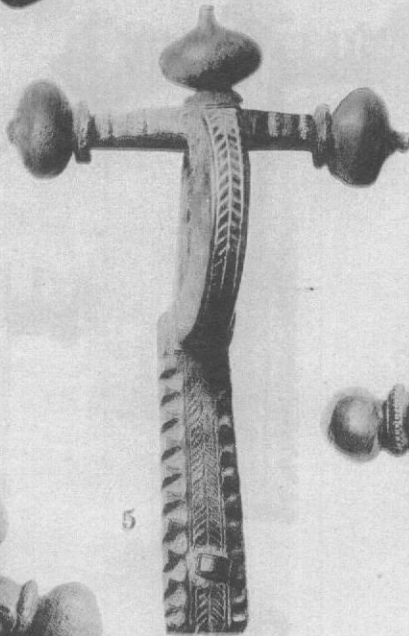
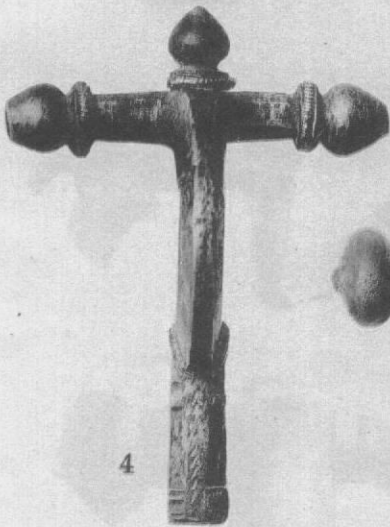
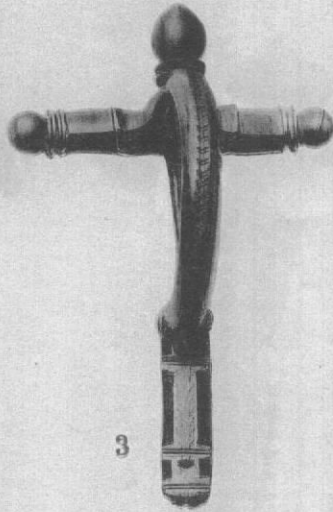
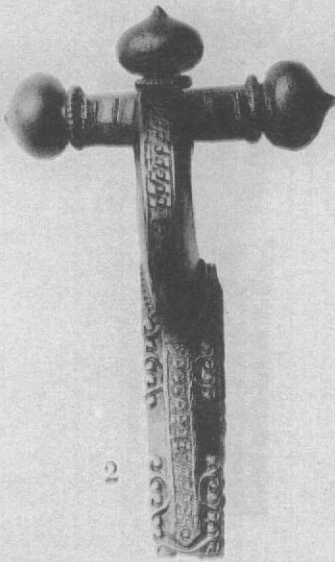

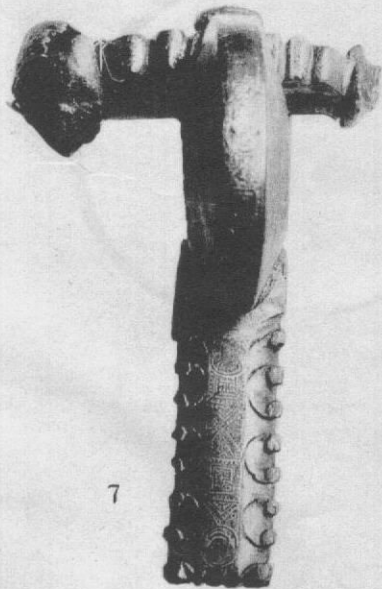
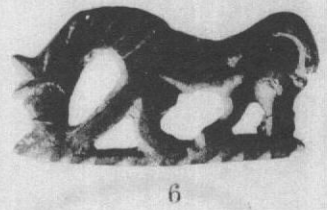
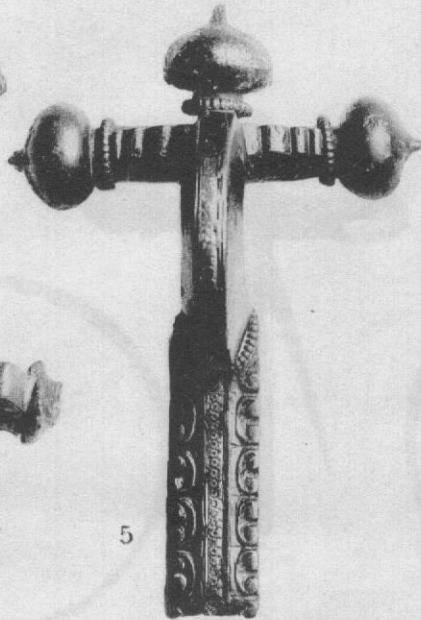
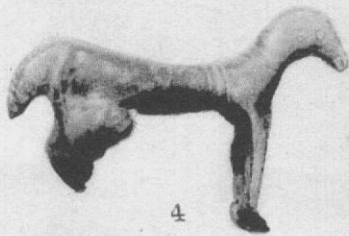
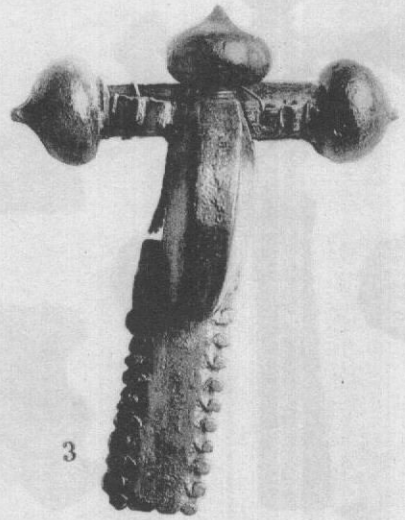

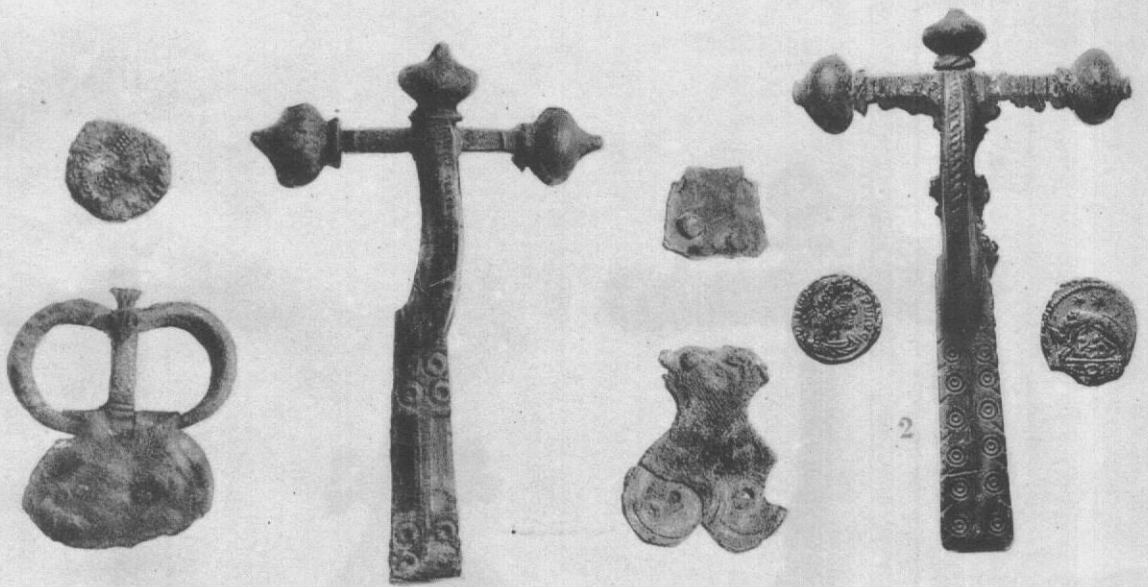

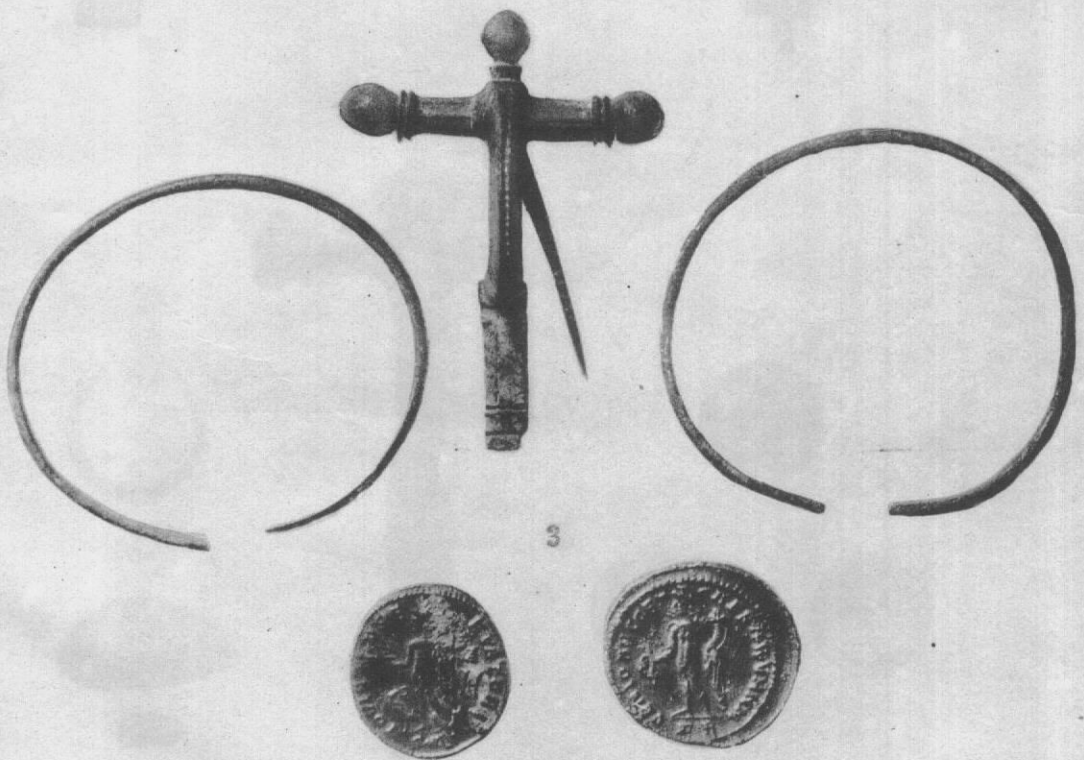

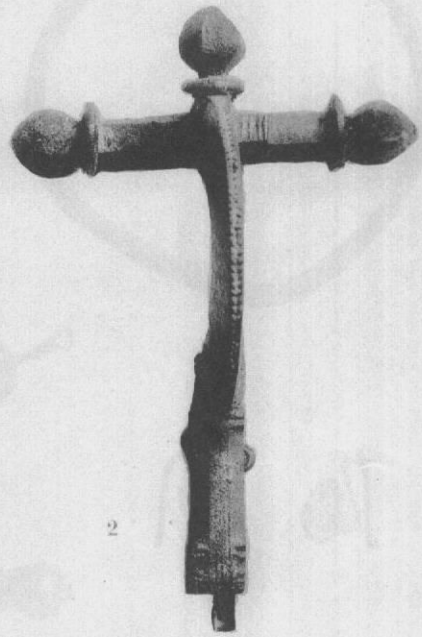
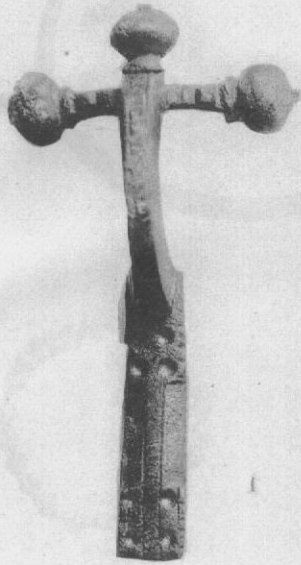

1

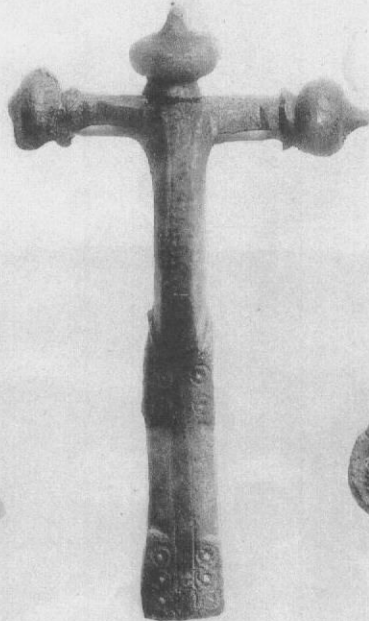
2

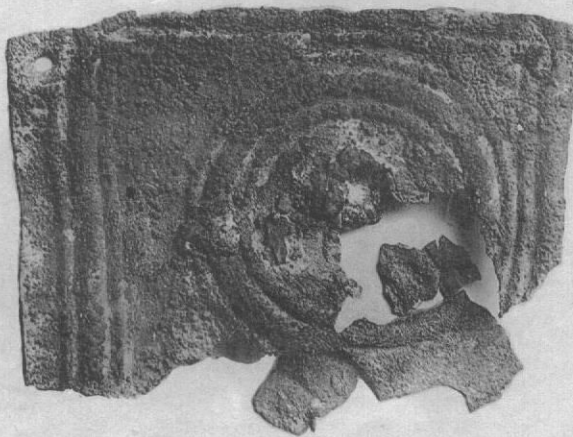
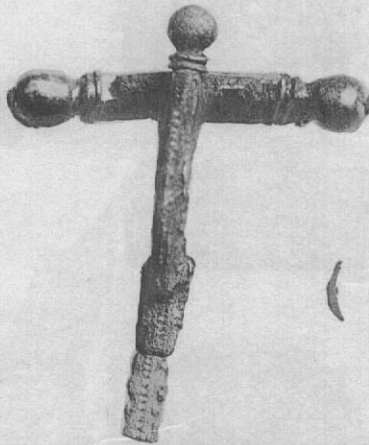
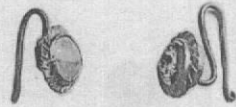
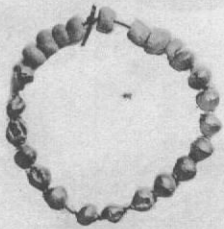
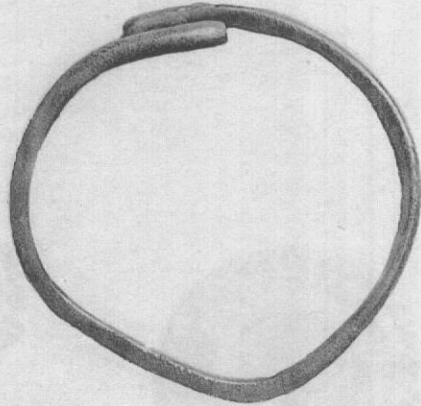
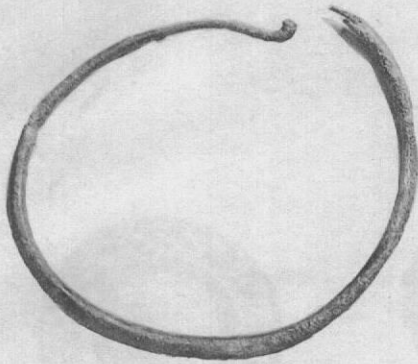

3

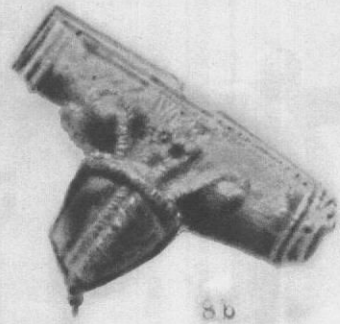
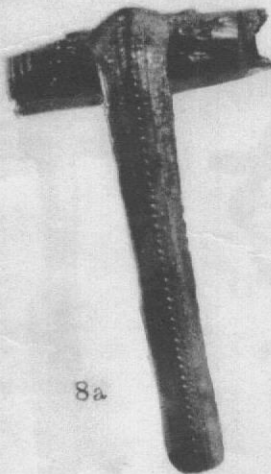
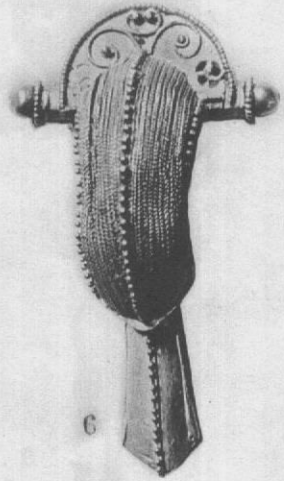
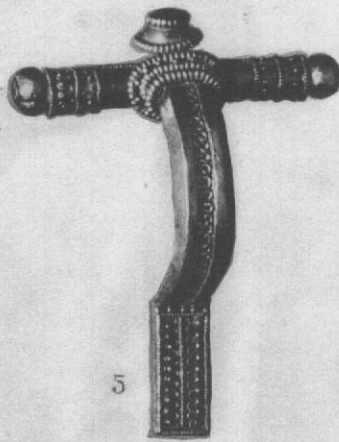
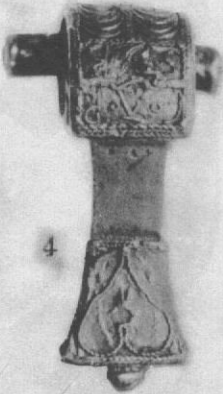
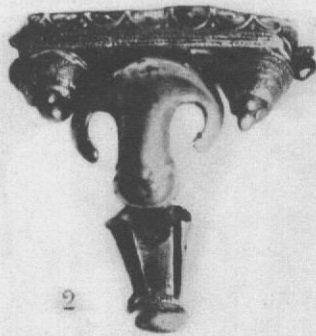
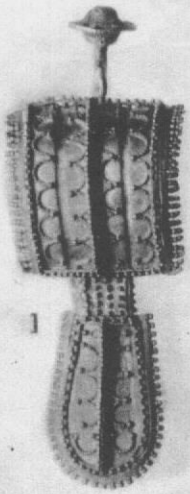

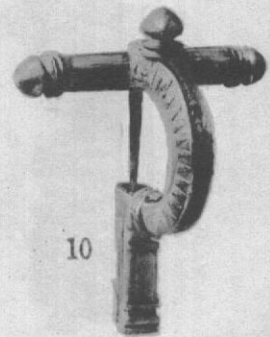
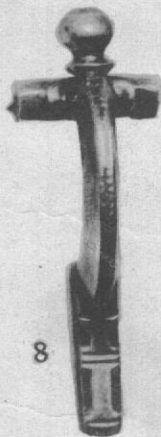
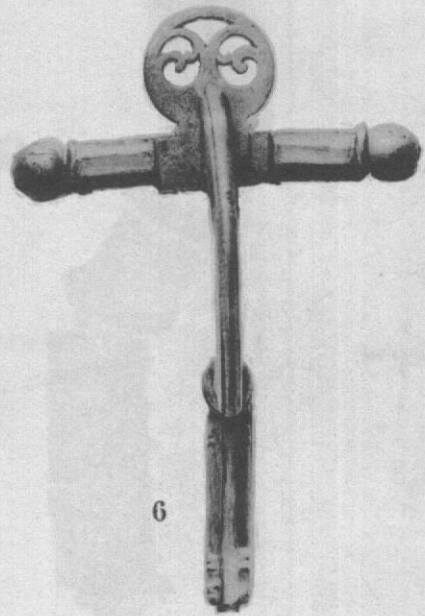
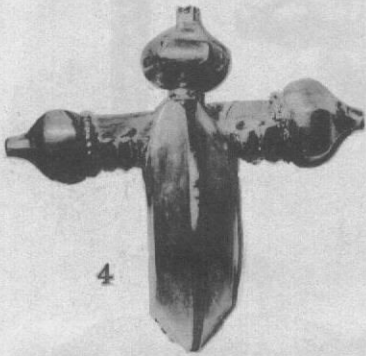
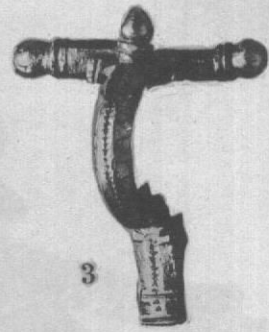
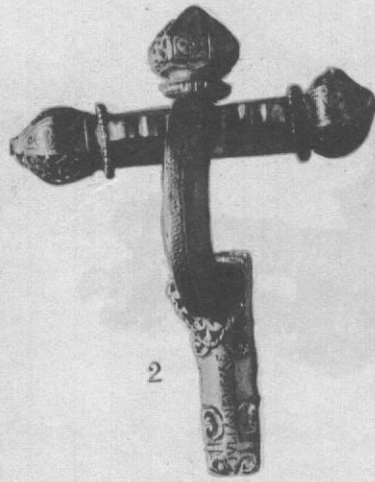
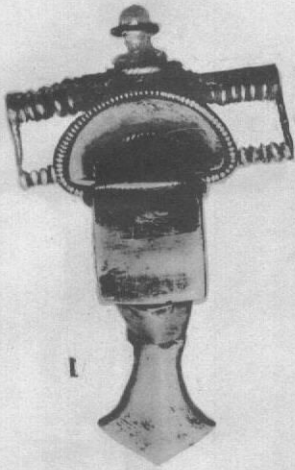
3

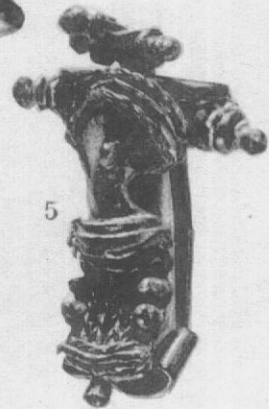
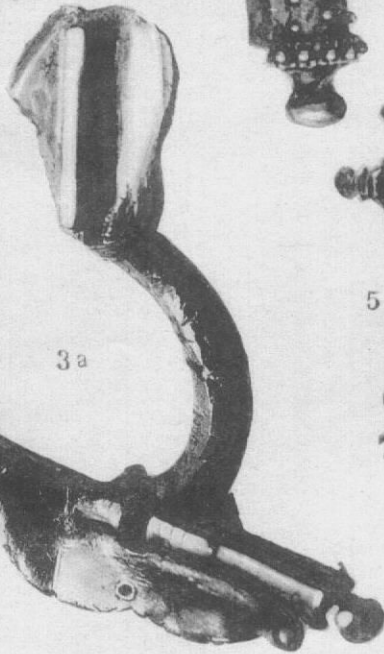
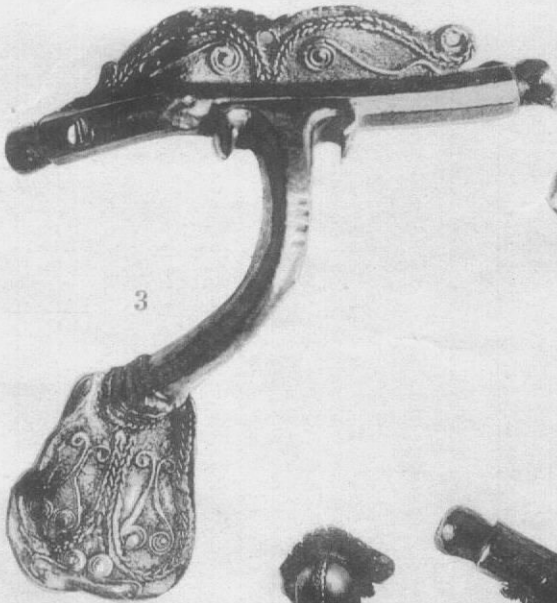
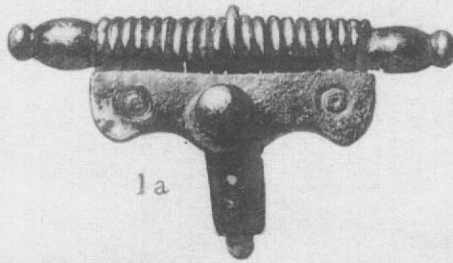
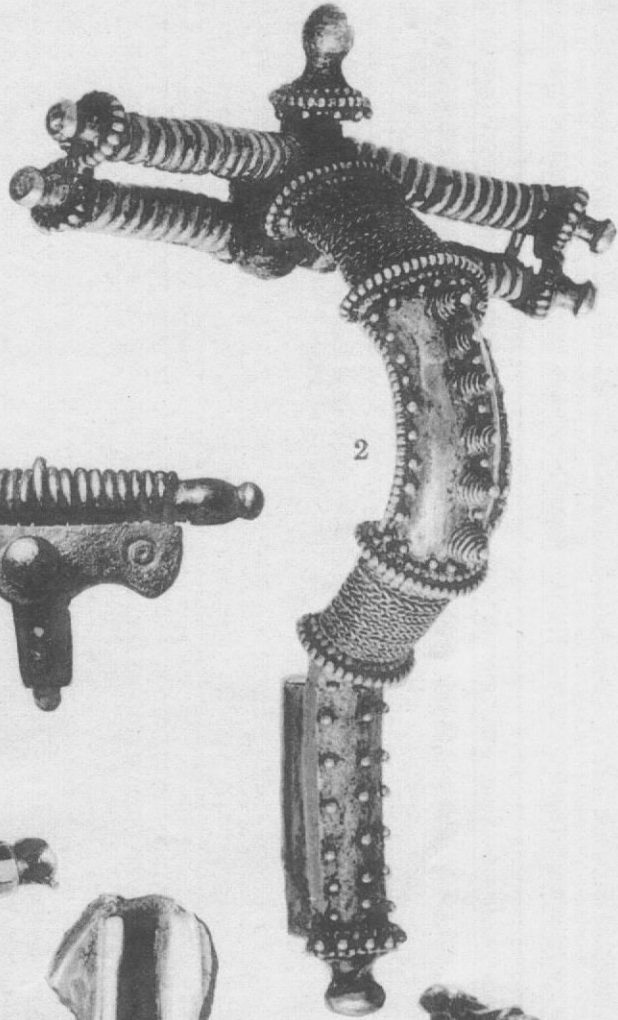
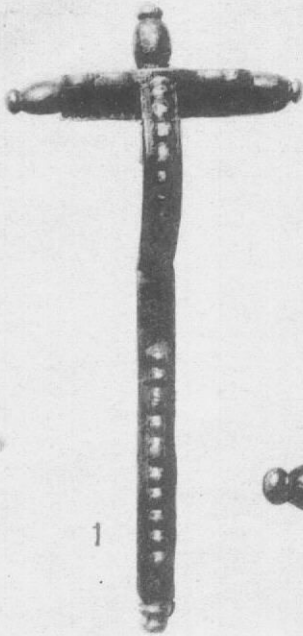

Die bisher erschienenen Bände der *Dissertationes Pannonicae*.

I. SERIE (in Oktav-Format)

- Nr. 1: **A. Dobó:** *Inscriptiones ad res Pannonicas pertinentes, extra provinciae fines repertae* Vergriffen. Neuauflage in Vorb.
- Nr. 2: **L. Gronovszky:** *Nomina hominum Pannonica, certis gentibus adsignata* Vergriffen.
- Nr. 3: **Gy. Korbuly:** *Die ärztlichen Denkmäler von Aquincum* (mit 17 Abb. im Text) Pengő 5.—
- Nr. 4: **L. Nagy:** *Mumienbegräbnisse in Aquincum* (mit 26 Textabb. und 4 Tafeln) Pengő 5.—
- Nr. 5: **A. Graf:** *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien* Pengő 15.—
- Nr. 6: **St. Borzsák:** *Die Kenntnisse des Altertums über das Karpatenbecken* Pengő 5.—
- Nr. 7: **A. Brelich:** *Aspetti della morte nelle iscrizioni sepolcrali dell'Impero Romano* Pengő 8.—
- Nr. 8: **P. Lambrechts:** *La composition du sénat romain de Séptime Sévère a Dioclétien (193—284)* Pengő 12.—

II. SERIE (in Quart-Format)

- Nr. 1: **J. Szilágyi:** *Inscriptiones tegularum Pannonicarum* (mit 32 Tafeln) Pengő 25.—
- Nr. 2: **D. Iványi:** *Die pannonischen Lampen* (mit 99 Tafeln) Pengő 50.—
- Nr. 3: **G. Juhász:** *Die Sigillaten von Brigetio* (mit 59 Tafeln) Pengő 30.—
- Nr. 4: **I. Kovrig:** *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien* (mit 41 Tafeln) Pengő 25.—
- Nr. 5: **Z. Barcsay-Amant:** *The hoard of Komin (Antoniniani of the IIIrd century, mit 63 Tafeln)* Pengő 25.—
- Nr. 6: **A. Radnóti:** *Die römischen Bronzegefäße von Pannonien* (mit 57 Tafeln) im Druck.
- Nr. 7: **A. Alföldi:** *An Isis-Festival in Rome under the Christian Emperors of the IVth century* (mit 20 Tafeln) Pengő 25.—

—————

Gebundene Exemplare der Bände in Oktav-Format sind für einen Zuschlag von 2.— P zu erhalten; bei den Quart-Bänden beträgt der Zuschlag für den Einband 3.— P.